Povezanost srama s vulnerabilnim i grandioznim crtama ličnosti narcizma

Eterović, Marija

Doctoral thesis / Disertacija

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, School of Medicine / Sveučilište u Zagrebu, Medicinski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:105:976450

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-28**

Repository / Repozitorij:

Dr Med - University of Zagreb School of Medicine Digital Repository

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
MEDICINSKI FAKULTET

Marija Eterović

Povezanost srama s vulnerabilnim i grandioznim crtama ličnosti narcizma

DISERTACIJA

Zagreb, 2021.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
MEDICINSKI FAKULTET

Marija Eterović

Povezanost srama s vulnerabilnim i grandioznim crtama ličnosti narcizma

DISERTACIJA

Zagreb, 2021.

Disertacija je izrađena u sklopu Klinike za psihijatriju Kliničke bolnice Dubrava i Klinike za psihijatriju i psihološku medicinu Kliničkog bolničkog centra Zagreb.

Voditelji rada: prof. dr. sc. Vesna Medved, dr. med., prim. dr. sc. Vedran Bilić, dr. med. (Sveučilište u Zagrebu, Medicinski fakultet; Klinički bolnički centar Zagreb, Klinika za psihijatriju i psihološku medicinu)

Hvala dragim mentorima, profesorici Vesni Medved i doktoru Vedranu Biliću - bili su tu kad god je bilo potrebno.
Hvala svima s kojima sam dijelila i dijelim ono dobro bez kojeg nema igranja ni stvaranja.

SADRŽAJ

Kratice

1. UVOD I SVRHA RADA 1

1.1. Međuigra srama i narcizma 1

1.1.1. Sram i temeljna narcistična stremljenja 1

1.1.2. Perspektiva self psihologije 3

1.2. Sram u istraživanjima – što procjenjujemo, a što zaobilazimo 9

1.2.1. Kako procjenjujemo sram u empirijskim istraživanjima 9

1.2.2. Skriveni sram 10

1.2.3. Psihološke obrane protiv srama 11

1.2.4. Samoocjenske ljestvice zaobilaze obrane protiv srama 13

1.3. Fokusi istraživanja iz perspektive dosadašnjih istraživanja 14

1.3.1. Vulnerabilna dimenzija narcizma mahom se zanemaruje 14

1.3.2. Kategorijski pristup zamagljuje dimenzionalnost narcističnih crta ličnosti 15

1.3.3. Sram povezan s narcističkom grandioznošću ostaje skriven 16

1.3.4. Potraga za skrivenim sramom 17

2. HIPOTEZA 20

3. CILJEVI RADA 21

4. MATERIJALI I METODE 23

4.1. Prva faza pripremnog istraživanja 23

4.1.1. Ispitanici 23

4.1.2. Procedura 24

4.1.3. Mjerne ljestvice 25

4.1.4. Analiza podataka 27

4.2. Druga faza pripremnog istraživanja 31
4.2.1. Ispitanici 31
4.2.2. Procedura 32
4.2.3. Mjerna ljestvica 32
4.2.4. Analiza podataka 32
4.3. Glavno istraživanje 34
4.3.1. Ispitanici 34
4.3.2. Procedura 35
4.3.3. Mjerne ljestvice 39
4.3.4. Analiza podataka 41
5. REZULTATI 44
5.1. Rezultati prve faze pripremnog istraživanja 44
5.2. Rezultati druge faze pripremnog istraživanja 52
5.3. Rezultati glavnog istraživanja 57
5.3.1. Unutarnja konzistencija i distribucijska svojstva 57
5.3.2. Dimenzije narcizma 57
5.3.3. Dimenzije narcizma i sklonost sramu 57
5.3.4. Dimenzije narcizma i varijabilnost odgovora na domeni srama 59
5.3.5. Dimenzije narcizma i efekt provokacije 59
5.3.6. Regresijska analiza 60
6. RASPRAVA 61
6.1. Prva faza pripremnog istraživanja 61
6.2. Druga faza pripremnog istraživanja 66
6.3. Glavno istraživanje 69
6.2.1. Dimenzije narcizma 69

6.2.2. Sklonost sramu 69
6.2.3. Varijabilnost odgovora na domeni srama 70
6.2.4. Nereaktivnost na intenzivirane scenarije 71
6.3. Otkrivanje skrivenog srama 74
6.3.1. Moguće posljedice ignoriranja skrivenog srama 74
6.3.2. Neki aspekti razotkrivanja srama u kliničkoj situaciji 75
6.3.3. Prijedlozi za pomicanje izvan ograničenja samoocjenskih ljestvica 76
7. ZAKLJUČAK 80
8. SAŽETAK 81
9. SUMMARY 83
10. POPIS LITERATURE 85
11. BIOGRAFIJA 99
Prilozi 100
Prilog I. Test emocija zaokupljenosti selfom-3 (engl. *Test of Self-Conscious Affect-3*) – hrvatska verzija 100
Prilog II. Upitnik osobnih osjećaja-2 (engl. *Personal Feelings Questionnaire-2*) – hrvatski prijevod 111
Prilog III. Intenzivirani scenariji Testa emocija zaokupljenosti selfom-3 113
Prilog IV. Inventar narcistične ličnosti (engl. *Narcissistic Personality Inventory*) 115
Prilog V. Skala hipersenzitivnog narcizma (engl. *Hypersensitive Narcissism Scale*) – hrvatska verzija 121

Kratice

HSNS	Skala hipersenzitivnog narcizma (engl. *Hypersensitive Narcissism Scale*)
NPI	Inventar narcistične ličnosti (engl. *Narcissistic Personality Inventory*)
PFQ-2	Upitnik osobnih osjećaja-2 (engl. *Personal Feelings Questionnaire-2*)
TOSCA-3	Test emocija zaokupljenosti selfom-3 (engl. *Test of Self-Conscious Affect-3*)

1. UVOD I SVRHA RADA

Biti skriven je užitak, ne biti pronađen – katastrofa.

-Donald Woods Winnicott

1.1. Međuigra srama i narcizma

1.1.1. Sram i temeljna narcistična stremljenja

Sram je težak i ljudima - neizbježan. Doživljaj bazične manjkavosti i nedostatnosti, osjećaji inferiornosti, nesposobnosti i neadekvatnosti, među najbolnijima su koje možemo doživjeti. Skrivamo ih od sebe i drugih. Kao što je Silvan Tomkins (1) napisao, sram pogađa najdublje u srce čovjeka. Primitivna iskustva srama mogu se pojaviti rano u životu uslijed iznenadnog prigušivanja interesa, uzbuđenja ili radosti. Neočekivani nesklad između onoga što očekuje i izvanjske stvarnosti s kojom se susreće remeti djetetovu sliku o sebi i stvara plodno tlo za razvoj narcističnih smetnji (2).

Više važnih psihoanalitičara istraživali su vezu između srama i narcizma, iz različitih uglova, no zajednički ukazujući na centralnu ulogu srama u narcističnom doživljaju. Morrison (3) je tako kao temeljnu narcističnu preokupaciju predložio čežnju za time da se drugoj osobi, „značajnom drugom“, bude apsolutno jedinstven i jedini bitan. Takva stremljenja mogu biti prolazna i, kako razvojno, tako i kao dio terapije – normalna. Pacijent može osjećati kao da je „ništa“ ako terapeutu (ili nekom drugom) nije jedina važna osoba. Ti osjećaji podsjećaju na primitivne fantazije o simbiotskom sjedinjenju, omnipotenciji i grandioznosti, na koje se Freud (4) referirao kao na primarni narcizam. Narcistični zahtjev za jedinstvenošću može se izražavati izravno, kroz polaganje prava na poseban tretman; defanzivno, kroz oholu rezerviranost; afektivno, kroz potištenost ili bijes kao reakciju na izostanak odgovora ili

nezadovoljavajući odgovor (druge osobe). Idealizirani drugi tako je primatelj projiciranog ego ideala (Broucekov „disocijativni“ narcis) s kojim self teži biti vrijedan sjedinjenja o kojem fantazira (2,5,6).

Naizgled tome suprotstavljen, pogled je prema kojem narcizam odražava pokušaj selfa da postigne autonomiju i formira identitet koji je jedinstven, perfektan i zaseban (Broucekov „egoistični“ narcis) (2,7). Navedena narcistična stremljenja (fantazirano sjedinjenje s idealom te postizanje autonomnog identiteta) Morrison (8) je shvatio kao komplementarna, oba prisutna i izmjenjujuća, u odnosu koji je metaforički konceptualizirao kao dijalektički.

Slično opisanoj dijalektici između želje za perfektnim stapanjem i (ponovnim) sjedinjenjem s projiciranom fantazijom ideala s jedne strane te apsolutnom autonomijom i posebnošću s druge strane, Morrison je pomirio i dvije pozicije gledanja na smjer veze između srama i narcizma. Dio autora (5,9) fokusirao je svoj pogled prema narcizmu kao izvoru srama, naglašavajući da narcistična stremljenja (potrebe ili nagoni, kako god ih definirali) nužno vode k doživljaju da self nije vrijedan njihovog ostvarenja. Pritom sram može imati signalnu, odnosno obrambenu ulogu i upozoravati na neprikladnost narcističnih stremljenja. Primjerice, sram može biti odgovor na želju za sjedinjenjem kao takvu (osobe nerijetko opisuju sram uslijed same potrebe za drugom osobom ili želje za bliskošću). U širem smislu, sram može upozoravati self na bilo koje nagone ili derivate nagona koje osoba doživljava neprihvatljivima (osim želje za sjedinjenjem, može se raditi i o ekshibicionizmu, homoerotskim osjećajima, edipalnoj kompeticiji, analnom eroticizmu). Osim toga, sram se može javiti i posljedično njihovom neispunjenju, kao neizostavni dio narcističnog poraza. Percipirani „manjak“ posebnosti u očima „značajnog drugog“ s kojim se očekuje sjedinjenje može biti izvor izuzetne unutrašnje muke i bolnog poniženja (8). Sram tada možemo vidjeti kao neizbježni osjećaj selfa o vlastitoj (narcističnoj) nesavršenosti, neuspjehu, manjkavosti; odnosno kao podsjetnik selfu da nije uspio zadovoljiti perfekcionističke zahtjeve za vlastitom

vrijednošću kojom bi (u svojim očima) „zaslužio“ ono o čemu fantazira - sjedinjenje sa svojim idealom (konceptualiziranima različito kao ego ideal (6) ili idealni self (10)). Ta se bezvrijednost opisivala kao defekt, libidinozni konflikt, perverzija, neuspjeh, inferiornost, ovisno o teorijskoj orijentaciji autora (8). U potonjem slučaju sram nema obrambenu ulogu (ne postavlja branu pred narcistično stremljenje), već „obavještava“ self o vlastitoj nesposobnosti da postigne cilj narcističnog stremljenja.

Drugi su pak autori (2,11,12) upućivali na obratan smjer veze između srama i narcizma, naglašavajući da je selfov bazični doživljaj srama tako bolan da generira narcistične konstrukte perfekcije, grandioznosti, superiornosti i samodostatnosti, a kako bi se sram eliminirao i negirao. Morrison (8) je predložio pogled prema kojem su obje pozicije točne – sram i narcizam naizmjenično utječu jedno na drugo te postoji stalna dijalektika koja generira tenziju između narcistične grandioznosti i potrebe za savršenstvom te arhaičnog doživljaja selfa kao manjkavog, neadekvatnog i inferiornog (nakon shvaćanja odvojenosti od objekata i ovisnosti o njima). Self se doživljava kao sam, odvojen i malen te, zatim i ponovno, grandiozno. Pritom jedinstvenost i posebnost mogu biti zamišljeni u terminima totalne autonomije i neovisnosti ili vrijednosti stapanja s idealom o kojem se fantazira.

1.1.2. Perspektiva self psihologije

Self ima centralnu ulogu u Kohutovom radu. Osvjetljavajući njegovu nadređenu ulogu u psihološkoj konfiguraciji, a pritom ga ne pokušavajući obuhvatiti „krutom“ definicijom (opisuje ga kao središte psihološkog svemira individue), Kohut otvara prostor za daljnje razumijevanje srama (naime, strukturalna teorija ne uspijeva potpuno obuhvatiti afektivni doživljaj srama, poglavito kod narcističnih pacijenata). Narcistični je self vidio kao izvor želje „da se bude gledan i obožavan“, a sram je povezao s frustracijom ekshibicionističkih potreba narcističnog selfa (ego biva preplavljen ekshibicionizmom kojeg ne uspijeva prikladno otpustiti) (13).

Navedeno valja promatrati u kontekstu dviju razvojnih prilika za uspostavljanje zdravog, kohezivnog nuklearnog selfa koje je opisao (model bipolarnog selfa; 14). Prva se odnosi na uspostavljanje djetetovog kohezivnog grandioznog ekshibicionističkog selfa (pol bipolarnog selfa povezan sa sustavom ambicija). On se uspostavlja kroz djetetov odnos sa self-objektom (najčešće majka) koji empatično odgovara na djetetove potrebe za sjedinjenjem, zrcaljenjem i potvrđivanjem. Druga se odnosi na uspostavljanje djetetovog kohezivnog idealiziranog roditeljskog imaga (pol bipolarnog selfa povezan sa sustavom ideala). On se pak uspostavlja kroz djetetov odnos sa self-objektom (najčešće otac) koji empatično odgovara, dopušta i uistinu uživa u tome da ga dijete idealizira i da se s njime želi sjediniti. Self-objekt djetetu pruža funkcije koju su nužne za razvoj zdravog, snažnog selfa, a samo dijete ga subjektivno doživljava kao produžetak vlastitog selfa. Neuspjeh self-objekta da zrcali djetetov zdravi, dobi primjeren ekshibicionizam Kohut je povezao s primarnim strukturalnim defektom selfa. S druge strane, neuspjeh self-objekta da odgovori na djetetove potrebe za idealizacijom dovodi do defekta u kompenzacijskim strukturama selfa (koje teže nadoknaditi primarni defekt).

Kohut navedene razvojne faze vidi kao paralelne, prije negoli linearne, te opisuje kako jedna na drugu utječu. Oštećenje strukture selfa uslijed neuspješnog zrcaljenja (prva razvojna prilika) može se ispraviti prisutnošću empatičnog idealiziranog self-objekta koji djetetove potrebe osjeća i na njih odgovara (druga razvojna prilika). Morrison proširuje Kohutovo razumijevanje srama. Uočava da, iako se Kohut protivi linearnom, sekvencijskom razvoju self-objekata, ipak u svojem radu implicira razvojno napredovanje narcizma iz (1) ulaganja u grandiozni self ka (2) pokretanju prema vani, u smjeru traženja objekta te zatim ulaganju u idealizirani roditeljski imago ka (3) učvršćivanju idealiziranog roditeljskog imaga i njegovoj internalizaciji (formiranje psihičke strukture) kroz idealizaciju superega i uspostavljanje ideala. S tim povezano, u analizi osoba sklonih sramu napredak se postiže pomakom

narcističnog ulaganja s grandioznog selfa na idealizirani roditeljski imago te konačno na superego kroz njegovu progresivnu idealizaciju. Taj se pomak događa u kontekstu analitičarevog prihvaćanja i potvrđivanja pacijentovog grandioznog selfa. Na taj se način arhaična grandioznost i ekshibicionizam koji izaziva sram transformiraju u samopoštovanje i uživanje u uspjehu (8,13).

Stvaranje i održavanje kohezivnog nuklearnog selfa (temeljni, iako u teoriji nagona i obrana zanemareni razvojni zadatak) praćeno je uživanjem i radošću. Neuspjeh na tom polju praćen je doživljajem neiskazivog užasa i poniženosti (Kohutovim rječnikom – engl. *nameless mortification*). Kasnije tijekom života potrebe oštećenog selfa mogu doći u konflikt s potrebom da se izbjegnu takvi mučni (i sramu bliski) osjećaji (a koji bi mogli „izroniti“ uslijed ponovnog izlaganja narcističnim povredama iz djetinjstva). Tada nastupa dezintegracijska tjeskoba koja signalizira nadolazeću prijetnju kohezivnosti selfa (anticipacija raspada selfa). Naime, upravo je dezintegracija, odnosno gubitak kohezije, najveća prijetnja vulnerabilnom selfu (14).

Morrison (8) razlikuje fragmentacijsku i deplecijsku tjeskobu kao manifestacije dezintegracijske tjeskobe (pritom napominje da one najčešće koegzistiraju te da razlika među njima nije rigidna, no klinički je opravdana). Fragmentacijsku tjeskobu opisuje kao arhaičnu manifestaciju dezintegracije selfa koja odražava primitivne, prestrukturne neuspjehe self-objekta glede zrcaljenja i prihvaćanja grandioznosti djetetovog selfa (prva razvojna prilika). Deplecijska pak tjeskoba odražava neuspjeh idealiziranog self-objekta da zadovolji potrebe djetetovog selfa za idealizacijom i ujedinjenjem (druga razvojna prilika). Deplecijska tjeskoba ukazuje na kohezivniji i razvojno više diferencirani self negoli fragmentacijska, s većim kapacitetom za strukturalizaciju i self-objektnu idealizaciju. Odražava odsutnost ranog idealiziranog self-objekta za kojim se žudi te vodi u osjećaje praznine, depresije i srama. Morrison, dakle, vjeruje da je određeni nivo kohezije selfa potreban da bi se doživio sram,

bilo da se radi o odgovoru na preplavljujuću grandioznost, na self-objekt koji ne odgovara na potrebe selfa ili na neuspjeh da se dosegne ideal. Kako bi mogao registrirati obimnu grandioznost, neadekvatan odgovor self-objekta, razočarenje u ideale, općenito neuspjeh u dostizanju cilja, self mora biti donekle kohezivan. Self koji je fragmentiran nema „energije“ za reflektiranje o sramu već je preplavljen panikom i difuzijom vezanom za vlastite granice.

Dakle, dok Kohut ostaje na tome da sram odražava proboj grandioznosti koja nije neutralizirana (ne i neuspjeh dosezanja ciljeva i očekivanja ego ideala ili idealnog selfa), Morrison predlaže da sram može biti i (odnosno da je ponajprije) „sekundarna reakcija“ selfa, odnosno odgovor na neuspjeh kompenzacijskih struktura selfa ili na neuspjeh self-objekta da odgovori na idealizacije zdravog, kohezivnog selfa (neuspjeh u odnosu između selfa i idealiziranog roditeljskog imaga). Budući da je potraga selfa za ujedinjenjem očigledno aspekt narcističnog razvoja, Morrison sugerira da je sram uslijed neuspjeha kompenzacijske (ili zdrave) potrage za idealom (kao i bilo koji neuspjeh glede idealiziranog self-objekta) potencijalno razarajući kao i sram uslijed preplavljujuće grandioznosti. Upravo je neuspjeh roditeljskog self-objekta da odgovori na potrebe selfa za idealizacijom i potragu za sjedinjenjem istaknuti izvor vulnerabilnost za sram i model za naknadni doživljaj srama nad vlastitom potrebitošću.

Sram doživljen u odnosu s idealiziranim roditeljskim imagom načelno je manje arhaičan i više diferenciran nego onaj koji je rezultat preplavljujuće grandioznosti. Sram je to koji je ponajprije odraz selfa koji je u depleciji jer nije dobio zadovoljavajućeg odgovor od idealiziranog self-objekta. Takvom self manjka ostvarljivih ideala te postaje opterećen pretjeranim i nedostižnim idealima i ciljevima.

Morrison, dakle, prihvaća Kohutovo viđenje srama kao odgovora na preplavljujuću grandioznost, no vjeruje da sram ponajprije predstavlja neuspjeh self-objekta da zadovolji razvojno razumljive potrebe selfa, poglavito stremljenje selfa da postigne snagu kroz

dostizanje ideala. Kao rezultat ranog i repetitivnog neuspjeha self-objekta, posebno vezano za idealizaciju, self počinje doživljavati sram u prisutnosti potrebe same. Dijete samo ne može dosegnuti ideal moći niti može samo sebe umiriti, traži drugoga (idealizirani self-objekt) da mu to pruži, a uslijed ponavljanog neuspjeha self-objekta da odgovori na te potrebe može početi osjećati sram zbog svojeg selfa kojeg doživljava pasivnim, slabim i potrebitim. Kada okolina kontinuirano ne pruža zadovoljavajuće self-objektne funkcije, potreba („glad“) za self-objektom sama po sebi može predstavljati neuspjeh nametnutog ideala samodostatnosti i generirati sram, bijes i očaj. Bilo da odražava subjektivni doživljaj frustriranih grandioznih ambicija, neuspjeh kompenzacije za nerealizirane ambicije ili neuspjele težnje za dostizanjem ideala, sram označava poraz selfa.

Takvo shvaćanje srama u kontekstu povezanosti sa self-objektnom funkcijom proširuje shvaćanje srama kao unutarnjeg iskustva. Uvodi, naime, neizbježnu potrebu i potragu za self-objektnom usklađenošću i empatijom (self-objektnom funkcijom) koje su potrebne za postizanje subjektivnog doživljaja dobrog osjećanja. Neuspješna potraga (self-objekt je nedostupan ili u odnosu s njim nastane ruptura) prisiljava dijete da gleda „u oči“ selfu koji ne može dosegnuti svoja perfekcionistička očekivanja i ideale. Ruptura u povezanosti selfa sa self-objektom narušava regulaciju afekta i stvara tenziju, vodi u doživljaj preplavljenosti afektom te rezultira momentalnim doživljajem neravnoteže i gubitkom self kohezije (15). Takav nagli gubitak harmonije može generirati bolne osjećaje srama (16) zbog ponovne i očajne potrebe za self-objektnom povezanošću. Razrješenje self-objektnog „mrtvila“ često će „isplahnuti“ osjećaj srama i povratiti osjećaj kohezije selfa, homeostaze i prihvaćanja sebe.

Kohutovo zanemarivanje uloge ego ideala u iskustvu srama (i viđenje srama samo kao rezultata preplavljujuće, nezrcaljene grandioznosti i neadekvatnog odgovora self-objekata) Morrison (8) objašnjava povezanošću ego ideala s kontrolom nagona i teorijom objektnih

odnosa, od kojih se Kohut odmaknuo stavljajući naglasak na self i self-objektni matriks. Može se činiti da se time „gubi“ (i) razumijevanje srama u kontekstu odnosa s ego idealom, no konceptu ego ideala iz klasične teorije blizak je koncept idealnog selfa iz teorije self psihologije te se njime otvorio prostor za razumijevanje srama u kontekstu odnosa s idealom (kao što je opisano, upravo Morrison opisuje da sram može izrastati iz neuspjeha u odnosu s idealiziranim roditeljskim imagom).

Morrison opisuje da narcistični pacijenti imaju poteškoće u postizanju i male količine prihvaćanja sebe i vjerovanja da bi ih bilo tko mogao prihvatiti, upravo zbog doživljaja praznine i neuspjeha ostvarivanja postavljenih grandioznih životnih ciljeva. Predlaže da je taj manjak prihvaćanja sebe od strane sebe i (u svojim očima) drugih glavna narcistična neprilika, povezana s dubokim osjećajem srama te treba biti obuhvaćena u terapiji. Premda ih prvotno može biti teško otkriti zbog brojnih obrana koje ih prate, dugotrajno empatijsko udubljivanje u osjećajno stanje bilo kojeg, a posebno narcističnog pacijenta, kao što je Kohut preporučio, obično će otvoriti duboke i bolne osjećaje srama.

K tome, očigledno svi ljudi, uključujući one relativno zdrave (koji imaju čvrst, kohezivan nuklearni self) ponekad pate od osjećaja srama. Iz perspektive self psihologije, sram kod zdravih osoba može se razumjeti u terminima mikro neuspjeha u dostizanju aspiracija relativno kohezivnog i diferenciranog idealnog selfa (konstrukt svakako relevantan za koheziju selfa). U tom širem smislu, jasno je da neuspjeh dostizanja aspiracija idealnog selfa ne znači nužno ozbiljno psihopatologiju.

1.2. Sram u istraživanjima – što procjenjujemo, a što zaobilazimo

Iako sveprisutan, sram je dugo bio zanemarivan u tradicionalnoj psihoanalitičkoj misli. Frank Broucek (2) ga je opisao kao tihu emociju u psihoterapiji, često neprepoznatu od strane, kako pacijenta, tako i terapeuta. Pionirski rad Helen Block Lewis, nazvane "babicom srama" (17), i širenje psihoanalitičke teorije na polju narcizma i selfa bili su baza za rastući interes za sram u psihoanalitičkoj teoriji (8) i sve veći broj empirijskih istraživanja srama (18).

1.2.1. Kako procjenjujemo sram u empirijskim istraživanjima

Samoocjenske ljestvice sklonosti sramu i krivnji temelj su procjenjivanja srama (i krivnje) u empirijskim istraživanjima. Pritom se mnogo češće procjenjuje sklonost sramu negoli trenutni osjećaji srama. Razvijene su mnoge ljestvice. Većina ih pripada jednoj od dviju kategorija: ljestvice temeljene na scenarijima i ljestvice temeljene na opisnim listama srama i krivnje. U ljestvicama temeljenima na scenarijima od ispitanika se traži da se zamisle u svakodnevnim situacijama koje mogu izazvati osjećaj srama te da ocijene vjerojatnost svojeg reagiranja na ponuđeni način (a koji odražava afektivnu, kognitivnu ili bihevioralnu komponentu srama). Pritom je razlika između srama i krivnje zasnovana na konceptualizaciji koju je ponudila Lewis – u sramu je fokus doživljaja na selfu koji je loš i manjkav („Ja sam loš"), dok je u krivnji fokus na negativnoj evaluaciji vlastitog ponašanja („Učinio sam nešto loše"), ponešto (u doživljaju) odvojenog od vlastitog selfa (9).

U ljestvicama pak temeljenima na opisnim listama ispitanici ocjenjuju koliko često doživljavaju različita osjećajna stanja povezana sa sramom ili u kojoj mjeri pridjev s opisne liste (povezan sa sramom) opisuje self (19–22). Opisivane su relativne prednosti i nedostaci obaju pristupa (22–24), no jedno važno (zajedničko) ograničenje je zanemareno – samoocjenske ljestvice ne mjere nesvjesnu komponentu srama (nesvjesni, implicitni, skriveni ili nepriznati (engl. *unacknowledged*) sram – u daljnjem tekstu ovi će se termini koristiti kao sinonimi).

1.2.2. Skriveni sram

Helen Block Lewis pokazala je da je u prirodi srama da se skriva - obično ostaje prekriven nekom drugom nejasnom emocijom ili pak biva (potpuno) zaobiđen. U sustavnoj analizi transkripata niza psihoterapijskih seansi, Lewis je pronašla da učestalost znakova ili naznaka koji upućuju na sram značajno nadmašuje učestalost znakova ili naznaka svih drugih istraživanih emocija zajedno. Ipak, činilo se da ni pacijent ni terapeut nisu bili svjesni srama, gotovo nikada se nisu referirali na njega ili srodne, odnosno s njim udružene emocije. Pacijenti su ga ispoljavali kroz akciju (agirali; engl. *acted out*), no pritom ga nisu razumijevali niti verbalizirali, već su ga doživljavali kao nejasnu, difuznu i negativno obojenu emociju (otvoreni, nediferencirani sram; engl. *overt, undifferentiated shame*) ili se pak uopće nije činilo da se nose s nečim teškim, već su reagirali brzim govorenjem o temama udaljenima od (prethodnog) dijaloga (zaobiđeni sram; engl. *bypassed shame*; (9,25)). U oba slučaja, sram je bio skriven, osobe ga nisu bile svjesne.

Kao što je Lansky (26) istaknuo, sram ostaje skriven ako njegovo dovođenje u svijest otkriva o selfu nešto što je za osobu (u datom trenutku) nepodnošljivo. Sram pogađa srž vlastitog identiteta. Naglašava slabost, ranjivost i mogućnost odbacivanja od strane druge osobe (27), signalizira ugrozu u odnosu, prijetnju socijalnoj vezi (9). Kaufman (28) je proučavao kako rane afektivne veze oblikuju iskustvo srama. Uočio je da interpersonalne pukotine, odnosno prekidi u odnosu između roditelja i djeteta, osobito kroz prenošenje poruka djetetu da je roditelju odbojno (što se može očitovati i time da roditelj izbjegava ili odbija dotaknuti dijete), dovodi do vrlo ranih preverbalnih iskustava srama. Kada je dijete prerano „izbačeno“ iz subjektivnog stanja u kojem je sigurno nošeno, sadržavano i pridržavano od strane okoline, osjećaji srama i krivnje pojavljuju se prerano. Dijete obično krivi sebe za traumatski prekid između njega i okoline, a kako bi održalo objektnu poveznicu s osobom koja ga je iznevjerila i – preživjelo (29).

1.2.3. Psihološke obrane protiv srama

Morrison (8) je pokazao da je Kohutova formulacija obrambenih funkcija kao usmjerenih ponajprije na očuvanje kohezije selfa posebno korisna za razumijevanje obrana protiv srama. Također je istražio obrambenu ulogu kliničkih manifestacija povezanih sa sramom – bijesa, prijezira, zavisti i depresije. Nathanson ((30), str. 312) je istaknuo da se, u odnosu na sram, ljudi osjećaju bolje uz gotovo bilo koji drugi osjećaj, te je predložio četiri osnovna obrambena skripta protiv srama (povlačenje, izbjegavanje, „napad na sebe“ i „napad na drugoga“). Sram se može promatrati i kao poticaj u defanzivnom stvaranju grandioznog selfa i kao odgovor ega na prepoznavanje pretjerane grandioznosti (2). Oboje se upravo događa u (prethodno opisanoj) trajnoj dijalektici između srama i narcizma koji jedno drugo potiču (8): doživljaj selfa kao malenog, manjkavog, neadekvatnog i usamljenog izmjenjuje se s doživljajem selfa kao savršenog, superiornog i samodostatnog.

U horizontalnom rascjepu, kojem tipično pribjegavaju grandiozni narcisi, osjećaji bezvrijednosti, kao i arhaične i neprihvatljive (self-objektne) potrebe, potiskivanjem se uklanjaju iz svijesti. Represijska barijera omogućava osobi da održava stanje povišenog samopoštovanja i otvorenog pokazivanja grandioznosti te da kronično negira bilo kakve osjećaje povezane s niskim samopoštovanjem ili sramom. Nasuprot tome, vertikalni rascjep, kojem tipično pribjegavaju vulnerabilni narcisi, dopušta da se svjesni doživljaji vulnerabilnosti, niskog samopoštovanja, bezvrijednosti i bespomoćnosti izmjenjuju s doživljajem vlastite omnipotencije (13,31,32). Dakle, dok horizontalni rascjep ne dopušta obezvrjeđujućim self-reprezentacijima pristup u svijest, kod vertikalnog su rascjepa one propusnijom barijerom odvojene od grandioznih self-reprezentacija te su više ili manje dostupne svijesti, tako da se navedene nekompatibilne, ali „paralelne“, reprezentacije međusobno izmjenjuju. To je u skladu s opažanjima da za razliku od grandioznih narcisa,

vulnerabilni narcisi na samoocjenskim ljestvicama potvrđuju (eksplicitni) doživljaj srama (33–37).

Za razliku od klasične konceptualizacije represije, neki su autori ponudili drugačiji pogled na obrane, a koji je koristan za razumijevanje obrana protiv srama. Stern (39, str. 13) je disocijaciju (a ne potiskivanje) promatrao kao primarni nesvjesni obrambeni proces te je nesvjesni život konceptualizirao kao „neformulirano iskustvo“ koje pod određenim okolnostima postaje artikulirano, odnosno smisleno. Neformulirano iskustvo povezano je s nesposobnošću uma da stvori kognitivne reprezentacije onoga što ga podvrgava intenzivnom afektu ili što na drugi način prijeti kohezivnosti selfa (39). Dok je nesvjesni motiv za potiskivanje izbjegavanje iskustva koje izaziva anksioznost, disocijacija je motivirana potrebom da se izbjegne stvaranje određenog stanja bivanja, identiteta ili self-stanja povezanog s doživljajem užasa, razočarenja, poniženosti, srama, odnosno općenito velike povrede ili prijetnje. Dio subjektivnosti koji ne smije biti „ja“ postaje disociran i ostaje ne-simboliziran (38). Sullivan (40) i Bromberg (41) nazivali su ovo stanje „ne-ja“ stanjem.

Bucci (42) je također istraživala nesvjesni sadržaj u svjetlu odsustva simbolizacije. Prije negoli potisnuta, svjesna ili eksplicitna sjećanja na traumatski događaj nisu niti formirana. U kontekstu teorije multiplog koda koju je razvila, Bucci se na nesvjesna ili implicitna sjećanja referira kao na subsimbolička sjećanja i objašnjava da subsimboličke reprezentacije sačinjavaju afektivnu jezgru emocionalnih shema koje se grade i pregrađuju kroz ponavljane interakcije s majkom (značajnim „drugim“) od početka života te predstavljaju „znanje“ o sebi u odnosu na interpersonalni svijet (str. 546). Subsimboličko se procesiranje odvija primarno u motoričkoj, visceralnoj i senzornoj formi (kroz zvukove, mirise, osjećaje; prije, dakle, negoli kroz simbole i riječi), no valja istražiti i mogućnost verbalnog subsimboličkog sistema, kao što je Bucci napomenula. Prema Sabini Spielrein, jednoj od začetnica relacijske psihoanalize, svi aspekti govora nose nesvjesno, ili, kako ga je nazivala,

podsvjesno (engl. *subconscious*) značenje. Elementi zvuka sami po sebi u ranoj dječjoj igri riječima mogu „nositi“ sram i druga afektivna stanja. Sram može biti induciran sudarom zadovoljstva i ugode s izvanjskim realitetom. Dijete očekuje uživanje (franc. *jouissance*), no susreće se sa zabranom (43).

1.2.4. Samoocjenske ljestvice zaobilaze obrane protiv srama

Empirijski zaključci o sramu temelje se na (ukupnom) skoru srama na samoocjenskim ljestvicama (sklonosti sramu i krivnji). Pritom se pretpostavlja da niski skorovi označavaju nizak sram (odnosno nisku sklonost sramu). Ipak, ovi se samoocjenski skorovi ne bi trebali interpretirati kao sami po sebi valjani. Naime, mnoge se osobe koje izvještavaju o niskom sramu mogu upravo boriti sa sramom i defanzivno ga negirati. Identificirati ih kao osobe koje nisu sklone sramu ozbiljan je propust. „Naizgled besramni“ grandiozni narcisi (2) nisu (uistinu) besramni. Stoga, među osobama koje na samoocjenskim ljestvicama srama i krivnje postižu niske skorove, neki od njih uistinu imaju niske razine srama (oni s autentično niskim sramom), a neki sram defanzivno negiraju. Ovo je u skladu s radom Shedlera, Maymana i Manisa (44) koji su općenito kritizirali oslanjanje istraživača na „objektivne“ ljestvice za procjenu mentalnog zdravlja te su pokazali da je klinička prosudba (a ne „objektivne“ ljestvice) uspjela razlikovati autentično mentalno zdravlje od iluzije mentalnog zdravlja sastavljene od psiholoških obrana. Je li moguće ignorirati nesvjesne procese i obrane i pritom proučavati ono što je u psihološkom smislu važno?

1.3. Fokusi istraživanja iz perspektive dosadašnjih istraživanja

Empirijska istraživanja uloge srama u narcizmu ne drže korak sa psihoanalitičkom teorijom i praksom, kao niti s teorijama iz socijalne psihologije i kliničkim konceptualizacijama narcizma, koji su prepoznali intimnu vezu između srama i narcizma te predložili sram kao temelj narcistične patologije (13,14,45–49). Podaci su ne samo oskudni, već se neka važna teorijska i klinička saznanja zapostavljaju.

1.3.1. Vulnerabilna dimenzija narcizma mahom se zanemaruje

Teoretičari i kliničari odavno su sugerirali, a aktualna literatura naglašava, da se različite dimenzije narcizma mogu kategorizirati kao narcistička grandioznost i narcistička vulnerabilnost. Grandiozni narcizam karakteriziran je otvorenim iskazivanjem osjećaja superiornosti i polaganjem prava na poseban tretman, dok se vulnerabilni narcisi prezentiraju kao fragilni, stidljivi, osjetljivi i okupirani sobom (32,50–57). Ipak, psihijatrijska nosologija i empirijska istraživanja u velikoj su mjeri ograničeni na grandiozne aspekte narcizma, dok se narcistička vulnerabilnost zanemaruje (51,55,58,59). Posljedično tome, i istraživanja uloge srama u narcizmu usredotočuju se na narcističku grandioznost (35,37,47,60). Kako bi se istraživanja o grandioznim crtama ličnosti nadopunila, Pincus i Lukowitsky (61) su preporučili redovno uključivanje ljestvica koja procjenjuju i vulnerabilne narcistične crte ličnosti, čak i u nekliničkim kontekstima.

Mnogi su istraživači naznačili da najšire korištena mjera grandioznog narcizma u socijalnoj psihologiji i psihologiji ličnosti, Inventar narcistične ličnosti (engl. Narcissistic Personality Inventory; NPI), procjenjuje normalni ili adaptivni narcizam, a temeljem (pozitivne) povezanosti s mjerama psihološke prilagodbe (25,53,54). Neki autori istaknuli su problem razlikovanja normalnog narcizma od (opravdano) visokog samopoštovanja (62,63). No, dok NPI može procjenjivati adaptivne aspekte narcizma, visoki skorovi ne ukazuju nužno na zdravi narcizam, kao što je Nehrig (64) sugerirala u radu temeljenom na modelu Shedlera,

Maymana i Manis (44). Nehrig je također ukazala na to da narcizam procijenjen NPI ljestvicom može sadržavati obrambenu potrebu da se korištenjem samoobmane održi pozitivna slika o sebi. Foster i autori (65) naglasili su važnost razlikovanja između multidimenzionalnih aspekata narcizma te su pokazali da niži skorovi na NPI ljestvici najbolje predviđaju samopoštovanje, dok viši skorovi najbolje predviđaju psihopatiju. Drugi su autori (32,66,67) sugerirali da podskup stavki iz NPI ljestvice obuhvaća (više) patološki narcizam. Faktor Liderstva/Autoriteta konzistentno se povezuje s adaptivnim aspektima narcizma, dok se faktor Polaganja prava (na poseban tretman)/Iskorištavanja drugih konzistentno povezuje s patološkim aspektima (64). Ipak, NPI ljestvica često nije povezana s mjerama patološkog narcizma te su druge ljestvice, ponajprije Pathological Narcissism Inventory, razvijene za procjenu klinički identificiranih karakteristika koje obuhvaćaju fenotipski raspon patološkog narcizma (35,61).

1.3.2. Kategorijski pristup zamagljuje dimenzionalnost narcističnih crta ličnosti

Narcistična patologija se u dijagnostičkim priručnicima procjenjuje kao kategorijski konstrukt – osobe ili imaju ili nemaju narcistični poremećaj ličnosti, ovisno o tome ispunjavaju li skup dijagnostičkih kriterija. Ovaj je pristup kritiziran; obimni dokazi podupiru dimenzionalni model poremećaja ličnosti općenito te narcistične patologije posebno (55,68–70). Doduše, kao što je Kessler (71) napomenula, kategorijski i dimenzionalni pristup su komplementarni prije negoli isključujući te ih je korisno zajedno primjenjivati.

Također, tijekom liječenja često postaje očito da se usprkos očiglednim fenotipskim razlikama grandiozna i vulnerabilna self-stanja izmjenjuju, ali i pojavljuju zajedno (51,72,73). Kao što su Roberts i Huprich (55) opisali, pacijent se može prezentirati kao stidljiv i osjetljiv, ali se i uključivati u fantazije o vlastitoj superiornosti. Također, grandioznost može služiti kao obrana od vulnerabilnosti.

1.3.3. Sram povezan s narcističkom grandioznošću ostaje skriven

Kao što je Ronningstam (48) istaknula – osjećaji srama mogu biti intruzivni, razdirući, i katkad paralizirajući, no oni također mogu biti nepriznati i skriveni, zaobiđeni, neprepoznati. Upravo je nevidljivost srama jedan od ključnih nalaza Helen Block Lewis (9), koja je na ovom polju ostalima prokrčila put. Pokazala je da smo skloni izbjegavati prepoznati i priznati sram, a koji tada biva prerušen u drugu emociju ili zaobiđen. Nepriznati (skriveni) sram često igra ključnu ulogu u razdorima u odnosima pa tako može dovesti i do razdora terapije. Zaobiđeni sram povezuje se s ljutnjom, nasiljem, strahom, tugom, poremećajima ličnosti i niskim samopoštovanjem (74,75), koje, kao što je Scheff (76) opisao, može pokrenuti eksplozivne lančane reakcije, primjerice eksplozivne epizode panike (sram-strah alternacija), ogorčenosti (sram-ljutnja alternacija, s usmjeravanjem ljutnje prema vani) i krivnje (sram-ljutnja alternacija, s usmjeravanjem ljutnje prema unutra). U radu Rüscha i autora (20) implicitni self-koncept povezan sa sramom bio je negativno povezan sa samopoštovanjem i kvalitetom života žena s graničnim poremećajem ličnosti. Zaobiđeni sram prepoznat je i kao ključan afektivni motiv anomijskih samoubojstava (77). Stoga, iako su samoocjenske ljestvice temelj procjenjivanja srama u empirijskim istraživanjima (20,21,78), oslanjanje samo na skor srama i zanemarivanje nepriznatog srama pristup je koji nosi značajna ograničenja.

Lewis (79) je također opisivala obrambenu funkciju narcizma kao zaštitu od prema sebi usmjerene mržnje i srama. Ovo je posebno važno za grandioznu dimenziju narcizma. Kao što je Morrison naveo, mnoge se vrste obrana mogu koristiti kako bi se self zaštitio od srama, no najčešća reakcija je grandioznost. Grandiozni su narcisi opisivani kao „naizgled besramni“ (80) ili kao osobe koje na svjesnoj razini imaju doživljaj visokog samopoštovanja, niječući pritom bilo kakav doživljaj srama (18). Doživljajima ranjivosti ne dopušta se ulazak u svijest, što omogućava osobi da otvoreno iskazuje grandioznost i kronično negira osjećaje srama (32). Sram, dakle, ostaje skriven.

Sram drugačije utječe na funkcioniranje selfa u slučaju vulnerabilnih narcisa, koji su opisivani kao skloni čestim (svjesnim) doživljajima srama (18,80). Self, koji postaje istodobno i onaj koji promatra i onaj koji je promatran, gleda se osuđujuće i omalovažavajuće (21). To vodi k duboko bolnom iskustvu zaokupljenosti vlastitim selfom.

Budući da je sram koji je povezan s narcističnom grandioznošću (za razliku od onog povezanog s narcističnom vulnerabilnosti) ponajprije nesvjestan, ne biva obuhvaćen samoocjenskim ljestvicama srama i krivnje, a koje se u ovom polju redovito koriste (19–21,78). Grandiozni narcisi skloni su negirati sram na samoocjenskim mjerama (36), no intenzivan sram postaje očigledan (tek) tijekom njihovog liječenja.

1.3.4. Potraga za skrivenim sramom

Nizak skor srama na samoocjenskim ljestvicama ne razlikuje osobe s autentično niskim sramom od osoba s defanzivno niskim sramom (i posljedično visokom razinom skrivenog srama). Stoga smo ispitanike odlučili izložiti, ne samo scenarijima koji se uobičajeno koriste u istraživanjima (a u kojima se od njih traži da se zamisle u scenariju koji provocira sram te da ocijene vjerojatnost svojeg reagiranja na način koji odražava sram), već i dodatnom podražaju koji provocira sram, a na koji će osobe s autentično niskim sramom odgovoriti drugačije od osoba ispod čijeg se niskog skora srama krije nepriznati sram povezan s narcističnom grandioznošću. Potonje mobiliziraju obrane, koje su mahom nesvjesne i ne možemo ih mjeriti direktno.

Narcistične obrane obično su rigidne (81). Ovdje se pridržavamo Morrisonovog (8) navoda da se obrana može smatrati metaforom za osobni pokušaj postizanja kontrole nad, odnosno distance od, i nošenja s bolnim doživljajima srama i poniženosti. Pretpostavili smo da će osobe s autentično niskim sramom postizati niske skorove srama na uobičajeno korištenim scenarijima te da će, kada ih izložimo scenarijima pojačanog intenziteta situacija koje izazivaju sram (intenzivirani scenariji), njihov skor (očekivano) – porasti. Pretpostavili

smo i da će osobe s visokim razinama skrivenog srama također skorirati nisko na uobičajeno korištenim scenarijima (ne zbog toga što nisu skloni sramu, već zbog toga što mobiliziraju obrane kojima se štite od bolnih osjećaja srama), no da za razliku od osoba s autentično niskim sramom *neće* reagirati povećanjem skora srama na intenziviranim scenarijima. Dapače, rigidno će mobilizirati (nesvjesne) obrane kako bi sačuvali integritet selfa i samopoštovanje ugroženo takvim scenarijima.

Stoga smo originalnim scenarijima samoocjenske ljestvice srama i krivnje pridodali scenarije pojačanog intenziteta situacija koje izazivaju sram. Prosječnu razliku između skora srama na intenziviranim i originalnim scenarijima nazvali smo *efektom provokacije*. Ispitanike čiji je efekt provokacije bio veći od nule nazvali smo „sram reaktivnima" ispitanicima, dok smo one čija je prosječna razlika bila nula ili manja od nule nazvali „sram nereaktivnima". Pretpostavljajući da obrane mogu utjecati ne samo na ukupan skor i dinamiku odgovora na intenziviranim scenarijima već i na obrazac ispitanikovih odgovora, za svakog smo ispitanika mjerili i varijabilnost odgovora na domeni srama.

Obraćajući pozornost na teorijske aspekte narcizma koji se u istraživanjima mahom zapostavljaju, grandioznost i vulnerabilnost procjenjivali smo ponajprije kao dimenzionalne i interaktivne komponente narcizma (a ne kao međusobno isključive i kategorijske konstrukte). K tome, kako bismo dobili uvid u potencijalno klinički značajan narcizam, proveli smo odvojenu analizu za osobe koje skoriraju na gornjim krajevima NPI distribucije. Nesvjesne obrane protiv srama mogu biti od posebne važnosti (mjerljive, naglašenije ili značajnije) za osobe s visokim razinama subkliničkog narcizma ili s patološkim narcizmom.

Za svakog smo ispitanika, dakle, procijenili razinu grandiozne i vulnerabilne dimenzije narcizma, istražili povezanost među njima, povezanost svake dimenzije zasebno sa sklonošću sramu, varijabilnošću odgovora na dimenziji srama i efektom provokacije. Usporedili smo razinu grandioznosti kod „sram reaktivnih" s onom kod „sram nereaktivnih"

ispitanika. Nakon toga smo istražili može li (niski) efekt provokacije predvidjeti grandioznost u podskupini ispitanika s niskim razinama srama, u kojem bi slučaju mogao pomoći u razlikovanju ispitanika s autentično niskim, od onih s defanzivno niskim sramom.

Budući da nije postojala hrvatska verzija ljestvice koja mjeri sklonosti sramu i krivnji, u prvoj smo fazi pripremnog istraživanja najčešće korištenu ljestvicu koja mjeri sklonost navedenim emocijama, a temelji se na scenarijima - Test emocija zaokupljenosti selfom-3 (engl. *Test of Self-Conscious Affect-3;* TOSCA-3; 21) preveli na hrvatski jezik. Proces prevođenja bio je stupnjevit, slijedili smo korake tzv. naprijed-natrag prevođenja (engl. *forward- and backtranslation*) prema uhodanim smjernicama za prevođenje ljestvica (82, 83). Potom smo na relativno malom uzorku studenata (N=138) istražili distribucijska svojstva, faktorsku validnost, pouzdanost te test-retest podudarnost dvofaktorskog modela TOSCA-3 ljestvice (sastavljenog od domena srama i krivnje). Dodatno je temeljem Bland-Altmanove metode istražena podudarnost domena srama i krivnje TOSCA-3 ljestvice s domenama srama i krivnje najčešće korištene ljestvice koja temeljem drugačijeg pristupa (afektivnih deskriptora srama i krivnje) procjenjuje sklonost navedenim emocijama - Upitnik osobnih osjećaja-2 (engl. *Personal Feelings Questionnaire-2;* PFQ-2; 84). Korištenje Bland-Altmanove metode novina je na polju empirijskog istraživanja srama i krivnje, makar se radi o metodi izbora za procjenu podudarnosti dviju metoda mjerenja.

U drugoj smo fazi pripremnog istraživanja na velikom uzorku studenata (N=1214) istražili distribucijska svojstva, faktorsku validnost i pouzdanost hrvatske verzije originalnog, šestfaktorskog modela TOSCA-3 ljestvice, koji uz domene srama i krivnje uključuje i domene alfa ponosa (ponosa usmjerenog prema vlastitom selfu), beta ponosa (ponosa usmjerenog prema vlastitom, specifičnom ponašanju), eksternalizacije (pripisivanja krivnje ili odgovornosti drugim osobama ili okolnostima) te emocionalnog udaljavanja od potencijalno emocionalno teške situacije.

2. HIPOTEZA

Narcistička grandioznost je povezana sa sveobuhvatnim i rigidnim poricanjem srama, dok je narcistička vulnerabilnost povezana s ne-sveobuhvatnim i fleksibilnim afirmiranjem visokih razina srama.

3. CILJEVI RADA

Opći cilj: Istražiti povezanost grandioznih, kao i vulnerabilnih crta ličnosti, sa sklonošću osjećajima srama, varijabilnošću odgovora na različite vrste situacija koje provociraju sram i osjetljivošću na pojačavanje intenziteta tih situacija.

Specifični ciljevi:

I

- Ustanoviti povezanost ukupnog skora na samoocjenskoj ljestvici koja mjeri grandiozne crte ličnosti te skorova na svakom od sedam faktora iste ljestvice s ukupnim skorom za domenu srama na samoocjenskoj ljestvici koja mjeri sklonost sramu i krivnji.
- Ustanoviti povezanost ukupnog skora na samoocjenskoj ljestvici koja mjeri vulnerabilne crte ličnosti s ukupnim skorom za domenu srama na samoocjenskoj ljestvici koja mjeri sklonost sramu i krivnji.

II

- Ustanoviti povezanost ukupnog skora na samoocjenskoj ljestvici koja mjeri grandiozne crte ličnosti s varijabilnošću odgovora na domeni srama samoocjenske ljestvice srama i krivnje.
- Ustanoviti povezanost ukupnog skora na samoocjenskoj ljestvici koja mjeri vulnerabilne crte ličnosti s varijabilnošću odgovora na domeni srama samoocjenske ljestvice srama i krivnje.

III

- Svakom scenariju na samoocjenskoj ljestvici koja mjeri sram pridružiti scenarij istog sadržaja, no pojačanog intenziteta situacije koja provocira osjećaj srama.
- Izračunati razliku između skorova na scenarijima pojačanog intenziteta i početnim scenarijima, koju ćemo kratko zvati - *efekt provokacije* (mjera osjetljivosti na pojačavanje intenziteta situacija koja provociraju sram).
- Ustanoviti povezanost ukupnog skora na samoocjenskoj ljestvici koja mjeri grandiozne crte ličnosti s efektom provokacije.
- Ustanoviti povezanost ukupnog skora na samoocjenskoj ljestvici koja mjeri vulnerabilne crte ličnosti s efektom provokacije.

4. MATERIJALI I METODE

4.1. Prva faza pripremnog istraživanja

4.1.1. Ispitanici

Ispitivanje je provedeno na 138 studenata specijalističkog diplomskog stručnog studija projektnog menadžmenta. Demografske karakteristike ispitanika prikazane su u Tablici 1.

Tablica 1. Demografske karakteristike ispitanika

Spol	
Muški (%)	32.61
Ženski (%)	67.39
Dob (godine)	
Srednja vrijednost (*SD*)	29.65 (6.76)
Medijan	27
Raspon	23 – 54
Završeni stupanj obrazovanja (%)	
Viša škola	7.97
Preddiplomski studij	82.61
Diplomski studij	8.70
Bračni status (%)	
Neudana/neoženjen	80.29
Udana/oženjen	19.71

Tablica 1 - nastavak

Broj djece (%)	
0	84.78
1	6.52
2	8.70
Status zaposlenosti (%)	
Zaposlen	69.57
Nezaposlen	30.43

4.1.2. Procedura

Studenti su tijekom sata upoznati s prirodom istraživanja te su im potom putem online formi podijeljene obje ljestvice (TOSCA–3 i PFQ–2) zajedno s demografskim upitnikom. Njihovo je sudjelovanje bilo dobrovoljno i anonimno te su ga mogli slobodno prekinuti u bilo kojem trenutku. Etičko dopuštenje za istraživanje dobiveno je od voditelja studija projektnog menadžmenta i dekana Veleučilišta pri kojem je istraživanje provedeno (Veleučilište Baltazar Zaprešić tijekom provođenja istraživanja nije imalo ustrojeno vlastito Etičko povjerenstvo). Svih 138 studenata pristalo je sudjelovati u istraživanju. Metodom slučajnog uzorkovanja podijeljeni su u grupe od 10 do 15 studenata. Svaki student je ljestvice ispunjavao za svojim kompjuterom te je imao neograničeno vremena na raspolaganju, iako je ono mjereno elektronički. Provoditelj istraživanja bio je u razredu sa studentima za vrijeme istraživanja te su ga studenti mogli konzultirati u slučaju tehničkih poteškoća. Online forme su postavljene tako da podsjete ispitanike na eventualna neodgovorena pitanja (bilo je potrebno odgovoriti na sva pitanja kako bi se istraživanje završilo). Slučajni poduzorak studenata, njih 46, ponovili su istu proceduru nakon osam tjedana.

4.1.3. Mjerne ljestvice

Test emocija zaokupljenosti selfom-3 (TOSCA-3). Radi se o samoocjenskoj ljestvici (21) koja procjenjuje sklonost emocijama zaokupljenosti selfom (engl. *self-conscious emotions*), uključivo emocijama srama i krivnje (u prvoj fazi istraživanja fokus je bio na dvofaktorskom modelu ljestvice koji obuhvaća samo ove dvije emocije). Ljestvica se sastoji od 16 scenarija koji prikazuju svakodnevne životne situacije u kojima je nešto pošlo po zlu. Na svaki se scenarij nadovezuje četiri do pet kognitivnih, afektivnih i bihevioralnih odgovora koji predstavljaju moguće reakcije na scenarij te koji odražavaju jednu od mjerenih emocija. Sram i krivnja su predstavljeni u svih 16 scenarija.

Od ispitanika se traži da se zamisle u svakom od scenarija te na skali od jedan („nije vjerojatno“) do pet („vrlo vjerojatno“) ocijene koliko je vjerojatno da reagiraju na svaki od ponuđenih načina. Primjerice, jedan od scenarija glasi: „*Izašli ste s prijateljima u večernji izlazak i osjećate se naročito duhovito i privlačno. Čini se da supruga Vašeg najboljeg prijatelja osobito uživa u Vašem društvu.*“ Na njega se nadovezuju (i) odgovori koji odražavaju krivnju („*Trebao bih biti svjestan toga kako se osjeća moj najbolji prijatelj*“) i sram („*Vjerojatno biste duže vremena izbjegavali kontakt očima.*“). Ocjene koje se odnose na odgovore koji odražavaju svaku pojedinu emociju se zbrajaju, a ukupan skor predstavlja izmjerenu sklonost sramu, odnosno krivnji.

Upitnik osobnih osjećaja-2 (PFQ–2). Radi se o samoocjenskoj ljestvici (19) koja se sastoji od 22 stavke: 10 ih se odnosi na sram (npr. osjećaj poniženosti, osjećaj da vas drugi procjenjuju, posramljenost), šest na krivnju (npr. žaljenje za nečim, osjećaj da zaslužujete kritiku zbog nečega što ste učinili, snažan osjećaj krivnje), a preostalih šest su „filter“ pitanja koja se ne skoriraju. Ispitanike se pita koliko često doživljavaju svaki od osjećaja, što ocjenjuju na ljestvici od nula („nikada“) do četiri („stalno ili gotovo stalno“). Odgovori koji se

odnose na sram i krivnju zbrajaju se zasebno kako bi se dobio ukupan skor koji predstavlja izmjerenu sklonost sramu, odnosno krivnji.

Proces prevođenja. Ljestvice (TOSCA-3 i PFQ-2) su prevedene na hrvatski jezik naprijed-natrag metodom prevođenja. Naglasak je bio na sadržajnoj, prije negoli doslovnoj ujednačenosti, te se na umu imala opća populacija. Za svaku ljestvicu zasebno slijedili su se koraci koje su predložili Sousa i Rojjanasrirat (82):

1. Dva kvalificirana nezavisna prevoditelja čiji je materinji jezik hrvatski preveli su ljestvice s engleskog na hrvatski jezik (naprijed-prijevod).
2. Treći nezavisni prevoditelj usporedio je obje prevedene verzije. Nekoliko riječi, rečenica i značenja nije bilo usklađeno, te se o njima raspravljalo dok se nije postigao konsenzus između svih triju prevoditelja i člana istraživačkog tima. Tako su nastale preliminarne verzije prevedenih ljestvica.
3. Druga dva kvalificirana nezavisna prevoditelja čiji je materinji jezik engleski napravili su „slijepi“ natrag-prijevod preliminarnih verzija ljestvica (na engleski jezik).
4. Te su (natrag-prevedene) verzije uspoređivane jedna s drugom i s originalnom ljestvicom. O nejasnoćama se raspravljalo sve dok nije postignut konsenzus između članova multidisciplinarnog tima (četiri prevoditelja, član istraživačkog tima i psiholog s iskustvom u personologiji). Tako su sastavljene testne hrvatske verzije ljestvica, koje su testirane na uzorku od 20 studenata prikupljenih iz istraživane populacije. Od njih se tražilo da ocijene upute, format odgovora, i svaku stavki ljestvice koristeći dihotomnu skalu (jasno-nejasno). Samo je jedna stavka TOSCA-3 ljestvice bila nejasna jednom od studenata. Multidisciplinarni tim je o tome raspravljao te je zaključeno da nisu potrebne daljnje promjene. Konačne prevedene verzije obaju ljestvica prikazane su u Prilogu I (hrvatska verzija TOSCA-3 ljestvice) i Prilogu II (hrvatska verzija PFQ-2 ljestvice).

4.1.4. Analiza podataka

Faktorska validnost. Kako bismo istražili koliko se dobro naši podaci uklapaju u izvorni model, proveli smo konfirmatornu faktorsku analizu. Modeli su temeljeni na kompoziciji dvofaktorske verzije originalne TOSCA-3 ljestvice te originalne PFQ-2 ljestvice. U istraživanju TOSCA-3 ljestvice, latentne varijable su bile domene srama i krivnje, dok su manifestne varijable bile 32 stavke ljestvice (odgovori koji održavaju navedene emocije). U istraživanju PFQ-2 ljestvice, latentne su varijable bile domene srama i krivnje, a 16 stavki koje se odnose na te dvije emocije predstavljale su manifestne varijable.

Evaluacija modela učinjena je putem faktorskih opterećenja i procjene sveukupnog uklapanja u originalni model, koja je mjerena putem relativnog hi-kvadrata (hi-kvadrat podijeljen sa stupnjevima slobode) i korijena srednje kvadrirane pogreške aproksimacije (RMSEA). Male, neznačajne vrijednosti hi-kvadrata (χ^2) upućuju na malen nesklad s originalnim modelom te govore u prilog istraživanog mjernog modela. Iako se χ^2 često koristi u konfirmatornoj faktorskoj analizi kao indikator uklapanja, njegovu apsolutnu vrijednost valja interpretirati zajedno sa stupnjevima slobode i veličinom uzorka. Relativni χ^2 mogao bi biti manje osjetljiv na veličinu uzorka (85). Različiti su istraživači preporučili različite vrijednosti relativnog χ^2 – od niskih 2 (86) do visokih 5 (87), kao one koje upućuju na zadovoljavajuće uklapanje u originalni model. RMSEA vrijednosti od 0.08 ili niže uobičajeno se smatraju znakom zadovoljavajućeg uklapanja, dok vrijednosti manje od 0.06 upućuju na blisko uklapanje istraživanog u originalni model (88,89).

Distribucijska svojstva i korelacije između varijabli. Izračunati su srednja vrijednost, standardna devijacija, raspon, efekt poda (udio ispitanika koji su postigli minimalan skor), efekt stropa (udio ispitanika koji su postigli maksimalan skor) za domene srama i krivnje, odvojeno za prvo i ponovljeno (engl. *retest*) mjerenje. Pearsonov koeficijent korelacije korišten je kao indikator povezanosti između istraživanih varijabli.

Pouzdanost. Kako bi se provjerila sveukupna konzistencija ljestvica, istražili smo indikatore njihove pouzdanosti, odvojeno za prvo i ponovljeno mjerenje. Unutarnja konzistencija ljestvica određena je putem Cronbach α koeficijenta. Različita su izvješća o njegovim prihvatljivim vrijednostima, protežu se u rasponu od 0.60 do 0.95 (90-93). Spearmanov koeficijent korelacije ranga (kao neparametrijska mjera korelacije ranga) korišten je za određivanje test-retest pouzdanosti.

Podudarnost između ljestvica i test-retest podudarnost. Podudarnost domena srama TOSCA-3 i PFQ-2 ljestvice, kao i domena krivnje istih ljestvica, učinjena je korištenjem Bland-Altmanove metode koja zaobilazi ograničenja često upotrebljavane korelacijske analize. Studije često koriste koeficijent korelacije kao indikator podudarnosti dviju metoda mjerenja (94-97). Taj pristup može biti neprikladan. Podaci koji su slabo podudarni mogu pokazivati značajnu korelaciju (98). Ako se prikaže dijagram raspršenosti koji prikazuje povezanost između dviju metoda mjerenja s linijom jednakosti (gdje su x i y jednaki; engl. *line of equality*), perfektna podudarnost bi postojala samo ako bi sve točke ležale na liniji jednakosti, dok bi perfektna korelacija postojala ako bi sve točke u dijagramu ležale na bilo kojoj ravnoj liniji (pod pretpostavkom da ona nije horizontalna; 99). Stoga bi korelacija između domena srama i(li) krivnje mjerila (samo) veličinu linearne veze između njih, odnosno stupanj do kojeg se te domene (iste domena dviju ljestvica) mijenjaju zajedno, a ne razlike među njima.

Bland i Altman su uveli alternativni pristup koji se temelji na izračunavanju srednje razlike između mjerenja i njezinih granica podudarnosti (engl. *limits of agreement*; 98,100). Iako je njihov članak citiran mnogo puta te se metoda smatra standardnom za provođenje ovog tipa analiza (101), učestalo se koriste neodgovarajuće metode. Nismo pronašli niti jednu studiju u literaturi koja bi temeljem Bland-Altmanove metode usporedila ljestvice TOSCA-3 i

PFQ-2, niti bilo koju drugu reprezentativnu ljestvicu temeljenu na scenarijima s ljestvicom temeljenom na afektivnim deskriptorima srama i krivnje.

Bland-Altmanova metoda korištena je i za istraživanje test-retest podudarnosti, na poduzorku od 46 studenata odabranih metodom slučajnog uzorkovanja. Koncept test-retesta uključuje dva bliska, no bitno različita koncepta – test-retest pouzdanost (sposobnost ljestvice da, primijenjena u dvama vremenskim točkama, na istim ispitanicima i pod istim uvjetima, ponovi isti poredak među ispitanicima; temelji se na korelacijskoj analizi) i test-retest podudarnost (kapacitet ljestvice da, primijenjena u dvama vremenskim točkama, na istim ispitanicima i pod istim uvjetima, pruži identične rezultate). U medicinskim istraživanjima podudarnost se često zanemaruje – mjeri se samo pouzdanost, no rezultati se često interpretiraju kao podudarnost (102). Stoga smo u pripremnom istraživanju odredili i test-retest pouzdanost i test-retest podudarnost hrvatskog prijevoda TOSCA-3 ljestvice.

Prikaz razlika između parova mjerenja može ponuditi uvid u obrazac i stupanj podudarnosti. Ako bi obje ljestvice dale identične rezultate, razlika između parova mjerenja bi očigledno bila nula (savršena podudarnost). Ipak, svako mjerenje implicira neku razinu pogreške. Ako bi varijabilnost razlika bila povezana samo sa slučajnom pogreškom mjerenja, srednja razlika bi ipak trebala biti nula. Razlika veća od nule upućuje na sistemsku pogrešku (engl. *bias;* 103).

Kada se procjenjuje podudarnost između dviju metoda, prvo valja odrediti srednju vrijednost razlika parova mjerenja. Ta srednja razlika (*bias*), zajedno sa standardnom devijacijom razlika, sažima manjak podudarnosti između metoda mjerenja. Horizontalna linija koja predstavlja *bias* se nacrta u razini srednje razlike, a dodatne horizontalne linije, poznate kao granice podudarnosti, dodaju se na graf u razini srednje razlike ± 1.96 standardne devijacije razlika. Ako razlike slijede normalnu distribuciju, 95% razlika bi trebalo biti raspoređeno unutar tih granica podudarnosti.

Kako bi se uzele u obzir razlike u rasponima TOSCA-3 i PFQ-2 ljestvice (različiti maksimalni skorovi), skorovi obiju ljestvica izraženi su u obliku postotka maksimalnog skora. Budući da niti jedna metoda nije referentna, za svakog je ispitanika izračunata srednja vrijednost mjerenja objema metodama (intraindividualna srednja vrijednost) te je (u grafu) nacrtana u odnosu na razliku tih istih mjerenja. Slično, u određivanju test-retest podudarnosti, za svakog je ispitanika određena srednja vrijednost dviju metoda mjerenja te je nacrtana u odnosu na razliku između tih dvaju mjerenja.

Horizontalne su linije nacrtane u razini sveukupne srednje vrijednosti razlika mjerenja (interindividualna srednja vrijednost) te u razini granica podudarnosti. Je li interval podudarnosti preširok ili je dovoljno uzak pitanje je procjene koju bi trebalo izvršiti *a priori* kako bi se omogućila smislena interpretacija rezultata (98,103). Glede usporedbe TOSCA-3 i PFQ-2 ljestvice, varijaciju veću od 50% ukupnog skora na ljestvici definirali smo kao onu koja upućuje na to da su ljestvice nepodudarne (za bilo koje praktične svrhe), dok smo varijaciju manju od 10 do 20% ukupnog skora na ljestvici definirali kao onu koja upućuje na dobru do razumnu podudarnost. Glede ponavljanih mjerenja (test-retest podudarnost), varijaciju manju od 20% ukupnog skora na ljestvici smo predložili kao razumnu podudarnost.

Za sve je testove razina statističke značajnosti postavljena na $p < 0.05$. Statistička analiza provedena je uz pomoć softvera: Statistica 8.0, SPSS 13.0 i MedCalc Statistical Software 17.2 (probna verzija).

4.2. Druga faza pripremnog istraživanja

4.2.1. Ispitanici

Relativno mala veličina uzorka (138 ispitanika) za provođenje korelacijske i faktorske analize bila je ograničenje prve faze pripremnog istraživanja. Druga faza pripremnog istraživanja provedena je na velikom uzorku od 1214 studenata različitih hrvatskih sveučilišta. Time je obuhvaćen i značajniji broj muških ispitanika. Naime, žene su zastupljenije od muškaraca na mnogim hrvatskim fakultetima te se čini da su spremnije odazvati se na sudjelovanje u elektroničkom (engl. *online*) istraživanju (104,105). Demografske karakteristike ispitanika prikazane su u Tablici 2.

Tablica 2. Demografske karakteristike ispitanika

Spol	
Muški (%)	16.56
Ženski (%)	83.44
Dob (godine)	
Srednja vrijednost (*SD*)	23.13 (3.60)
Medijan	22
Raspon	18 – 51
Godina studija (%)	
Prva	22.57
Druga	17.79
Treća	23.06
Četvrta	17.22
Peta	16.31
Šesta	3.05

4.2.2. Procedura

Ispitanici su na istraživanje pozivani preko niza grupa u sklopu internetske društvene mreže, a koje su tematski povezane sa studijima diljem Hrvatske, studentskim smještajem i studentskim životom. U pozivu se nalazila poveznica (engl. *link*) na aplikaciju koja je namijenjena elektroničkom ispunjavanju ljestvica. Na početnoj stranici nalazile su se informacije o istraživanju važne za davanje informiranog pristanka za istraživanje. Studentima je naglašeno da svoj pristanak za istraživanje mogu dati klikom na gumb za početak sudjelovanja u istraživanju koji se nalazio na završnom dijelu početne stranice. Sudjelovanje u istraživanju bilo je dobrovoljno i anonimno te su ga studenti mogli slobodno prekinuti u bilo kojem trenutku.

4.2.3. Mjerna ljestvica

Za procjenu sklonosti sramu i krivnji korištena je hrvatska verzija TOSCA-3 ljestvice, koja je opisana u prvoj fazi pripremnog istraživanja (4.1.3. Mjerne ljestvice).

4.2.4. Analiza podataka

Faktorska validnost. Kako bismo provjerili koliko se dobro naši podaci uklapaju u izvorni (šestfaktorski) TOSCA-3 model, proveli smo konfirmatornu faktorsku analizu. Model smo bazirali na originalnoj kompoziciji TOSCA-3 ljestvice. Šest domena ljestvice (sklonost sramu, krivnji, alfa i beta ponosu, eksternalizaciji, emocionalnom udaljavanju) predstavljale su latentne varijable, dok je 69 stavki ljestvice (odgovora) predstavljalo latentne varijable. Evaluacija modela učinjena je putem faktorskih opterećenja i procjene sveukupnog uklapanja u originalni model, koja je mjerena putem relativnog (normiranog) hi-kvadrata, korijena srednje kvadrirane pogreške aproksimacije (RMSEA) i 90%-tnog intervala pouzdanosti oko njegove vrijednosti te standardiziranog korijena srednjih kvadrata reziduala (SRMR). Interpretacija vrijednosti relativnog hi-kvadrata i RMSEA odgovarala je onima navedenima u opisu metoda prve faze pripremnog istraživanja (4.1.1. Analiza podataka – Faktorska

validnost). K tome, valja napomenuti da je donja granica intervala pouzdanosti blizu nule u modelima koji se dobro uklapaju u originalni model, dok bi gornja granica intervala pouzdanosti trebala biti manja od 0.08. Vrijednost SRMR od nula upućuje na savršeno uklapanje, a vrijednosti do 0.08 se smatraju prihvatljivima. SRMR je niži u modelima s velikim brojem parametara i u modelima koji se temelje na velikim uzorcima (89,106). Kako bismo uzeli u obzir činjenicu ovisnosti (nekih od) pokazatelja uklapanja podataka u originalni model o veličini uzorka, konfirmatornu faktorsku analizu smo proveli zasebno za cjelokupni uzorak te za 345 ispitanika izabranih slučajnim odabirom (koristeći generator slučajnih brojeva - (107)), a imajući na umu da je uobičajeni zahtjev dovoljne veličine uzorka za provođenje faktorske analize barem 5 ispitanika po parametru (ukupno 69 parametara u slučaju TOSCA-3 ljestvice – sram, krivnja i eksternalizacija su zastupljeni u 16 scenarija, emocionalno udaljavanje u 11, a alfa i beta ponos svaki u 5 scenarija).

Distribucijska svojstva i korelacije između varijabli. Odredili smo srednju vrijednost, standardnu devijaciju i raspon za svih šest domena TOSCA-3 ljestvice. Kako bismo za svako pojedino pitanje (stavku ljestvice) procijenili distribuciju skorova, izračunali smo efekte poda (udio ispitanika koji su postigli najmanji mogući skor) i stropa (udio ispitanika koji su postigli najveći mogući skor). Pearsonov koeficijent korelacije koristili smo kao indikator povezanosti između istraživanih varijabli.

Pouzdanost. Unutarnju konzistenciju svih šest domena TOSCA-3 ljestvice procijenili smo preko Cronbach α koeficijenta (indikator pouzdanosti). U interpretaciji rezultata vodili smo se time da se uobičajeno smatra da vrijednosti od 0.60 do 0.70 upućuju na zadovoljavajuću pouzdanost, dok vrijednosti od 0.80 i veće upućuju na jako dobru pouzdanost (93). U podlozi niskih vrijednosti Cronbach α koeficijenta mogu biti mali broj pitanja (stavki ljestvice), slaba korelacija među njima ili heterogeni konstrukti. Previsoke pak vrijednosti mogu upućivati na to da su neke stavke redundantne. Preporučena je maksimalna vrijednost

od 0.90 (108,109). Za sve je testove razina statističke značajnosti postavljena na $p < 0.05$. Statistička analiza provedena je uz pomoć softvera Statistica 13 i MedCalc Statistical software 17.2 (probna verzija).

4.3. Glavno istraživanje

4.3.1. Ispitanici

Istraživanje je provedeno na 1077 studenata različitih hrvatskih sveučilišta (uključivo početni uzorak od 300 studenata Medicinskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i Kineziološkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu). Demografske karakteristike prikazane su u Tablici 3.

Tablica 3. Demografske karakteristike ispitanika

Spol	
Ženski (%)	85.52
Muški (%)	14.48
Dob (godine)	
Srednja vrijednost (*SD*)	23.08 (3.56)
Medijan	22
Raspon	18 – 56
Godina studija (%)	
Prva	23.30
Druga	18.38
Treća	23.77
Četvrta	17.80
Peta	16.74

Tablica 3 – nastavak

Bračni status (%)	
Neudana/neoženjen	96.60
Udana/oženjen	3.06
Razvedena/razveden	0.34
Broj djece (%)	
0	96.26
1	2.27
2	1.02
3	0.45

4.3.2. Procedura

Poziv za sudjelovanje u istraživanju upućen je studentima preko internetske društvene mreže (studenti iz niza grupa vezanih za studije diljem Hrvatske, kao i grupa vezanih za studentski smještaj i život pozvani su na sudjelovanje). Kao i u drugom dijelu pripremnog istraživanja, poziv je sadržavao poveznicu na aplikaciju namijenjenu elektroničkom ispunjavanju ljestvica, a početna je stranica sadržavala informacije o istraživanju koje su omogućavale studentima davanje informiranog pristanka za istraživanje i za koje je naglašeno da ga mogu dati na završnom dijelu uvodne stranice klikom na gumb za početak sudjelovanja u istraživanju. Sudjelovanje u istraživanju bilo je dobrovoljno i anonimno te su ga studenti mogli slobodno prekinuti u bilo kojem trenutku. Vrijeme za ispunjavanje ljestvica nije bilo ograničeno, ali je mjereno elektroničkim putem (automatski u sklopu aplikacije). Obrasci za ispunjavanje ljestvica postavljeni su tako da podsjećaju sudionike na neodgovorena pitanja (bilo je potrebno odgovoriti na sva pitanja kako bi se završilo sudjelovanje u istraživanju).

Svakom originalnom TOSCA-3 scenariju pridružen je scenarij pojačanog intenziteta

situacije koja može potaknuti osjećaj srama (intenzivirani scenariji; Tablica 4 i Prilog III). Pritom je priroda situacije koja potiče sram ostala ista. Primjerice, scenariju „Vozite se cestom i udarite malu životinju“, pridružen je scenarij „Vozite se cestom i ubijete malu životinju“. Treba napomenuti da, iako se ovo istraživanje usredotočuje na sram, intenzivirani scenariji, kao i originalni TOSCA-3 scenariji, mogu izazvati i krivnju, eksternalizaciju, emocionalno udaljavanje, alfa ponos i beta ponos. TOSCA-3 ljestvica upravo mjeri sve te emocije kao mogući odgovor ispitanika na dane situacije (scenarije).

Intenzivirani scenariji primijenjeni su na kraju, a originalni na početku istraživanja, kako bi se umanjio njihov utjecaj na ocjenjivanje intenziviranih scenarija. Ispitanicima je naglašeno da će sadržaji nekih od postavljenih pitanja (scenarija) biti slični te su upućeni da se usredotoče na svaki zasebno i da, ako osjećaju potrebu, uzmu pauzu između pojedinih scenarija. Intenzivirani TOSCA-3 scenariji testirani su (ocjenjivanje uputa, formata odgovora i ponuđenih odgovora uz pomoć dihotomne skale: jasno/nejasno) na uzorku studenata (N = 300) Medicinskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu (u sklopu Katedre za psihijatriju i psihološku medicinu i Klinike za psihijatriju i psihološku medicinu KBC-a Zagreb) i Kineziološkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Za to su dobivena etička dopuštenja Povjerenstva za znanstveni rad i etiku Kineziološkog Fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Etičkog povjerenstva KBC-a Zagreb, uz suglasnost pročelnika Katedre za psihijatriju i psihološku medicinu te predstojnice Klinike za psihijatriju i psihološku medicinu KBC-a Zagreb.

Tablica 4. Kratak opis originalnih i intenziviranih scenarija TOSCA-3 ljestvice[a], uz srednje vrijednosti i standardnu devijaciju skora srama za svaki scenarij

Originalni scenarij (Srednja vrijednost; *SD*)	Intenzivirani scenarij (Srednja vrijednost; *SD*)
Iznevjerite prijatelja glede dogovora (4.22; 1.00) Z; p: 3.05; .002*	Iznevjerite prijatelja glede dogovora, još jednom (4.30; .93)
Polomite nešto na poslu i zatim to sakrijete (1.54; .85) Z; p: 15.39; < .001	Sakrijete stvar koju ste polomili na poslu i bježeći izgubite važne ključeve (2.08; 1.16)
Osjećate se dosjetljivo i atraktivno, supruga najboljeg prijatelja uživa baš u vašem društvu (3.85; 1.23) Z; p: 9.43; < .001	Osjećate se dosjetljivo i atraktivno, supruga najboljeg prijatelja vas očigledno zavodi (4.15; 1.16)
Projekt koji ste predali u posljednji čas ispadne loše (3.69; 1.11) Z; p: 4.91: < .001	Propustite rok za projekt, što završi loše (3.85; 1.17)
Kolega je okrivljen zbog vaše pogreške (1.80; .92) Z; p: 3.94; < .001	Kolega je suspendiran s posla zbog vaše pogreške (1.70; .89)
Odlažete težak telefonski poziv (2.61; 1.26) Z; p: 12.19; < .001	Ne obavite težak telefonski poziv (3.08; 1.35)
Bacite loptu, ona udari u prijateljevo lice (2.12; 1.25) Z; p: 11.38; < .001	Bacite loptu, ona razbije prijateljeve naočale (2.49; 1.35)

Tablica 4 – nastavak

Originalni scenarij (Srednja vrijednost; *SD*)	Intenzivirani scenarij (Srednja vrijednost; *SD*)
Posudite novac par puta, no vratite ga čim uzmognete (2.54; 1.21) Z; p: 17.59; < .001	Posudite novac nekoliko puta, no niste sigurni hoćete li ga moći vratiti (3.33; 1.28)
Vozeći, udarite malu životinju (3.71; 1.27) Z; p: 5.69; < .001	Vozeći, ubijete malu životinju (3.87; 1.23)
Loše napišete ispit (3.13; 1.44) Z; p: 1.84; < .06	Padnete ispit (3.18; 1.45)
Dobijete bonus za posao kojeg je kolega obavio (3.28; 1.26) Z; p: 1.76; .08	Dobijete povišicu zbog posla kojeg je kolega obavio (3.23; 1.24)
Narugate se prijatelju (2.54; 1.26) Z; p: 22.57; < .001	Izdate prijateljevu tajnu (3.83; 1.24)
Velika pogreška na važnom projektu (3.78; 1.17) Z; p: 6.82; < .001	Napravite dvije velike pogreške, jednu za drugom, na važnom projektu (4.00; 1.13)
Razmišljate odustati od volontiranja (3.38; 1.30) Z; p: 8.99; < .001	Odustanete od volontiranja (3.67; 1.26)
Izgubite prijateljevog psa (3.76; 1.23) Z; p: 2.38; < .001	Prijateljev pas kojeg ste izgubili se ozlijedi (3.84; 1.22)
Na koleginoj zabavi prolijete crno vino na njegov novi tepih (3.09; 1.41) Z; p: 7.01; < .001	Cigareta progori novi tepih na koleginoj zabavi (3.31; 1.38)

[a]hrvatska verzija ljestvice Test of self-conscious affect-3; *Razlike skorova na originalnim i intenziviranim scenarijima testirane su Wilcoxonovim testom ekvivalentnih parova.

4.3.3. Mjerne ljestvice

Uz originalne i intenzivirane scenarije TOSCA-3 ljestvice, svim ispitanicima aplicirani su: Inventar narcistične ličnosti (engl. Narcissistic Personality Inventory, NPI) – najčešće korištena ljestvica za procjenu stupnja izraženosti grandiozne dimenzije narcizma (ljestvica mjeri ne-kliničke razine grandioznosti; (110)), Skala hipersenzitivnog narcizma (engl. *Hypersensitive Narcissism Scale*; HSNS) – ljestvica za procjenu stupnja izraženosti vulnerabilne dimenzije narcizma (34) te upitnik s demografskim podacima. Ljestvica HSNS za potrebe ovog istraživanja prevedena je na hrvatski jezik u skladu s uhodanim smjernicama za prevođenje ljestvica (83).

Inventar narcistične ličnosti (NPI). Radi se o najčešće upotrebljavanoj ljestvici za procjenu nekliničkih razina *grandiozne* dimenzije narcizma (110). Sastoji se od 40 parova izjava, jedna od kojih se smatra narcističnom, a druga ne-narcističnom (primjerice, „*Uistinu volim biti u centru pozornosti*“, naspram „*Ne osjećam se ugodno kada sam u centru pozornosti*“). Od ispitanika se traži da odaberu izjavu koja je bliža njihovim osjećajima o njima samima. Odabir narcistične izjave se kodira brojem jedan, a ne-narcistične brojem nula. Svi odgovori se zbrajaju kako bi se dobio ukupan skor. Osobe koje na NPI ljestvici postižu visoki skor ne zadovoljavaju nužno kriterije za dijagnozu narcističnog poremećaja ličnosti (54). Ova je ljestvica prethodno prevedena na hrvatski jezik te je korištena na uzorcima iz hrvatske populacije (111-113). Hrvatska verzija NPI ljestvice prikazana je u Prilogu IV.

Skala hipersenzitivnog narcizma (HSNS). Radi se o ljestvici koja se sastoji od deset stavki kojima se mjeri stupanj izraženosti *vulnerabilne* dimenzije narcizma (34). Primjer jedne stavke jest - „Lako me povrijede podsmjehivanje ili omalovažavajuće primjedbe drugih ljudi“. Od ispitanika se traži da svaku stavku ocijene na skali od jedan („vrlo nekarakteristično, uopće se ne slažem“) do pet („vrlo karakteristično, u potpunosti se slažem“). Konačan skor se dobiva zbrajanjem odgovora na svih deset stavki.

Ljestvicu HSNS preveli smo na hrvatski jezik slijedeći uspostavljene smjernice te korake naprijed-natrag prevođenja koje su predložili Sousa i Rojjanasrirat (82,83):

1. Naprijed-natrag prijevod (s engleskog na hrvatski jezik) sastavila su dva kvalificirana nezavisna prevoditelja čiji je materinji jezik hrvatski.
2. Prevedene je verzije usporedio treći nezavisni prevoditelj. O nekoliko manjih neusklađenosti na razini riječi, rečenica i značenja se raspravljalo do postizanja dogovora između prevoditelja i člana istraživačkog tima. Tako je nastala preliminarna verzija hrvatskog prijevoda HSNS ljestvice.
3. Potom su druga dva kvalificirana nezavisna prevoditelja čiji je materinji jezik engleski sastavili „slijepi“ natrag-prijevod preliminarne verzije ljestvice (s hrvatskog na engleski jezik).
4. Natrag-prevedene verzije uspoređivane su jedna s drugom i s originalnom ljestvicom. O manjim nejasnoćama se raspravljalo do postizanja dogovora između svih članova multidisciplinarnog tima (četiri prevoditelja, član istraživačkog tima i psiholog s iskustvom u personologiji). Tako je nastala testna hrvatska verzija ljestvice, koja je testirana na uzorku od 30 studenata prikupljenih iz istraživane populacije. Od njih se tražilo da ocijene upute, format odgovora, i svaku stavki ljestvice koristeći dihotomnu skalu (jasno-nejasno). Niti jedna stavka se nije ispostavila nejasnom te je tim zaključio da nisu potrebne daljnje promjene ljestvice. Konačna prevedena verzija HSNS ljestvice prikazana je u Prilogu V.

4.3.4. Analiza podataka

Unutarnja konzistencija svih ljestvica određena je izračunavanjem Cronbach α koeficijenata. Postoje različita izvješća o prihvatljivim vrijednostima tog koeficijenta, načelno se vrijednosti od 0,60 do 0,70 smatraju donjom granicom prihvatljivosti (93). Izračunali smo srednju vrijednost, standardnu devijaciju, raspon, efekt poda (engl. *floor effect* – udio osoba koje na ljestvici ili podljestvici (domeni) postižu najmanji mogući skor) i efekt stropa (engl. *ceiling effect* – udio osoba koje na ljestvici ili podljestvici postižu najveći mogući skor) za domenu srama originalne i modificirane TOSCA-3 ljestvice (sastavljene od intenziviranih scenarija), NPI i HSNS ljestvice.

Visoku razinu grandioznosti definirali smo kao (ukupan) skor na NPI ljestvici veći od 90. percentile distribucije NPI skorova u našem uzorku (deset posto ispitanika koji su ostvarili najveći skor na NPI ljestvici). Pri tome smo imali u vidu studiju (52) napravljenu na velikom nekliničkom uzorku koja je ukazala na mogući prijelaz prema klinički relevantnom narcizmu iznad gornjih 10% NPI distribucije. Ne postoje smjernice za definiranje niskih razina srama. Za svrhu provođenja regresijske analize, nizak skor srama definirali smo kao TOSCA-3 skor na domeni srama manji od 10. percentile distribucije TOSCA-3 skorova na domeni srama u našem uzorku (deset posto ispitanika koji su na TOSCA-3 domeni srama ostvarili najmanji skor).

Intraindividualna varijabilnost odgovora na domeni srama mjerena je koeficijentom varijacije odgovora na domeni srama. Radi se o normaliziranoj mjeri disperzije koja je definirana omjerom standardne devijacije odgovora i njihove srednje vrijednosti.

Efekt provokacije (na intenzivirane scenarije) izračunat je za svakog sudionika kao prosječna razlika između skorova srama na scenarijima pojačanog intenziteta izazivanja srama i originalnim TOSCA-3 scenarijima. U oba slučaja sudionici su vjerojatnost reagiranja sramom (odnosno ponuđenim afektivnim, kognitivnim i bihevioralnim korelatima srama)

ocjenjivali na Likertovoj skali od pet stupnjeva (od „nije vjerojatno“ do „vrlo vjerojatno“). Stoga, sudionici koji su originalni scenarij ocijenili maksimalnim skorom (peti stupanj - „vrlo vjerojatno“ – prilikom obrade podataka kodirano kao pet bodova) nisu mogli naznačiti (mogući) pojačan intenzitet reakcije na intenziviranim scenarijima (budući da je maksimalni skor ponovno odgovarao onome od pet bodova). Stoga smo prilikom izračunavanja efekta provokacije iz analize izostavili parove scenarija na kojima su sudionici i originalni i modificirani scenarij označili s „vrlo vjerojatno“.

Pearsonov koeficijent korelacije izračunat je kako bi se odredile korelacije između istraživanih varijabli. Parcijalne korelacije izračunate su kako bi se procijenila povezanost dimenzije narcizma (grandioznosti ili vulnerabilnosti) i drugih varijabli (sklonost sramu, efekt provokacije), uklanjajući pritom utjecaj druge dimenzije narcizma (vulnerabilnosti ili grandioznosti). Prilikom istraživanja grandioznosti, proveli smo odvojene analize za cijeli uzorak i za sudionike s visokom razinom grandioznosti (gornjih 10% NPI distribucije). Slijedeći ciljeve istraživanja istraženi su: 1. povezanost ukupnog skora na NPI ljestvici te skorova na svakom od sedam faktora NPI ljestvice s ukupnim skorom za domenu srama na TOSCA-3 ljestvici; 2. povezanost ukupnog skora na HSNS ljestvici s ukupnim skorom za domenu srama na TOSCA-3 ljestvici; 3. povezanost ukupnog skora na NPI ljestvici s varijabilnošću odgovora na domeni srama TOSCA-3 ljestvice; 4. povezanost ukupnog skora na HSNS ljestvici s varijabilnošću odgovora na domeni srama TOSCA-3 ljestvice; 5. povezanost ukupnog skora na NPI ljestvici s efektom provokacije; 6. povezanost ukupnog skora na HSNS ljestvici s efektom provokacije.

Razlike između prosječnih skorova srama na originalnim i intenziviranim scenarijima testirane su Wilcoxonovim testom ekvivalentnih parova. Kruskal-Wallisov H-test upotrijebljen je kako bi se usporedili prosječni NPI skorovi između „sram reaktivnih“ (oni koji su na intenzivirane scenarije reagirali povišenjem skora srama; efekt provokacije > 0) i

„sram nereaktivnih“ ispitanika (oni čiji je skor srama ostao isti ili je (naizgled paradoksalno) bio niži; efekt provokacije <= 0).

Kako bi se istražilo može li (niski) efekt provokacije pomoći prepoznati osobe čiji niski skor na samoocjenskim ljestvicama skriva (upravo) visoke razine nesvjesnog srama, odnosno može li pomoći predvidjeti koje osobe s niskim skorom srama imaju visoke razine grandioznosti (a time i skrivenog srama), provedena je ordinalna regresijska analiza. Time je istražena moguća primjena rezultata istraživanja u vidu (niskog) efekta provokacije kao prediktora obrambeno (za razliku od autentično) niskog srama. Za sve je testove statistička značajnost postavljena na $p < 0.05$. Statistička analiza provedena je uz korištenje programa Statistica 13 i MedCalc 17.2 (probna verzija).

5. REZULTATI

5.1. Rezultati prve faze pripremnog istraživanja

Faktorska validnost

Hi-kvadrat indeks bio je značajan za dvofaktorski TOSCA-3 model, no kada je podijeljen sa stupnjevima slobode, relativni hi-kvadrat indeks ukazivao je na dobro uklapanje našeg u izvorni dvofaktorski TOSCA-3 model. Na isto je ukazivala i vrijednost RMSEA od 0.06. Faktorska opterećenja su za dvije stavke (scenarija) povezana sa sramom i tri stavke povezane s krivnjom bila manja od 0.30, no nakon njihovog uklanjanja i ponavljanja konfirmatorne faktorske analize, indeksi sveukupnog uklapanja modela bili su slični (RMSEA vrijednost je iznosila 0.06, a relativni hi-indeks je bio 1.78).

Za PFQ–2 ljestvicu, hi-kvadrat indeks je bio značajan, no kada je podijeljen sa stupnjevima slobode, relativni hi-indeks je upućivao na dobro uklapanje u izvorni model. Vrijednost RMSEA od 0.08 također je upućivala na dovoljno dobro uklapanje opserviranih podataka u predloženi model. Faktorska su opterećenja za sve stavke bila veća od 0.30. Indikatori uklapanja podataka u dvofaktorski TOSCA-3 model i PFQ-2 model te faktorska opterećenja prikazani su u Tablicama 5-7.

Tablica 5. Pokazatelji uklapanja podataka u dvofaktorski TOSCA-3[a] model i PFQ-2[b] model (N = 138)

Ljestvica	*RMSEA*[c] *(upper – lower 90 % bound)*	χ^2	*p*	*df*	χ^2/df
TOSCA-3	0.06 (0.05 – 0.07)	770.34	< 0.001	464	1.66
PFQ-2	0.08 (0.06 – 0.1)	206.35	< 0.001	103	1.38

[a]hrvatska verzija ljestvice Test of self-conscious affect-3, [b]hrvatska verzija ljestvice Personal Feelings Questionnaire-2, [c]korijen srednje kvadrirane pogreške aproksimacije

Tablica 6. Faktorska opterećenja parametara dvofaktorskog modela TOSCA-3[a] ljestvice

	Sram		Krivnja	
Kratak i uopćen opis scenarija	Faktorsko opterećenje	Standardna pogreška	Faktorsko opterećenje	Standardna pogreška
Iznevjerite prijatelja	0.43*	0.07	0.40*	0.08
Sakrijete polomljenu stvar	0.26	0.09	0.54*	0.07
Zavodljivi ste u društvu supruge najboljeg prijatelja	0.34*	0.08	0.42*	0.08
Projekt predan u posljednji čas ispadne loše	0.74*	0.05	0.49*	0.07
Vaša pogreška, kolega je okrivljen	0.16	0.09	0.44*	0.08
Odlažete težak telefonski poziv	0.53*	0.07	0.36*	0.08
Lopta udari prijatelja u lice	0.53*	0.07	0.45*	0.08
Posudite novac nekoliko puta	0.49*	0.07	0.28	0.09
Autom udarite malu životinju	0.55*	0.07	0.51*	0.07
Loše napišete ispit	0.62*	0.06	0.36*	0.08
Dobijete bonus za kolegin trud	0.37*	0.08	0.13	0.09
Narugate se prijatelju	0.34*	0.08	0.26	0.09
Velika pogreška na važnom projektu	0.57*	0.07	0.52*	0.07
Razmišljate odustati od volontiranja	0.45*	0.08	0.42*	0.08
Izgubite prijateljevog psa	0.56*	0.07	0.35*	0.08
Prolijete crno vino na koleginoj zabavi	0.51*	0.07	0.41*	0.08

[a]hrvatska verzija ljestvice Test of self-conscious affect-3, *$p < 0.001$.

Tablica 7. Faktorska opterećenja parametara hrvatske verzije PFQ-2[a] ljestvice

Sram (S1-S9) i krivnja (G1-G6)	#	Faktorsko opterećenje	Standardna pogreška
Posramljenost	S1	0.53*	0.07
Osjećaj da ste vrijedni ruganja	S2	0.60*	0.06
Osjećaj da vas drugi procjenjuju	S3	0.59*	0.06
Osjećaj poniženosti	S4	0.68	0.06
Osjećaj da ste budala	S5	0.56*	0.07
Osjećaj da ste djetinjasti	S6	0.35*	0.08
Osjećaj bespomoćnosti	S7	0.50*	0.07
Osjećaj crvenjenja	S8	0.40*	0.08
Osjećaj da Vam se netko lako može narugati	S9	0.60	0.06
Osjećaj da se gadite drugima	S10	0.56	0.07
Blaga krivnja	G1	0.61*	0.06
Zabrinutost zbog povrjeđivanja nekoga	G2	0.52*	0.07
Snažan osjećaj krivnje	G3	0.80	0.05
Žaljenje (za nečim)	G4	0.49	0.07
Osjećaj da zaslužujete kritiku zbog nečega što ste učinili	G5	0.42*	0.08
Grižnja savjesti	G6	0.60*	0.06

[a]hrvatska verzija ljestvice Personal Feelings Questionnaire-2,*$p < 0.001$.

Distribucijska svojstva i korelacije između varijabli

Distribucijska svojstva hrvatske verzije dvofaktorskog TOSCA-3 modela i hrvatske verzije PFQ-2 ljestvice te korelacije između domena srama i krivnje, odvojeno za cjelokupni i retestirani uzorak, prikazani su u Tablici 8. Nisu opservirani efekti poda niti stropa (koji bi upućivali na to da model ne može dobro razlikovati među ispitanicima koji skoriraju nisko ili visoko). Korelacija između sklonosti sramu i sklonosti krivnji bila je umjerena ($r \geq 0.50$) na prvom i ponovljenom mjerenju (retestiranju) na TOSCA-3 ljestvici, dok je na PFQ-2 ljestvici bila umjerena do velika ($r \geq 0.60$ na prvom te $r \geq 0.80$ na ponovljenom mjerenju).

Korelacija između sklonosti krivnji izmjerene dvama ljestvicama bila je klinički i statistički neznačajna na prvom mjerenju. Na ponovljenom je mjerenju korelacija bila viša, no samo se 17.64% (r^2) varijance u domeni krivnje TOSCA-3 ljestvice moglo objasniti domenom krivnje PFQ-2 ljestvice. Slično, tek 14.44%, odnosno 32.49%, varijance domene srama TOSCA–3 ljestvice se moglo objasniti domenom srama PFQ–2 ljestvice, kako je pokazao koeficijent determinacije na prvom, odnosno ponovljenom mjerenju.

Pouzdanost

Cronbach α koeficijent ukazao je na dobru unutarnju konzistenciju domena srama i krivnje TOSCA-3 i PFQ-2 ljestvice, prilikom prvog i ponovljenog mjerenja (Tablica 8). Spearmanov koeficijent korelacije ranga ukazao je na zadovoljavajuću test-retest pouzdanost (vremenski razmak između dvaju mjerenja iznosio je dva mjeseca) svih istraživanih domena: r_s je iznosio 0.78 (TOSCA-3 sram), 0.66 (TOSCA-3 krivnja), 0.71 (PFQ-2 sram) te 0.53 (PFQ-2 krivnja).

Tablica 8. Distribucijska svojstva, Cronbach α koeficijenti (u dijagonali korelacijske matrice) za prvo (Vrijeme 1, N = 138) i ponovljeno (Vrijeme 2, N = 46) mjerenje te korelacije između domena

	Srednja vrijednost (*SD*)	Raspon	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
TOSCA-3[a]										
(1) Sram – Vrijeme 1	43.62 (9.91)	24- 69	(0.82)*							
(2) Sram – Vrijeme 2	43.1 (11.11)	23-69	0.80*	(0.88)						
(3) Krivnja – Vrijeme 1	62.77 (7.38)	41-75	0.47*	0.41*	(0.74)					
(4) Krivnja – Vrijeme 2	59.62 (8.69)	31-74	0.34*	0.54*	0.62*	(0.82)				
PFQ-2[b]										
(5) Sram – Vrijeme 1	12.87 (5.07)	2-30	0.38*	0.57*	0.05	0.24	(0.79)			
(6) Sram – Vrijeme 2	12.98 (5.85)	0-28	0.55*	0.57*	0.32*	0.41*	0.71*	(0.86)		
(7) Krivnja – Vrijeme 1	9.71 (3.03)	4-19	0.27*	0.41*	0.06	0.13	0.59*	0.40*	(0.74)	
(8) Krivnja – Vrijeme 2	10 (3.83)	0-24	0.44*	0.51*	0.36*	0.42*	0.6*	0.79*	0.56*	(0.86)

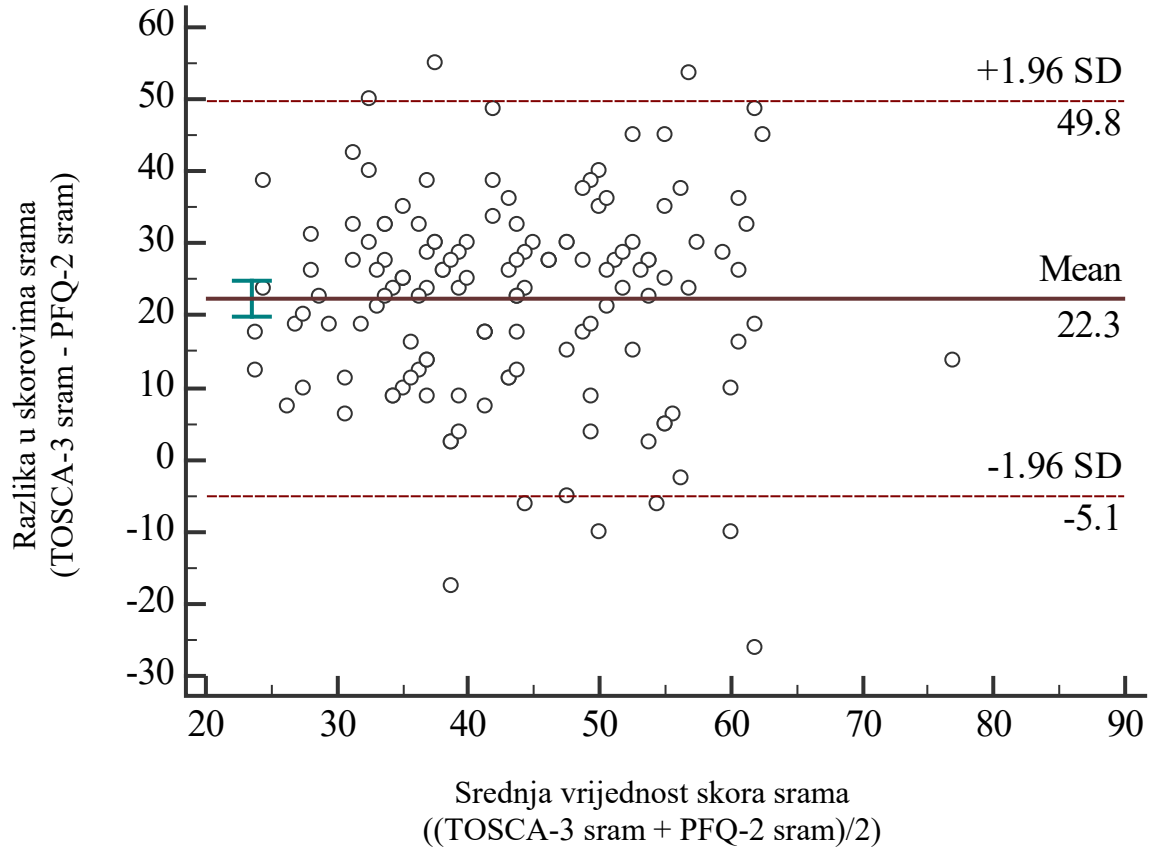
[a]hrvatska verzija dvofaktorskog modela ljestvice Test of Self-Conscious Affect-3, [b]hrvatska verzija ljestvice Personal Feelings Questionnaire-2, *korelacije su značajne na razini $p < 0.005$.

Podudarnost između ljestvica i test-retest podudarnost

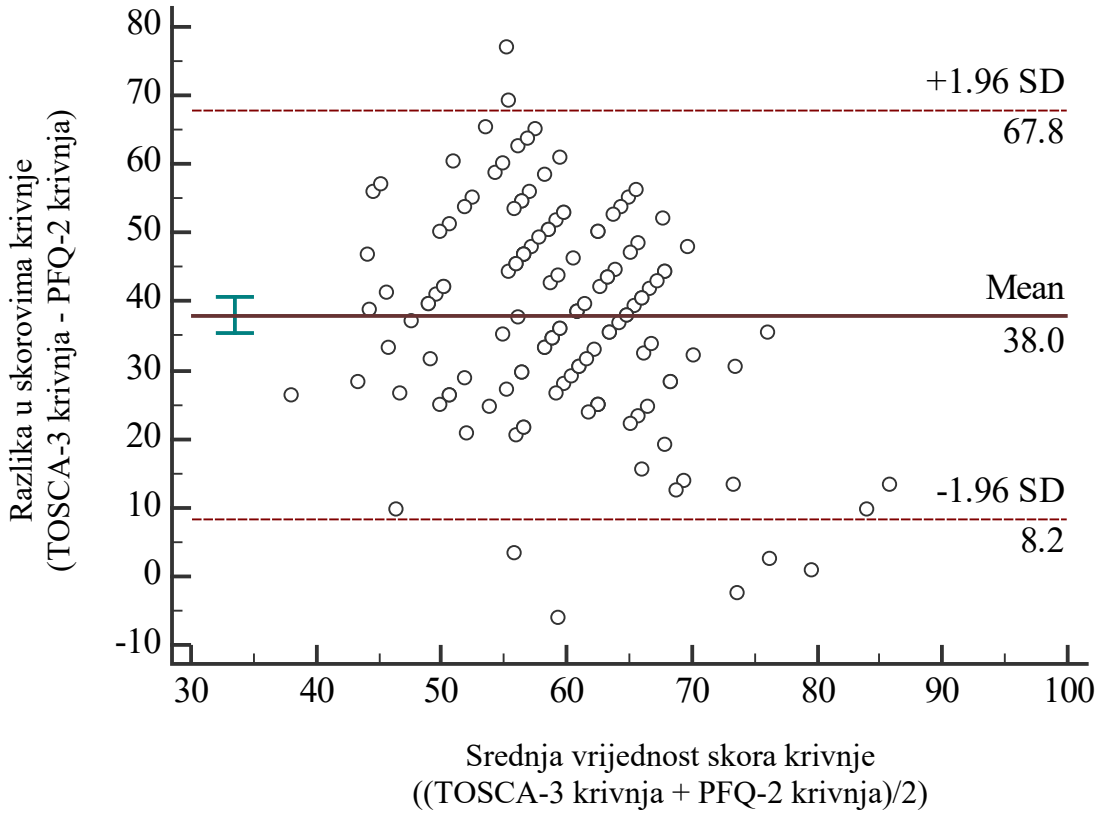
Bland–Altmanovi grafovi za domenu srama, odnosno krivnje (usporedba procjena dobivenih TOSCA–3 i PFQ–2 ljestvicom) prikazani su na Slici 1, odnosno Slici 2. U grafu na Slici 1, os y prikazuje razlike u skorovima srama između dvije ljestvica, dok os x prikazuje intraindividualne prosjeke dviju ljestvica. Slično, u grafu na Slici 2 su razlike između parova mjerenja krivnje (krivnja mjerena TOSCA-3 ljestvicom i krivnja mjerena PFQ-2 ljestvicom) nacrtane su u odnosu na srednju vrijednost tih dviju metoda mjerenja.

U domeni srama, TOSCA-3 izmjerene vrijednosti bile su u prosjeku više od PFQ-2 izmjerenih vrijednosti za 22.32% (49.81, –5.13%; 95% granice podudarnosti; Slika 1). Slično, u domeni krivnje, skorovi na TOSCA-3 ljestvici su bili u prosjeku za 38.4% (67.75, 8.20%) viši u odnosu na skorove na PFQ–2 ljestvici (Slika 2). Širina 95% granica pouzdanosti bila je veća od 50% ukupnog skora na objema domenama, čime je pokazan očiti manjak podudarnosti između dviju ljestvica.

Bland–Altmanova analiza ukazala je na dobru test-retest podudarnost domena srama i krivnje obiju ljestvica. Srednje razlike između dvaju mjerenja (95% interval pouzdanosti) iznosile su: 0.81 (12.24, –10.71) za TOSCA–3 domenu srama; 1.80 (13.42, –9.81) za TOSCA–3 domenu krivnje; 0.83 (7.27, –8.91) za PFQ–2 domenu srama te –0.80 (6.10, –7.46) za PFQ–2 domenu krivnje.

Slika 1. Bland-Altmanov graf za domene srama TOSCA-3 i PFQ-2 ljestvice nakon što su rezultati pretvoreni u postotak maksimalnog skora na ljestvici

Slika 2. Bland-Altmanov graf za domene krivnje TOSCA-3 i PFQ-2 ljestvice nakon što su rezultati pretvoreni u postotak maksimalnog skora na ljestvici

5.2. Rezultati druge faze pripremnog istraživanja

Faktorska validnost

Konfirmatorna faktorska analiza pokazala je da se hrvatska verzija TOSCA-3 ljestvice dobro uklapa u originalni, šestfaktorski model TOSCA-3 ljestvice. Pokazatelji uklapanja podataka u originalni model prikazani su u Tablici 9, a faktorska opterećenja u Tablici 10. Relativni hi-kvadrat indeks za cjelokupni uzorak bio je blizu gornje preporučene granice, no kada je model ispitan na slučajnom uzorku od 345 ispitanika, ukazao je na dobro sveukupno uklapanje našeg u originalni model TOSCA-3 ljestvice. Vrijednost RMSEA za cjelokupni, kao i za slučajni uzorak, bila je blizu 0.06, što je upućivalo na dobro uklapanje opserviranog u originalni model. Vrijednosti SRMR bile su prihvatljive.

Tablica 9. Pokazatelji uklapanja podataka u originalni TOSCA-3[a] model, za cjelokupni (N = 1214) i slučajno odabrani uzorak (N = 345)

Uzorak	χ^2/df[b]	*RMSEA*[c] *(90 % interval pouzdanosti)*	*SRMR*[d]
cjelokupni	5.36	0.066 (0.065 – 0.067)	0.076
slučajno odabrani	2.47	0.068 (0.066 – 0.71)	0.089

[a]hrvatska verzija šestfaktorskog modela ljestvice Test of Self-Conscious Affect-3; [b]relativni (normirani) hi-kvadrat; [c]korijen srednje kvadrirane pogreške aproksimacije; [d]standardizirani korijen srednjih kvadrata reziduala

Tablica 10. Faktorska opterećenja parametara hrvatske verzije ljestvice Test of Self-Conscious Affect-3

	Faktorsko opterećenje (Standardna pogreška)*					
Kratak i uopćen opis scenarija	Sram	Krivnja	Alfa ponos	Beta ponos	Eksternalizacija	Emocionalno udaljavanje
1. Iznevjerite prijatelja glede dogovora	0.38 (0.03)	0.33 (0.03)			0.39 (0.03)	0.31 (0.04)
2. Polomite nešto na poslu i zatim to sakrijete	0.33 (0.02)	0.47 (0.03)		0.42 (0.03)	0.51 (0.04)	0.53 (0.03)
3. Osjećate se dosjetljivo i atraktivno, supruga najboljeg prijatelja uživa baš u vašem društvu	0.41 (0.04)	0.41 (0.03)	0.42 (0.03)	0.23 (0.03)	0.36 (0.04)	
4. Projekt koji ste predali u posljednji čas ispadne loše	0.70 (0.03)	0.52 (0.04)			0.51 (0.04)	0.65 (0.04)
5. Kolega je okrivljen zbog vaše pogreške	0.13 (0.03)	0.38 (0.03)			0.44 (0.04)	0.34 (0.04)
6. Odlažete težak telefonski poziv	0.59 (0.04)	0.29 (0.04)	0.25 (0.03)	0.30 (0.03)	0.36 (0.04)	
7. Bacite loptu, ona udari u prijateljevo lice	0.71 (0.03)	0.30 (0.02)			0.45 (0.04)	0.46 (0.03)
8. Posudite novac nekoliko puta, vratite ga čim uzmognete	0.57 (0.04)	0.29 (0.02)	0.37 (0.03)	0.85 (0.03)	0.42 (0.03)	
9. Vozeći, udarite malu životinju	0.67 (0.04)	0.45 (0.03)			0.46 (0.04)	0.50 (0.04)

Tablica 10 – nastavak

	Faktorsko opterećenje (Standardna pogreška)*					
Kratak i uopćen opis scenarija	Sram	Krivnja	Alfa ponos	Beta ponos	Eksternalizacija	Emocionalno udaljavanje
10. Loše napišete ispit	0.83 (0.04)	0.35 (0.03)			0.43 (0.03)	0.47 (0.04)
11. Dobijete bonus za posao kojeg je kolega obavio	0.57 (0.04)	0.42 (0.04)	0.91 (0.03)	0.24 (0.03)	0.03 (0.03)	
12. Narugate se prijatelju	0.53 (0.04)	0.49 (0.04)			0.14 (0.04)	0.38 (0.04)
13. Napravite veliku pogrešku na važnom projektu	0.71 (0.03)	0.40 (0.02)			0.46 (0.03)	0.70 (0.03)
14. Razmišljate o odustajanju od volontiranja	0.55 (0.04)	0.46 (0.03)	0.31 (0.03)	0.39 (0.03)	0.35 (0.04)	
15. Izgubite prijateljevog psa	0.73 (0.03)	0.42 (0.03)			0.35 (0.03)	0.15 (0.02)
16. Na zabavi kolege s posla prolijete crno vino na njegov novi tepih	0.79 (0.04)	0.46 (0.03)			0.43 (0.04)	0.46 (0.04)

*Za sve parametre p vrijednost je bila < 0.001, osim za parametar eksternalizacije povezan s 11. scenarijem (p = 0.39).

Pouzdanost

Cronbach α koeficijenti ukazali su na vrlo dobru unutarnju konzistenciju domene srama, te prihvatljivu do dobru unutarnju konzistenciju domena eksternalizacije, emocionalnog udaljavanja i krivnje. Vrijednosti Cronbach α koeficijenta za domene alfa i beta ponosa bile su niže (obje domene sastoje se samo od pet parametara). Te su vrijednosti prikazane u Tablici 11.

Distribucijska svojstva i korelacije između varijabli

Srednje vrijednosti, standardne devijacije, rasponi svih šest domena hrvatske verzije TOSCA-3 ljestvice, kao i korelacije između varijabli, prikazani u Tablici 11. Samo je jedan ispitanik postigao najmanji mogući skor na TOSCA-3 domeni srama, a tri ispitanika su postigla najniži skor na drugim domenama TOSCA-3 ljestvice. Samo četiri ispitanika su postigla najveći mogući skor na TOSCA-3 domeni krivnje, a 15 i 34 ispitanika (1.23% i 2.80% od ukupnog uzorka) su postigli najveći mogući skor na domeni alfa i beta ponosa, tim redom. Niti jedan ispitanik nije postigao najveći mogući skor na TOSCA-3 domenama srama, eksternalizacije i emocionalnog udaljavanja.

Korelacija između TOSCA-3 domena srama i krivnje bila je umjerena ($r = 0.48$, $p < 0.001$). Najveća unutra-ljestvična korelacija opservirana je između domena alfa i beta ponosa, te je upućivala na to da se oko 57.76% (r^2) varijance u jednoj domeni, može objasniti drugom domenom. Korelacije između emocionalnog udaljavanja i srama (negativna korelacija), alfa, beta ponosa i eksternalizacije (pozitivna korelacija), kao i (pozitivne) korelacije između eksternalizacije, srama i alfa ponosa, iznosile su oko 0.30. Sve su druge unutar-ljestvične korelacije bile klinički i statistički neznačajne.

Tablica 11. Distribucijska svojstva, Cronbach α koeficijent (u dijagonali korelacijske matrice) te korelacije između domena TOSCA-3 ljestvice

	Srednja vrijednost (*SD*)	Raspon	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
TOSCA-3[a] domena								
(1) Sram	48.43 (10.09)	16-78	(0.82)					
(2) Krivnja	64.90 (7.36)	32-80	0.48*	(0.76)				
(3) Alfa ponos	18.47 (3.15)	5-25	-0.02	0.09*	(0.53)			
(4) Beta ponos	19.59 (2.89)	8-25	-0.05	0.12*	0.76*	(0.51)		
(5) Eksternalizacija	39.10 (7.40)	18-65	0.31*	-0.03	0.27*	0.14*	(0.66)	
(6) Emocionalno udaljavanje	32.44 (6.10)	15-49	-0.24*	-0.19*	0.36*	0.31*	0.32*	(0.67)

[a]hrvatska verzija šestfaktorskog modela ljestvice Test of Self-Conscious Affect-3, *korelacije su značajne na razini $p < 0.005$.

5.3. Rezultati glavnog istraživanja

5.3.1. Unutarnja konzistencija i distribucijska svojstva

Cronbach α koeficijent ukazao je na vrlo dobru unutarnju konzistenciju domene srama hrvatske verzije TOSCA-3 ljestvice – originalne i one sastavljene od intenziviranih scenarija. Unutarnja konzistencija NPI ljestvice također je bila vrlo dobra, dok je za HSNS ljestvicu bila niža, no prihvatljiva. Vrijednosti Cronbach α koeficijenata te distribucijska svojstva svih triju ljestvica prikazani su u Tablici 12.

5.3.2. Dimenzije narcizma

Gledajući cjelokupni uzorak, povezanost između rezultata na NPI i HSNS ljestvici bila je vrlo niska i statistički neznačajna (Pearsonov $r = 0.06$, $p = 0.04$). Povezanost je bila veća (no statistički neznačajna) među ispitanicima s visokom razinom grandioznosti (gornjih 10% NPI distribucije; N = 93, Pearson's $r = 0.17$, $p = 0.09$).

5.3.3. Dimenzije narcizma i sklonost sramu

Postizanje većeg rezultata na NPI ljestvici (indikator grandioznosti) bilo je povezano s izvještavanjem o nižim razinama sklonosti sramu (Pearsonov $r = -0.33$, $p < 0.001$; parcijalna korelacija Pearsonov $r = -0.37$, $p < 0.001$ nakon kontroliranja utjecaja vulnerabilnosti na istraživanu vezu). Veličina negativne povezanosti bila je ista među ispitanicima s visokom razinom grandioznosti (Pearsonov $r = -0.33$, $p = 0.001$).

Postizanje većeg rezultata na HSNS ljestvici (indikator vulnerabilnosti) bilo je povezano s izvještavanjem o višim razinama sklonosti sramu (Pearsonov $r = 0.35$, $p < 0.001$; parcijalna korelacija Pearsonov $r = 0.39$, $p < 0.001$ nakon kontroliranja utjecaja grandioznosti na ovu vezu).

Tablica 12. Distribucijska svojstva i unutarnja konzistencija ljestvica

Ljestvica	Srednja vrijednost	Standardna devijacija	Raspon	Cronbach α
Test emocija zaokupljenosti selfom-3: originalni scenariji – domena srama	49.04	9.96	16 – 78	0.82
Test emocija zaokupljenosti selfom-3: intenzivirani scenariji – domena srama	53.91	11.39	18 – 78	0.87
Inventar narcistične ličnosti	12.49	6.74	0 – 40	0.85
Autoritet	3.35	2.21	0 – 8	
Samodostatnost	1.43	1.23	0 – 6	
Superiornost	1.49	1.34	0 – 5	
Ekshibicionizam	1.48	1.65	0 – 7	
Iskorištavanje drugih	1.67	1.15	0 – 5	
Taština	1.13	1.11	0 – 3	
Polaganje prava (na poseban tretman)	1.81	1.40	0 – 6	
Skala hipersenzitivnog narcizma	31.36	5.58	14 – 47	0.62

5.3.4. Dimenzije narcizma i varijabilnost odgovora na domeni srama

S porastom skora na NPI ljestvici, rasla je i varijabilnost odgovora na domeni srama (Pearsonov $r = 0.28$, $p < 0.001$; parcijalna korelacija Pearsonov $r = 0.30$, $p < 0.001$ nakon kontroliranja utjecaja vulnerabilnosti). S porastom skora na HSNS ljestvici, smanjivala se varijabilnost odgovora na domeni srama (Pearsonov $r = - 0.25$, $p < 0.001$; parcijalna korelacija Pearsonov $r = - 0.28$, $p < 0.001$ nakon kontroliranja utjecaja grandioznosti).

5.3.5. Dimenzije narcizma i efekt provokacije

S porastom ukupnog skora na NPI ljestvici, efekt provokacije (prosječna razlika između skora srama na intenziviranim i originalnim scenarijima) je opadao (Pearsonov $r = - 0.13$, $p < 0.001$; parcijalna korelacija Pearsonov $r = - 0.14$, $p < 0.001$, nakon kontroliranja utjecaja vulnerabilnosti).

Među osobama s visokom razinom grandioznosti, korelacija između ukupnog skora na NPI ljestvici i efekta provokacije bila je: Pearsonov $r = - 0.20$, $p < 0.001$; parcijalna korelacija Pearsonov $r = - 0.22$, $p < 0.001$, nakon kontroliranja utjecaja vulnerabilnosti.

Obrazac istraženih veza (negativna veza između ukupnog skora na NPI ljestvici i sklonosti sramu, kao i efekta provokacije, pozitivna veza između ukupnog skora na NPI ljestvici i varijabilnosti odgovora na domeni srama) bio je konzistentan kroz sve NPI podskale, i kad smo koristili sedamfaktorsko rješenje predloženo od autora NPI ljestvice, i kad smo koristi trifaktorsko rješenje predloženo od strane Ackermana i autora (66,110).

Prosječan skor na NPI ljestvici bio je viši među ispitanicima koji su bili nereaktivni na intenzivirane scenarije ($M = 14.02$; $SD = 7.50$; $N = 240$) negoli među ispitanicima koji su na intenzivirane scenarije reagirali povišenjem skora srama ($M = 12.05$; $SD = 6.44$; $N = 837$), statistički značajna razlika ($H = 11.65$; $p < 0.001$).

Za razliku od grandioznosti, veza između vulnerabilnosti i efekta provokacije bila je klinički neznačajna (Pearsonov $r = 0.08$, $p = 0.01$; parcijalna korelacija Pearsonov $r = 0.09$, p

= 0.003, nakon kontroliranja utjecaja grandioznosti).

5.3.6. Regresijska analiza

Rezultati ordinalne regresijske analize ukazali su na to da je šansa da je osoba koja izvještava o niskim razinama srama visoko grandiozna (ukupan NPI skor iznad 90. percentile) bila 3.34 puta veća (95% CI 1.07 do 10.42) ako je ona bila „sram nereaktivna“ (u odnosu na to ako je bila „sram reaktivna“; (Wald $\chi^2(1) = 4.547$, $p = 0.032$)).

6. RASPRAVA

6.1. Prva faza pripremnog istraživanja

Konfirmatorna faktorska analiza pokazala je blisko uklapanje hrvatske verzije dvofaktorskog modela TOSCA-3 ljestvice (sastavljenog od domena srama i krivnje) u dvofaktorski model originalne verzije ljestvice. Također, hrvatska verzija PFQ-2 ljestvice (ljestvica temeljena na afektivnim deskriptorima srama i krivnje, za razliku od TOSCA-3 ljestvice, koje se temelji na scenarijima) zadovoljavajuće se uklapala u originalni, od autora predložen, model ljestvice. Smatra se da varijacija koju uvode različite situacije od kojih su sastavljeni scenariji dovodi do podcjenjivanja unutarnje konzistencije ljestvica temeljnih na scenarijima (21). Unatoč tome, u našem je istraživanju unutarnja konzistencija domena srama i krivnje TOSCA-3 ljestvice bila dobra te usporediva s, ili bolja od, unutarnje konzistencije istih domena u studiji Tangney (jedna od autorica ljestvice) i suradnika na uzorku studenata koledža (114). Slično, domene srama i krivnje PFQ-2 ljestvice pokazivale su zadovoljavajuću do dobru unutarnju konzistenciju, usporedivu s onom o kojoj su izvijestili njezini autori (19). Obje su ljestvice pokazale dobru test-retest stabilnost (vremenska razlika između mjerenja iznosila je osam tjedana).

Deskriptivna statistika, indikatori pouzdanosti i trendovi unutar-ljestvičnih korelacija TOSCA-3 i PFQ-2 ljestvice u našem uzorku dobro su konvergirali s rezultatima o kojima je izvještavano kada su se ove ljestvice koristile u drugim jezicima i kulturama. Srednje vrijednosti i standardne devijacije za TOSCA-3 sram (oko 44 ± 10) i krivnju (63 ± 7) u našem istraživanju slične su onima o kojima su izvijestili autori ljestvice na uzorku američkih studenata psihologije (45 ± 11 za sram te 63 ± 7.5 za krivnju kod žena; 41 ± 10 za sram te 60 ± 7 za muškarce; 21). Autori grčke verzije TOSCA-3 ljestvice izvijestili su o sličnim rezultatima (115). Naše procjene unutarnje konzistencije (Cronbach α koeficijenti) u sličnom su rasponu (od 0.74 do 0.88) kao one autora ljestvice (od 0.70 do 0.88; 19) te su usporedive s

onima autora nizozemske (od 0.62 do 0.75; 116), švedske (0.75 za sram, 0.64 za krivnju; 117) i grčke (0.78 za sram i 0.75 za krivnju; 115) verzije ljestvice. Također, opservirane korelacije između srama i krivnje u našem istraživanju (*r* je iznosio oko 0.50 za TOSCA–3 ljestvicu na prvom i ponovljenom mjerenju; te oko 0.60 na prvom i 0.80 na ponovljenom mjerenju za PFQ–2 ljestvicu) potvrđuju da su dispozicijski sram i krivnja često u značajnoj korelaciji, posebice kada se koriste ljestvice temeljene na afektivnim deskriptorima (114). Psihometrijske karakteristike PFQ–2 ljestvice usporedive su s onima o kojima su izvijestili njezini autori (19).

Rezultati naše studije pokazali su da krivnja mjerena TOSCA-3 ljestvicom nadmašuje onu mjerenu PFQ-2 ljestvicom u širokom rasponu od oko 10% do 70% maksimalnog skora na ljestvici. To jasno govori protiv sličnosti dviju (tipova) ljestvica. Pronađenu nepodudarnost valja interpretirati u svjetlu postojećih rasprava na polju mjerenja srama i krivnje, a koje se često zanemaruju kada se mjerne ljestvica srama i krivnje uistinu primjenjuju. Naime, istraživači najčešće koriste samo jedan tip ljestvica i zaključke temelje na pretpostavci da izabrana ljestvica, kao što njezino ime sugerira, mjeri sklonost sramu i krivnji, bilo da se radi o ljestvici temeljenoj na scenarijima ili ljestvici temeljenoj na afektivnim deskriptorima srama i krivnje.

Ipak, razlike u formatu i konceptualne razlike između dvaju tipova ljestvica su značajne te su vjerojatno uzrok velikog broja proturječnih nalaza na ovom polju, poglavito onih koji se odnose na prirodu krivnje, odnosno njezinu (ne)adaptivnost. Dok se u ljestvicama temeljenima na scenarijima od ispitanika traži da pročitaju hipotetske scenarije koji su razvijeni na temelju stvarnih osobnih iskustava srama i krivnje te da ocijene vjerojatnost da na situacije u scenarijima odgovore na način koji (u afektivnom, kognitivnom ili bihevioralnom smislu) odgovara sramu ili krivnji, u ljestvicama temeljenima na afektivnim deskriptorima ispitanici ocjenjuju stupanj do kojeg doživljavaju različita osjećajna ili kognitivna stanja ili

ponašanja povezana sa sramom ili krivnjom (118). Razlikovanje srama od krivnje u scenarijskim se ljestvicama temelji na teorijskom okviru kojeg je predložila Lewis (u sramu je negativna evaluacija usmjerena na cijeli self, dok se u krivnju ona usmjerava prema određenom ponašanju; 9,21). U ljestvicama pak temeljenima na afektivnim deskriptorima sram se od krivnje razlikuje temeljem leksičkih reprezentacija emocionalnih iskustava. U tom tipu ljestvica izostaje i fokus na potrebi za reparacijom (popravljanju ili ispravljanju učinjenog) u slučaju krivnje te se ne uzima u obzir razumijevanje razlike između srama i krivnje koju je Lewis predložila.

Dakle, u ljestvicama temeljenima na afektivnim deskriptorima od ispitanika se očekuje da sami prepoznaju sram i krivnju, odnosno razliku među njima te k tome u odsutnosti situacijskih atributa, što može biti posebno teško kod procjenjivanja krivnje, koja se odnosi na specifična ponašanja. U tom bi smislu PFQ-3 ljestvica mogla krivnju lišiti onoga što je čini adaptivnom, a to je fokus na određeno ponašanje (23). Uz to, čini se da su ispitanici skloni i iskustva srama i miješana iskustva srama i krivnje podvesti pod naziv srama (9). Pristup temeljen na scenarijima nadvladava ovaj problem, no ima svoja specifična ograničenja, ponajprije ograničen raspon situacija koje provociraju sram i krivnju te nemogućnost razlikovanja sklonosti sramu i krivnji od ispitanikovih moralnih standarda (21). Čini se da PFQ-2 mjeri neadaptivnu krivnju, dok TOSCA-3 mjeri „neruminativnu“ ili adaptivnu krivnju, odnosno blage forme krivnje (119-122).

Dok se rasprava o mogućim razlikama u konceptualizaciji emocija zaokupljenosti selfom usredotočuje na krivnju, pitanje mogućih razlika u konceptualizaciji srama ostalo je zanemareno. Većina autora vidi sram kao univerzalno maladaptivan, neovisno o načinu na koji ga se procjenjuje (23). Ako bismo se usredotočili samo na koeficijente korelacije domena srama u našem istraživanju (*r* oko 0.40 na prvom i 0.60 na ponovljenom mjerenju) lako bi nam mogla promaknuti značajna nepodudarnost između domena srama (dviju ljestvica) koja

postaje očigledna tek nakon provođenja Bland-Altmanove analize. Naime, raspon razlika između TOSCA–3– i PFQ-2–procijenjenog srama je velik i iznosi oko 55% maksimalnog skora ljestvice. To osporava pretpostavku kongruentnosti domena srama TOSCA-3 i PFQ–2 ljestvice. Razlike na domenama srama možda nisu tako upaljive kao na domenama krivnje, no nipošto ih se ne bi trebalo ignorirati. Štoviše, korištenje koeficijenata korelacije kao indikatora podudarnosti može biti varljivije u slučaju u slučaju srama, upravo zato što su korelacije između domena krivnje najčešće niske (94-97), dok su razlike na polju srama manje izražene (22,123). Ipak, iako je u našem istraživanju koeficijent korelacije između domena krivnje iznosio tek 0.06 u prvom mjerenju, na ponovljenom je mjerenju iznosio čak 0.42. To može maskirati značajnu nepodudarnost i između domena krivnje, koja je postala očita tek nakon provođenja Bland-Altmanove analize. Također, u podlozi visoke korelacija bilo kojih dviju metoda namijenjenih mjerenju istog svojstva može biti tek velika varijanca uzorka.

Značajno ograničenje prve faze pripremnog istraživanja je veličina uzorka od 138 ispitanika, koja je relativno mala za proviđenje korelacijske analize, iako ona nije bila fokus našeg istraživanja. Schönbrodt i Perugini (123) su koristili Monte Carlo simulacije kako bi odredili kritičnu veličinu uzorka iznad koje se mogu očekivati stabilni iznosi korelacija te su pronašli da bi se u tipičnim uvjetima veličina uzorka trebala približavati broju od 250. Glede konfirmatorne faktorske analize, uobičajen je zahtjev od barem pet ispitanika po parametru (broj parametara je 32 za dvofaktorski model TOSCA-3 ljestvice i 16 za PFQ-2 ljestvicu). Ipak, dvije simulacijske studije su preporučile poprilično malene veličine uzoraka kao dovoljne (124,125). Nadalje, istraživanje je provedeno na jednom uzorku hrvatskih ispitanika, što podiže pitanje primjenjivosti naših nalaza na druge populacije. Ipak, sličnosti hrvatskih verzija obaju ljestvica s originalnim ljestvicama, kao i s drugim prijevodima istih ljestvica, glede deskriptivne statistike, psihometrijskih odlika i unutarljestvičnih korelacija, zajedno s veličinom opserviranih razlika između ljestvica, govore u prilog vanjske validnosti naših

rezultata.

Sveukupno, rezultati prve faze pripremnog istraživanja govore u prilog pouzdanosti hrvatske verzije dvofaktorskog modela hrvatske verzije TOSCA-3 ljestvice te dovode u pitanje često pretpostavljanu podudarnost domena srama dvaju tipova ljestvica koje se koriste za mjerenje sklonosti sramu i krivnji. Razlike između ljestvica temeljenih na scenarijima i ljestvica temeljenih na afektivnim deskriptorima srama i krivnje su značajne te ih se ne bi trebalo upotrebljavati kao međusobno zamjenjive. Rezultate studija na polju srama i krivnje valja temeljiti u svjetlu toga kako su sram i krivnja konceptualizirani u mjernom instrumentu kojim ih se procjenjuje. U polju personologije postoji niz mjernih instrumenata koji su namijenjeni mjerenju iste odlike. Sama mjerenja su izazovna te postoji potreba analiziranja podudarnosti između mjernih instrumenata, pri čemu bi umjesto učestalo korištene korelacijske analize valjalo koristiti metode koje su za to razvijene. Razumijevanje razloga međuljestvične nepodudarnosti može nam pomoći da u moru prisutnih ljestvica među njima, i uz njih, lakše i sigurnije navigiramo.

6.2. Druga faza pripremnog istraživanja

Podaci iz našeg uzorka dobro su se uklapali u pretpostavljeni (originalni) šestfaktorski model TOSCA-3 ljestvice. Od 69 parametara koji sačinjavaju ljestvicu, samo je jedan bio (klinički i statistički) neznačajan. Radi se o parametru koji je povezan s 11. scenarijem, a koji mjeri eksternalizaciju. U njemu se izraz "biti kratkovidan" (engl. *to be short-sighted*) koristi figurativno u izvornoj verziji. Mi smo za prijevod koristili kolokvijalan termin – "ne vidjeti dobro stvari". U idućim korištenjima ljestvice predlažemo preformuliranje ovog parametra ("biti nemaran, nepronicljiv" bi moglo biti blisko smislu originalnog scenarija).

Cronbach α koeficijenti ukazali su na jako dobru unutarnju konzistenciju domene srama te prihvatljivu do dobru unutarnju konzistenciju domena eksternalizacije, emocionalnog udaljavanja i krivnje. Niži Cronbach α koeficijenti domena alfa i beta ponosa mogu se objasniti manjim brojem parametara tih domena (samo pet po domeni). Naše procjene unutarnje konzistencije u rangu su s onima o kojima su izvijestili autori originalne TOSCA-3 ljestvice (21). Također, Cronbach α koeficijenti u drugom dijelu pripremnog istraživanja bili su isti (domena srama) ili slični (domena krivnje) onima u prvom dijelu pripremnog istraživanja provedenom na dvofaktorskoj verziji hrvatskog prijevoda TOSCA-3 ljestvice. Valja naglasiti da Cronbach α koeficijenti načelno podcjenjuju pouzdanost ljestvica temeljenih na scenarijima zbog varijabilnosti koju unosi upotreba različitih scenarija (24).

Srednje vrijednosti i standardne devijacije domena srama i krivnje bile su slične onima o kojima su izvijestili autori ljestvice u jednoj od triju studija provedenoj na studentima velikog javnog sveučilišta koji su pohađali sate psihologije te ponešto više od onih o kojima su izvijestili u drugim dvjema studijama; srednje vrijednosti ostalih TOSCA-3 domena bile su slične onima na originalnoj ljestvici (21). Skorovi ispitanika nisu pokazivali tendenciju grupiranja prema gornjem ili donjem kraju TOSCA-3 ljestvice (niti za jedan parametar ljestvice nije opserviran značajan efekt stropa ili poda).

Umjerena pozitivna povezanost između domena srama i krivnje koju smo opservirali pronađena je u nizu studija koje su koristile ljestvice temeljene na scenarijima, ali je ona naglašenija kada se koriste ljestvice temeljene na opisnim listama srama i krivnje (114). Ova kovarijanca između srama i krivnje može biti uzrokom varljivih rezultata kada se proučava korelacija između srama ili krivnje i treće varijable (primjerice, ako je sram pozitivno koreliran s istraživanom varijabilnom, veza između krivnje i istraživane varijable može se činiti pozitivnom samo zbog dijeljene varijance sa sramom). Tome se ponekad pokušava doskočiti statistički - kontroliranjem učinka srama na krivnju i krivnje na sram kako bi se dobili skorovi za „sram oslobođen krivnje“ i „krivnju oslobođenu srama“. Ipak, koliko god fenomenološke razlike između srama i krivnje bile važne, ne smijemo zaboraviti da su sram i krivnja u svakodnevnom životu često isprepleteni (9). Stoga se možemo pitati – koliko varijance između srama i krivnje možemo ukloniti, a da rezultati ostanu smisleni? Istraživačka praksa varira, neki istraživači određuju semiparcijalne korelacije (kontroliraju učinak povezanosti srama i krivnje na korelacije koje istražuju), dok drugi izvještavaju samo o korelacijama nultog reda (22). Računanje obaju korelacija moglo bi razriješiti moguću pomutnju u literaturi.

Prije korištenja ljestvice namijenjene procjenjivanju sklonosti sramu i krivnji valja pažljivo proučiti konceptualizaciju srama i krivnje koju ona podrazumijeva. Izgleda da TOSCA-3 (kao jedna od najčešće upotrebljavanih ljestvica temeljenih na scenarijima) mjeri blage i adaptivne forme krivnje ili sklonost reparaciji povezanu s krivnjom, dok PFQ-2 (kao jedna od najčešće upotrebljavanih ljestvica temeljenih na opisnim listama) mjeri (više) patološku krivnju (116,119-122). Prva faza pripremnog istraživanja potvrdila je nepodudarnost domena krivnje TOSCA-3 i PFQ-2 ljestvice, ali je i dovela u pitanje često pretpostavljanu kongruenciju njihovih domena srama.

Literatura o metodološkim i etičkim pitanjima, kao i prednostima i manama prikupljanja ispitanika putem društvenih medija te usporedba sa standardnim metodama njihovog prikupljanja jest ograničena. Platforme za društvene medije pružaju jedinstvene i ekonomične mogućnosti za pronalaženje ispitanika (126). Budući da je sudjelovanje u našem istraživanju bilo dobrovoljno i da nismo ponudili kompenzacije kojima bismo eventualno (dodatno) privukli ispitanike, pretpostavljamo da su oni intrinzično bili motivirani za uključivanje u istraživanje. To bi mogla biti prednost u usporedbi s podjelom ljestvica za vrijeme nastave. Ne samo da ispitanici mogu slobodno odlučiti hoće li sudjelovati u istraživanju, već sami biraju „mjesto“ i vrijeme za sudjelovanje. To može povećati njihovu voljnost da otkriju neke od svojih vrlo intimnih osjećaja.

Stupanj do kojeg naši ispitanici predstavljaju hrvatsku studentsku populaciju ne bi trebao biti faktor u proučavanju faktorske strukture i unutarnje konzistencije hrvatske verzije TOSCA-3 ljestvice, no treba ga razmotriti kada proučavamo distribucijska svojstva ljestvice. Ispitanici u ovoj (drugoj) fazi pripremnog istraživanja provedenog elektroničkim putem na 1214 studenata izvijestili su o višoj sklonosti sramu (oko 48.5±10) i krivnji (oko 65±7) negoli oni u prvoj fazi pripremnog istraživanja provedenog na 138 studenata „uživo“, kada su ispitanicima ljestvice podijeljene na mjestu gdje se održavala nastava i u prisutnosti jednog od istraživača (oko 44±10 za sram, oko 63±7 za krivnju). Možda je elektronička studija privukla ispitanike s višim razinama ovih crta ličnosti ili su pak uvjeti istraživanja olakšali njihovo otkrivanje. K tome, naš uzorak uglavnom sačinjavaju žene, što također može ograničiti generalizabilnost dijela rezultata. Ipak, deskriptivna statistika, indikatori pouzdanosti i opservirani obrazac spolnih razlika dobro konvergiraju s nalazima iz drugih studija koje su koristile TOSCA-3 ljestvicu te govore u prilog eksternoj validnosti naših nalaza. Zaključno, naši podaci ukazuju na pouzdanost hrvatske verzije TOSCA-3 ljestvice, a njezinu daljnju upotrebu treba temeljiti na i razumijevati u kontekstu toga kako su konceptualizirane emocije

koje ona procjenjuje (kao i kod drugih sličnih ljestvica, ponajprije se valja pitati sklonost kakvim aspektima srama i krivnje ljestvica procjenjuje).

6.3. Glavno istraživanje

6.2.1. Dimenzije narcizma

U našem je istraživanju veza između grandiozne i vulnerabilne dimenzije narcizma bila mala i neznačajna. Porasla je među gornjih deset posto NPI distribucije (premda nije dosegnula razinu statističke značajnosti). To je u skladu sa studijom Jauka i autora (52) koji su naznačili da su grandiozni i vulnerabilni narcizam često nepovezani u subkliničkim istraživanjima, no među visokim razinama grandioznog narcizma njihova povezanost raste. Navedeno objašnjava naizglednu nepodudarnost između subkliničkih personoloških istraživanja, koja grandioznost i vulnerabilnost vide kao međusobno neovisne crte ličnosti (34,53) i kliničkih argumenata koji upućuju na to da je pretjerana grandioznost praćena vulnerabilnim aspektima (no ne nužno i obratno) (51,55,72,127). K tome, budući da grandioznost i vulnerabilnost mogu biti obrnuto povezane s relevantnim ishodima (kao što se čini da je slučaj sa sklonošću sramu), mjerenje samo grandioznosti i ne uzimanje u obzir njezine povezanosti s vulnerabilnosti može prigušiti korelaciju između grandioznosti i relevantnih ishoda.

6.2.2. Sklonost sramu

Što je grandioznost ispitanika bila veća, to su izvještavali o nižim razinama srama. Ova inverzna korelacija između (eksplicitnog) srama i narcizma mjerenog NPI ljestvicom opservirana je među ne-kliničkim ispitanicima (33,35,37). Što je pak vulnerabilnost ispitanika bila veća, to su izvještavali o višim razinama srama. To je konzistentno s istraživanjem autora HSNS ljestvice, u kojem je sklonost sramu mjerena TOSCA-3 ljestvicom pozitivno korelirala (u rasponu od 0.36 do 0.49) sa skorom na HSNS ljestvici (34). K tome, i klinički je

prepoznato da su osobe s visokim razinama vulnerabilnog narcizma sklone osjećajima srama (128).

6.2.3. Varijabilnost odgovora na domeni srama

Nasuprot pretpostavci da će s porastom grandioznosti opadati (intraindividualna) varijabilnost odgovora na domeni srama, kao odrazom *sveobuhvatnog* poricanja srama, opservirana je pozitivna povezanost varijabilnosti odgovora na domeni srama s grandioznošću, te negativna povezanost s vulnerabilnošću. Intraindividualna varijabilnost prethodno nije mjerena u kontekstu detektiranja (nesvjesnih) obrana niti je analizirana u istraživanjima na polju srama i(li) narcizma. Uobičajeno se analizira samo ukupan skor koji ispitanici postignu na samoocjenskim ljestvicama. Zaobilazi se obrazac ispitanikovih odgovora, podatak koji može sadržavati klinički vrijedne informacije koje nisu sadržane u ukupnom skoru.

Pokazana je povezanost intraindividualne varijabilnosti sa simuliranjem kognitivnog oštećenja kod ozljede glave - nekonzistentnost odgovora na testovima pokazala se važnom za detektiranje nevalidnih odgovora (129,130). K tome, Hu i autori (131) ukazali su na važnost mjerenja pouzdanosti testa na individualnom nivou te su predložili da se ona procjenjuje preko intraindividualne varijabilnosti. Upravo se pouzdanost smatra jednom od ključnih psihometrijskih odlika testa te se mahom procjenjuje na nivou istraživanog uzorka, iako isti test ne mora biti podjednako pouzdan za sve ispitanike. Shvaćanje pouzdanosti kao uniformne odlike testa ne uzima u obzir složenost psihologijskih mjerenja. U kontekstu naših rezultata, povezanost grandioznosti s povišenom intraindividualnom varijabilnošću može upućivati na to da povišene razine grandioznosti na individualnoj razini umanjuju pouzdanost samoocjenskog testa za procjenu sklonosti sramu. Koliko god nesvjesne obrane protiv srama bile sveobuhvatne, moguće je da ipak postoje bitne razlike među tipovima scenarija u smislu poticanja obrana, odnosno predstavljanja prijetnje za ispitanikov self pa odgovori na domeni

srama mogu biti manje konzistentni kod osoba kod kojih dolazi do značajne mobilizacije obrana tih obrana (osobe s naglašenom grandioznom dimenzijom narcizma).

6.2.4. Nereaktivnost na intenzivirane scenarije

Narcistična je grandioznost bila obrnuto povezana s efektom provokacije, posebno među ispitanicima s visokim razinama grandioznog narcizma. Što je, dakle, grandioznost bila izraženija, to su ispitanici bili manje reaktivni na povišenje intenziteta scenarija koji provociraju sram (odgovori su, naizgled paradoksalno, upućivali da je njihov sram ostajao isti ili je čak bio niži). Također, u usporedbi sa „sram reaktivnim“ ispitanicima (oni čiji je prosječan skor srama porastao nakon uvođenja intenziviranih scenarija), „sram nereaktivni“ ispitanici su pokazivali više razine grandioznosti. To je u skladu s našom glavnom pretpostavkom da će, kada se izlože scenarijima koji (u odnosu na originalne scenarije) predstavljaju veću opasnost za njihov self, osobe s visokim razinama grandioznosti rigidno mobilizirati svoje obrane. Grandiozni aspekti selfa štite njegovo tiho automatsko funkcioniranje isključivanjem iz svijesti bolnih doživljaja koji to funkcioniranje narušavaju (ili koji bi ga mogli narušiti). To omogućava osobama da i dalje otvoreno iskazuju svoju grandioznost te pritom negiraju osjećaje srama (2,32).

Nereaktivnost na povišenje intenziteta scenarija koji provociraju sram bila je povezana s većom vjerojatnošću iskazivanja visokih razina grandioznosti, poglavito među osobama koje su izvještavale o niskim razinama srama. Šansa da osoba koja je skorirala ispod 10. percentile distribucije srama ima visoku razinu grandioznosti bila je više nego tri puta veća za osobe koje su bile „sram nereaktivne“, u odnosu na osobe čiji je prosječan skor srama (na intenziviranim scenarijima) porastao. Stoga, nereaktivnost na intenzivirane scenarije bi nam mogla pomoći prepoznati koji su ispitanici s niskim skorom srama visoko grandiozni, odnosno koji ispitanici imaju visoke razine nepriznatog srama. Sram je to koji inače ostaje ignoriran u empirijskim istraživanjima, usprkos snažnim psihološkim učincima.

Iz perspektive samo empirijskih podataka, moglo bi se debatirati da o tome da nije moguće reći jesu li osobe s visokim razinama narcistične grandioznosti uistinu nesklone sramu ili se upravo brane od doživljaja srama. Ovo istraživanje nudi moguće rješenje te debate uključivanjem scenarija pojačanog intenziteta situacija koje provociraju sram, pretpostavljajući da će, za razliku od osoba s defanzivno niskim sramom, ispitanici s autentično niskim sramom biti reaktivni na takve scenarije, odnosno da će izvještavati o povišenim razinama srama. Nereaktivnost na scenarije povišenog intenziteta govori u prilog obranama protiv srama, prije negoli niskoj sklonosti sramu. Ovo se također uklapa u kliničke dokaze na polju srama i narcizma te ukazuje na metodološke manjkavosti na polju empirijskog mjerenja srama, poglavito na ignoriranje psiholoških obrana uzimanjem u obzir samo ukupnog skora na samoocjenskim ljestvicama te k tome kao samog po sebi očiglednog (engl. *at face value*).

Naš se uzorak uglavnom sastoji od studentica, što ograničava generalizabilnost rezultata. Ipak, nije za očekivati da bi spol igrao važnu ulogu u istraživanoj međuigri između srama i narcizma s naglaskom na ulogu obrana od srama koje prate narcističku grandioznost. Nadalje, valja istaknuti da smo proučavali subklinički narcizam, ne narcizam kao klinički konstrukt. Veze među istraživanim varijablama (dimenzije narcizma i sklonost sramu) mogle bi se razlikovati ovisno o tome koliko je svaka od varijabli izražena, kao što je (iznad spomenut) slučaj veze između grandiozne i vulnerabilne dimenzije narcizma.

Također, NPI ljestvica, koja procjenjuje normalni raspon individualnih razlika u narcizmu kao crti ličnosti načelno je negativno povezana sa sramom, dok su ljestvice koje su namijenjene procjenjivanju patološkog narcizma, kao što je Pathological Narcissism Inventory načelno pozitivno povezane sa sramom (132). U ovom istraživanju, negativna korelacija između grandioznosti i efekta provokacije konzistentno je rasla prema gornjem kraju distribucije grandioznosti, no zaključke o mogućem prelasku ka patološkom narcizmu bi

valjalo temeljiti na podacima iz kliničkih uzoraka. Naredna istraživanja mogla bi istražiti obrambenu funkciju narcizma u izbjegavanju iskustava srama procjenjujući crte patološkog narcizma. Iako mnoge validacijske studije ukazuju na to da NPI ljestvica procjenjuje važne aspekte narcizma (34), proširena procjena narcizma bi bila korisna. K tome, mjere psihološke defanzivnosti mogle bi se koristiti za validaciju efekta provokacije kao mjere nereaktivnosti na povišenje intenziteta provokacije srama.

Nadalje, optimalna bi procjena srama trebala uključivati kliničku prosudbu, koja je općenito zanemarena u empirijskim istraživanjima. Shedler, Mayman, i Manis (44) naglasili su važnost kliničke prosudbe u dobivanju važnih informacija o mentalnom zdravlju ispitanika, posebice glede razlikovanja osoba s autentičnim, od onih s iluzornim mentalnim zdravljem, odnosno od psiholoških obrana skrojenom fasadom mentalnog zdravlja. Vjerujemo da bi „zlatni standard“ u procjeni srama trebao počivati na kliničkim metodama, no u ovom smo istraživanju pokazali da se iz samoocjenskih ljestvica može dobiti više ako uz ukupan skor proučavamo obrazac i dinamiku ispitanikovih odgovora.

Zaključno, ne treba pretpostavljati da nizak skor srama na samoocjenskim ljestvicama znači nizak sram. Čini se da postoje dvije podgrupe među ispitanicima koji skoriraju nisko – jedna se sastoji od osoba s autentično niskim sramom, a druga od osoba koje se od srama defanzivno brane. Identificirati potonje kao osobe s niskim sramom znači ignorirati nesvjesne procese i obrane i zaobilaziti nesvjesni sram. Onaj koji je sveprisutan, ali nevidljiv, univerzalan, ali osoban, bolan, ali kada se pravimo da ga nema - može boljeti još više.

6.3. Otkrivanje skrivenog srama

6.3.1. Moguće posljedice ignoriranja skrivenog srama

Niski skorovi srama na samoocjenskim ljestvicama srama i krivnje sastavljeni su od osoba s autentično i defanzivno niskim sramom te ih stoga može biti teško protumačiti. Ovo se može povezati s onim što je Fisher (133) opservirao analizirajući niz studija koje su se bavile time koliko su pojedine ljestvice validne u predviđanju ljudskog ponašanja. U svim je studijama uočio isti obrazac – pozitivni nalazi testova (visoki skor na testu) bili su vrlo točni u predviđanju patologije, dok nizak skor nije bio točan u predviđanju odsutnosti patologije (tzv. fenomen „izokrenute kruške“). Niski su skorovi dakle načelno bili manje prediktivni od visokih. Fisher je to povezao s adaptivnim kapacitetom organizma za kompenzatorna ponašanja. Navodi (str. 400): „U remetilačkim uvjetima patologije ili stresa, primjerice, kao da posebni homeostatski mehanizmi stvaraju biološku i/ili psihološku dimnu zavjesu adaptivnosti… Možda nije slučajno da su mnoge od naših najkorisnijih dijagnostičkih metoda osmišljene da procijene patologiju *u statusu*; odnosno, kada kamuflaža više nije nepropusna, ili kada je adaptivnost iznad određene točke postala ograničena“. U slučaju ljestvica koje mjere sram, obrane protiv srama pružaju dimnu zavjesu besramnosti. Možda u patološkom narcizmu te obrane postaju „iznad određene točke ograničene“, što bi objasnilo zašto je NPI kao široko rasprostranjena ljestvica subkliničkog narcizma negativno povezana sa sramom, dok je Pathological Narcissism Inventory ljestvica koja procjenjuje više patološke aspekte narcizma pozitivno povezana sa sramom (132).

Osobe sklone negiranju srama mogu također biti (više) sklone negirati druge emocije koje se koriste kao kriterijske varijable u validacijskim studijama. Nadalje, „naizgled besramni“ grandiozni narcis može dobiti uvid u svoj sram tijekom uspješne psihoterapije. Njegov samoocjenski skor srama bi tada porastao, što bi moglo zamagliti učinak liječenja ako se u obzir ne bi uzeo (prethodno) skriveni sram. Također, kao što je Fisher (133) pokazao,

visoka stopa lažno negativnih odgovora blizu „zdravog“ pola kontinuuma može umanjiti korelaciju između srama i relevantnih ishoda.

Ponajprije, kada istražujemo sram proučavajući samo njegov svjesni dio, to treba biti naglašeno. Izjednačavanje iskustva srama samo s onim što osoba priznaje znači ne samo ignoriranje nesvjesnih procesa, već i njihovo osnaživanje. Upravo kada je neprepoznat, sram postaje patogen. Može dominirati nečijim životom, prerušavati se, uništavati veze, ometati terapijski proces, ponavljati se, trajati doživotno i prenositi se s generacije na generaciju (9,134-136). Kao što su Ikonen i Rechardt (137) zabilježili – “Sram koji je zaobiđen ostaje bezobličan i, kao takvog, može ga se susretati iznova i ponovno, sa svim njegovim posljedicama”.

6.3.2. Neki aspekti razotkrivanja srama u kliničkoj situaciji

U analitičkoj terapiji, kao i u psihoanalizi, otkrivanje srama dio je i procjene i terapije. Steiner (138) je istaknuo da uviđanje toga da sram igra istaknutu ulogu u analitičkoj situaciji može pomoći analitičaru da pruža potporu pacijentima u bolnom prolaženju kroz strah od toga da budu viđeni i da jasnije vide objekte. Prepoznavanje odigravanja (engl. *enactments*) u transferno-kontratransfernoj izmjeni može olakšati ovaj proces (139). Također, sram koji se pojavljuje u kliničkoj situaciji može biti razjašnjen povezivanjem s nesvjesnim fantazijama u kojima se osoba pojavljuje kao objekt čije su žudnje da od druge osobe dobije očekivani afektivni odgovor frustrirane (140). Ovo je povezano sa Steinerovim (138, str. 1594) opisom fantazije koja pobuđuje sram u analitičkoj situaciji: „Kada je pacijent stvorio fantaziju u kojoj može kontrolirati idealni objekt i s njim se identificirati, bilo kakav odgovor koji ju dovodi u pitanje može dovesti do osjećaja katastrofalnog kolapsa“. Također, trebamo paziti da dodatno ne skrivamo sram fokusiranjem na teorijske formulacije koje su ograničene na konflikte između nagona ili impulsa i nečega što im se protivi; Lanski (27) je napomenuo da se to često događa.

Posuđujući naslov jednog od poglavlja Sternove (38) knjige, potraga za skrivenim sramom može nalikovati pronalaženju „onoga za čime ne znaš kako tragati“. Ipak, kao što je Morrison (12) primijetio, analitičari često idu slijedom empatičnog prepoznavanja, priznavanja, prihvaćanja i istraživanja pacijentovog srama. Ovaj intuitivni proces blisko je povezan s Reikovim (141) konceptom „slušanja trećim uhom“ i Buccijinim suptilnim opisom komunikacije između pacijenta i slušajućeg analitičara. Kao što Bucci objašnjava, kroz više subsimboličkih tjelesnih i senzornih iskustava pacijent komunicira pobuđene aspekte svojih emocionalnih shema i aktivira analitičarevu shemu sastavljenu od analitičarevog doživljaja pacijenta i analitičarevog vlastitog života. Disocijacija unutar i između subsimboličkih i simboličkih funkcija emocionalnih shema povezana je sa psihološkim smetnjama, a (veći) stupanj analitičareve integracije između subsimboličkih i simboličkih funkcija unutar vlastitih emocionalnih shema nosi (veći) terapijski potencijal (kroz omogućavanje pacijentu da uspostavi poveznice unutar vlastitih disociranih shema).

6.3.3. Prijedlozi za pomicanje izvan ograničenja samoocjenskih ljestvica

Kao što smo pokazali u glavnom istraživanju, valja pažljivo istražiti mogućnost dobivanja više informacija iz samoocjenskih ljestvica ako iz njih očitamo više od ukupnog skora. Iako skoriraju slično, osobe s autentično i defanzivno niskim sramom mogle bi iskazivati različiti obrazac odgovora i biti različito reaktivne na pojačavanje podražaja koji izazivaju sram. Tako su u glavnom istraživanju osobe koje su bile nereaktivne na intenzivirane scenarije imale značajno veću šansu da su visoko grandiozne negoli osobe čiji je skor srama na intenziviranim scenarijima porastao. Stoga bi takav, naizgled neočekivani obrazac odgovora mogao pomoći prepoznati osobe čiji nizak skor srama upućuje na upravo visoku razinu nepriznatog srama povezanog s narcističnom grandioznošću. Osim na (ne)osjetljivost na intenziviranje podražaja koji provociraju sram, obrambeni procesi mogu imati utjecaj na varijabilnost odgovora povezanih sa sramom, ali i na vrijeme potrebno da

osoba odgovori na stavke povezane sa sramom.

Druga široka kategorija mjera za procjenu ličnosti (osim samoocjenskih ljestvica) može biti prikladnija za rješavanje empirijskog problema procjenjivanja nesvjesnog srama. U „projektivnim“, odnosno testovima i tehnikama koji se temelje na izvedbi, od osobe se traži od odgovori (to jest, nešto „izvede“) na nejasan (neodređen, višeznačan) ili amorfni poticaj ili materijal unutar relativno nestrukturiranog formata odgovora. Time se, smatra se, dopušta da izrone važne individualne karakteristike, posebno one koje su povezane sa (skrivenim) željama i konfliktima (142).

U prvom standardiziranom projektivnom testu, Jungovom testu asocijacija, osoba odgovara na listu riječi koje joj se navode (verbalno, jedna po jedna), prvom riječju koja joj padne na pamet. Ispostavilo se da su reakcije osobe na podražajnu riječ značajne u smislu da upućuju na emocionalno nabijen kompleks u nesvjesnom ako postoji odgoda u odgovaranju ili ako odgovor ima neobičnu kvalitetu (143,144). Jungovu klasifikaciju „poremećenih“ asocijacija, odnosno indikatora kompleksa, sažeo je Carl Alfred Meier (145). Ta se klasifikacija podražajnih riječi pokazala osobito korisnom u otkrivanju materijala povezanog s tipičnim neurozama ili kompleksima. Kao što su Hecker i Thorpe (143) zabilježili, pacijent kod kojeg je opservirano dugačko vrijeme reakcije ili koji je davao neobične asocijacije na riječi poput „neuspjeh“, „sram“, „self“, „mrziti“, „ubiti“ možda je potisnuo neke ideje depresivne ili samokažnjavajuće tematike.

Kako bi se dobio pristup potisnutom materijalu povezanom sa sramom, situacije iz ljestvica temeljenih na scenarijima koji provociraju sram i(li) pridjevi povezani sa sramom iz ljestvica temeljenih na opisnim listama srama i krivnje mogli bi se koristiti kao podražajne situacije, odnosno podražajne riječi. Kako bi se dobio relativno nestrukturirani podražaj, a sačuvalo ono što je relevantno za provociranje srama, mogle bi se koristiti skraćene verzije scenarija koji provociraju sram. Primjerice, scenariji iz TOSCA-3 ljestvice: „Dok ste vani s

grupom prijatelja, narugate se prijatelju koji nije s vama“, i „Dok je vaš prijatelj na godišnjem odmoru, brinete se za njegovog psa i on pobjegne“, mogli bi se skratiti: „Narugate se prijatelju“ i „Izgubite prijateljevog psa“. Potom bi se mogli mjeriti: prolongirano vrijeme reakcije, netočna reprodukcija, perseveracija, pogrešno razumijevanje podražajne riječi i drugi indikatori kompleksa. Ideja ove i sličnih metoda je dobiti (brz) pristup emocionalno značajnom materijalu koji inače izranja (jedino) tijekom dubinske psihoterapije. Njezinu validnost za procjenjivanje skrivenog srama valjalo bi istražiti ispitivanjem kongruentnosti s kliničkim materijalom.

Shedler, Mayman, i Manis (44) proveli su niz studija glede iluzornog mentalnog zdravlja te su pokazali da iskusni kliničari mogu razlikovati autentično od iluzornog mentalnog zdravlja koristeći projektivni test, Test ranih sjećanja. K tome, Shedler, Karliner i Katz (146) razvili su sistem skoriranja tog testa – Indeks ranih sjećanja, koji je tehniku učinio dostupnom širem rasponu istraživača. Neki elementi toga Indeksa, posebice oni koji su navedeni pod prvim faktorom koji odražava to doživljavaju li se self i drugi u pozitivnom ili negativnom svjetlu, mogli bi biti relevantni za procjenjivanje nesvjesnog srama. Neki od tih elemenata su: “Ispitanici se doživljavaju ignoriranima, uskraćenima, zanemarenima“, i “Roditelji se prikazuju kao napuštajući i nedovoljno zaštićujući“. Također, od osoba se može tražiti da se prisjete najranijeg sjećanja koje priziva osjećaje srama ili krivnje, što je Mayman (147) spomenuo kao jedno od dodatnih pitanja koje zna postaviti. Ipak, ispitanicima značenje riječi „sram“ i „krivnja“ može biti nejasno i ne moraju ih razlikovati. Također, te riječi same po sebi mogu pobuditi (nesvjesne) obrane, stoga proučavanje *indikatora* tih emocija među ispitanikovim ranim sjećanjima može biti prikladnije za procjenu njihovih nesvjesnih aspekata.

Ideja implicitnog mjerenja također je zaobilaženje problema samoocjenskog mjerenja, s testom implicitnih asocijacija kao najpopularnijom mjerom, no raspravlja se o njegovoj

psihometrijskoj pouzdanosti i validnosti (148). Neki istraživači su ga koristili kako bi se procijenio implicitni, sa selfom povezni, self-koncept (149-151), a daljnja istraživanja bi mogla istražiti njegovu ulogu u procjenjivanju nepriznatog srama. K tome, čini se da su neke psihološke obrane, ponajprije negiranje i supresija, povezane s mjerljivim promjenama funkcije autonomnog živčanog sustava, premda smjer te veze ostaje nejasan (152). Dok tipično malo ili nimalo autonomnog odgovora prati zaobiđeni sram, otvoreni ili nediferencirani sram (drugi oblik nepriznatog srama) tipično je praćen neželjenom tjelesnom reakcijom. Primjerice, osoba se zacrveni, izbjegava pogled, spusti glavu, trudi se tijelo učiniti malenim, znoji se, poraste joj srčana frekvencija, može osjećati različite tjelesne senzacije (153). Procjenjivanje nekih od ovih odgovora moglo bi nadopuniti procjenu srama.

Ako igdje, skriveni sram biva otkriven u dubinskim psihoterapijama. Subjektivna klinička prosudba dugo je zanemarivana u istraživanjima ljudske psihe te se njezina ograničenja često opisuju u gotovo pogrdnom tonu, no valjda paziti da eliminirajući njezine manjkavosti ne izgubimo ono što je u njoj vrijedno i nezamjenjivo. Kao što su Shedler, Mayman i and Manis (44, str. 1129) istaknuli: „Možda je vrijeme da istraživači pokušaju razumjeti ne samo slabosti, već i snage kliničke prosudbe“. Teško je zamisliti „zlatni standard“ u procjeni srama koji ne bi počivao na kliničkoj metodi. Ona nadalje može navigirati našu potragu za drugim mjernim standardima koji mogu razlikovati osobe s autentično niskim sramom od osoba s defanzivno niskim sramom, a koji će biti pogodniji za svakodnevnu upotrebu i empirijska istraživanja. Prikladnost takvih metoda za procjenu sklonosti sramu trebalo bi procijeniti kroz stupanj podudarnosti s kliničkim metodama.

Naposljetku, kada se bavimo skrivenim sramom plivamo među najdubljim dijelovima ljudske duše. Mjesto je to u kojem se možemo prepustiti odjecima riječi koje se često pripisuju Carlu Gustavu Jungu: “Znaj sve teorije, savladaj sve tehnike, ali čim dotakneš ljudsku dušu budi samo druga ljudska duša”.

7. ZAKLJUČAK

1. Što je grandioznost ispitanika bila veća, to su:

- izvještavali o nižim razinama srama;
- njihovi odgovori na domeni srama bili varijabilniji;
- bili nereaktivniji na pojačavanje intenziteta situacija koje provociraju sram

2. Što je, pak, vulnerabilnost ispitanika bila veća, to su:

- izvještavali o višim razinama srama;
- njihovi odgovori na domeni srama bili manje varijabilni

Za razliku od grandioznosti, veza između vulnerabilnosti i reaktivnosti na intenzivirane scenarije nije bila klinički značajna.

3. Šansa da je osoba koja izvještava o niskim razinama srama visoko grandiozna, odnosno da ima visoke razine skrivenog srama, bila je značajno veća ako je osoba bila nereaktivna na intenzivirane scenarije.

4. Nereaktivnost na intenzivirane scenarije ukazuje na obranu protiv srama, prije negoli na nisku sklonost sramu. Stoga se može primijeniti za prepoznavanje osoba čiji je nizak sram defanzivan, a ne autentičan.

8. SAŽETAK

Važni klinički aspekti intimne veze između srama i narcizma koji se zapostavljaju u empirijskim istraživanjima bili su polazište ovog doktorskog rada. Naime, dosadašnja su se istraživanja fokusirala samo na grandiozne aspekte narcizma, dok klinički koncept narcizma uključuje i narcističku vulnerabilnost. Nadalje, narcizam se procjenjuje kao kategorijski, ne i dimenzionalni konstrukt. Uz to, sram se mjeri preko ukupnog skora srama na samoocjenskim ljestvicama srama i krivnje, čime se zaobilazi njegova nesvjesna dinamika. Tako nizak skor srama ne razlikuje osobe s autentično niskim sramom od osoba s obrambeno niskim sramom i visokom razinom nesvjesnog (skrivenog ili nepriznatog) srama.

Stoga smo istražili povezanost srama s grandioznim, ali i vulnerabilnim aspektima narcizma, procjenjujući pritom oba aspekta dimenzionalno (ispitanici se nisu klasificirali kao grandiozni ili vulnerabilni, već je za svakog procijenjen stupanj grandioznosti i vulnerabilnosti). K tome, budući da nije postojala hrvatska verzija ljestvice koja mjeri sklonosti sramu i krivnji, u pripremnim smo istraživanjima preveli i istražili faktorsku validnost i pouzdanost najčešće korištene ljestvice koja mjeri sklonost navedenim emocijama preko scenarija koji ih provociraju.

Kako bismo putem samoocjenskih ljestvica dobili uvid u nesvjesnu dinamiku srama, uz ukupan smo skor srama na ljestvicama istražili i strukturu individualnih odgovora na domeni srama te dinamiku odgovora na intenziviranim scenarijima srama koje smo pridodali originalnim scenarijima. Naime, s ciljem razlikovanja osoba s autentično niskim sramom od osoba s obrambeno niskim sramom, pojačali smo intenzitet scenarija koji provociraju sram u samoocjenskoj ljestvici srama i krivnje te smo ih, zajedno s originalnim scenarijima i ljestvicama koje procjenjuju grandioznu i vulnerabilnu dimenziju narcizma, elektroničkim putem primijenili na 1077 hrvatskih studenata različitih studija (srednja dob 24.63 godine;

85.51% žene). Pritom smo pretpostavljali da će osobe s autentično niskim sramom (koji prevladava kod vulnerabilnog narcizma) izvještavati o povišenim razinama srama na intenziviranim scenarijima, dok će osobe s obrambeno niskim sramom (koji prevladava kod grandioznog narcizma) uslijed rigidne mobilizacije nesvjesnih obrana biti nereaktivne na intenzivirane scenarije, odnosno da *neće* izvještavati o povišenim razinama srama na intenziviranim scenarijima.

Analiza podataka to je potvrdila. Za razliku od vulnerabilnosti, što je grandioznost (i, pretpostavljeno, skriveni sram) bila veća, to su osobe izvještavale o nižim razinama srama te je njihova reaktivnost na intenzivirane scenarije opadala. Pritom je rasla varijabilnost njihovih odgovora na domeni srama. Šansa da je osoba koja je nereaktivna na intenzivirane scenarije visoko grandiozna bila je značajno veća u odnosu na osobu čiji je prosječni skor srama (na intenziviranim scenarijima) porastao.

Nereaktivnost na intenzivirane scenarije govori u prilog obrane protiv srama, prije negoli niske sklonosti sramu. Stoga se može koristiti kao metoda otkrivanja nesvjesnog srama i razlikovanja osoba s autentično niskim sramom od osoba čiji nizak skor srama upućuje na upravo visoke razine nesvjesnog srama koji inače ostaje neistražen usprkos dubokim psihološkim učincima.

9. SUMMARY

Title: The association between shame and vulnerable and grandiose narcissistic personality traits

Marija Eterović, 2020.

Important clinical aspects of the intimate relationship between shame and narcissism are systematically neglected in empirical research. Namely, previous research has focused only on the grandiose aspects of narcissism, while the clinical concept of narcissism includes narcissistic vulnerability. Furthermore, narcissism is assessed as a categorical, not a dimensional construct. Moreover, shame is assessed through the overall score on self-reported measures, thus bypassing its unconscious dynamics. Consequently, low shame scores on self-reported measures do not distinguish between genuine and defensive low (unacknowledged) shame.

Therefore, we investigated the association of shame with grandiose but also vulnerable aspects of narcissism, assessing both aspects dimensionally (respondents were not classified as grandiose or vulnerable, but the degree of grandiosity and vulnerability was assessed for each). Also, since there was no Croatian version of the measure that assesses proneness to shame and guilt, in the preparatory research we translated and investigated the factor validity and reliability of the most commonly used scenario measure of shame- and guilt-proneness.

To gain insight into the unconscious dynamics of shame through self-assessment measures, in addition to the total shame score, we examined the structure of individual responses in the shame domain and the dynamics of responses to intensified shame scenarios that we added to the original scenarios. Namely, to distinguish between genuine and defensive low shame, we intensified shame-inducing scenarios of the self-report measure of shame- and

guilt-proneness and applied them with the original scenarios and with self-report measures of grandiose and vulnerable narcissistic personality traits to 1,077 Croatian students from diverse universities (M_{age} = 24.63; 85.51 % female) recruited online. We defined shame responsiveness as the average difference between shame scores on the intensified and original scenarios and assumed that participants with genuine low shame (prevalent in vulnerable narcissism) will report greater shame on intensified scenarios, while those with defensive low shame (prevalent in grandiose narcissism) may rigidly mobilize unconscious defenses and tend *not* to report greater shame (shame unresponsiveness).

Data analyses supported this. In contrast to narcissistic vulnerability, as grandiosity (and, presumably, unacknowledged shame) increased, self-reported shame-proneness and shame responsiveness decreased, while intraindividual variability of shame domain increased. Participants who were unresponsive to intensified scenarios were significantly more likely to be high in grandiosity than those whose average shame score increased.

Unresponsiveness to intensified scenarios suggests a defense against shame, rather than low propensity to shame experiences and may help us recognize participants whose low self-reported shame (only) hides a large portion of shame that cannot be acknowledged and that otherwise remains unexamined, despite its powerful psychological consequences.

10. POPIS LITERATURE

1. Tomkins SS. Affect Imagery Consciousness: Volume II: The Negative Affects. Springer Publishing Company, LLC.; 1963.
2. Broucek FJ. Shame and its relationship to early narcissistic developments. Int J Psychoanal. 1982;63(3):369–78.
3. Morrison AP. Essential Papers on Narcissism. NYU Press; 1986.
4. Freud S. On Narcissism: An Introduction. Read Books Ltd; 2014.
5. Bursten B. Some narcissistic personality types. Int J Psychoanal. 1973;54(3):287–300.
6. Chasseguet-Smirgel J. The Ego Ideal: A Psychoanalytic Essay on the Malady of the Ideal. Free Association Books; 1985.
7. Rothstein A. Oedipal conflicts in narcissistic personality disorders. Int J Psychoanal. 1979;60(Pt 2):189–99.
8. Morrison AP. Shame: The underside of narcissism. Hillsdale, NJ, US: Analytic Press, Inc; 1989.
9. Lewis HB. Shame and Guilt in Neurosis. International Universities Press; 1971.
10. Sandler J, Holder A, Meers D. The ego ideal and the ideal self. Psychoanal Study Child. 1963;18(1):139-58.
11. Kinston W. A theoretical context for shame. Int J Psychoanal. 1983;64(2):213–26.
12. Morrison AP. Working With Shame In Psychoanalytic Treatment. J Am Psychoanal Assoc. 1984;32(3):479–505.
13. Kohut H. The analysis of the self: A systematic approach to the psychoanalytic treatment of narcissistic personality disorders. Chicago, IL, US: University of Chicago Press; 1971.
14. Kohut H. The restoration of the self. Chicago, IL, US: University of Chicago Press;

1977.

15. Socarides DD, Stolorow RD. Affects and selfobjects. Annu Psychoanal. 1984;12–13:105–19.

16. Tomkins SS. Shame. U: Nathanson DL, ur. The many faces of shame. New York, NY, US: The Guilford Press; 1987. Str. 133–61.

17. Zarem S. A Homage to Helen Block Lewis [Internet]. [pristupljeno 27.07.2020]. Dostupno na: https://docplayer.net/86863166-Introduction-sara-zarem-ph-d-a-homage-to-helen-block-lewis-groundbreaking-work-of-helen-block-lewis-one-of-the-first-psychoanalysts-to-write.html

18. Wright F, O'Leary J, Balkin J. Shame, guilt, narcissism, and depression: Correlates and sex differences. Psychoanal Psychol. 1989;6(2):217–30.

19. Harder DH, Zalma A. Two promising shame and guilt scales: a construct validity comparison. J Pers Assess. 1990;55(3–4):729–45.

20. Rüsch N, Corrigan PW, Bohus M, Jacob GA, Brueck R, Lieb K. Measuring shame and guilt by self-report questionnaires: A validation study. Psychiatry Res. 2007;150(3):313–25.

21. Tangney JP, Dearing RL. Shame and guilt. New York, NY, US: Guilford Press; 2002.

22. Tignor SM, Colvin CR. The Interpersonal Adaptiveness of Dispositional Guilt and Shame: A Meta-Analytic Investigation: Adaptiveness Guilt Shame. J Pers. 2017;85(3):341–63.

23. Tangney JP. Conceptual and methodological issues in the assessment of shame and guilt. Behav Res Ther. 1996;34(9):741–54.

24. Tangney JP, Youman K, Stuewig J. Proneness to shame and proneness to guilt. U: Leary MR, Hoyle RH, ur. Handbook of individual differences in social behavior. New York, NY, US: The Guilford Press; 2009. Str. 192–209.

25. Scheff TJ. Shame and the Social Bond: A Sociological Theory. Sociol Theory. 2000;18(1):84–99.
26. Lansky MR. Envy as process. U: Lansky MR, Morrison AP, ur. The widening scope of shame. Hillsdale, NJ: Analytic Press.; 1997. Str. 327–38.
27. Lansky MR. Hidden Shame. J Am Psychoanal Assoc. 2005;53(3):865–90.
28. Kaufman G. The psychology of shame: Theory and treatment of shame-based syndromes, 2. izd. New York, NY, US: Springer Publishing Co; 1996.
29. Bach S. On Digital Consciousness and Psychic Death. Psychoanal Dialogues. 2008;18(6):784–94.
30. Nathanson DL. Shame and pride: Affect, sex, and the birth of the self. New York: Norton.; 1992.
31. O'Leary J, Wright F. Shame and gender issues in pathological narcissism. Psychoanal Psychol. 1986;3(4):327–39.
32. Cain NM, Pincus AL, Ansell EB. Narcissism at the crossroads: Phenotypic description of pathological narcissism across clinical theory, social/personality psychology, and psychiatric diagnosis. Clin Psychol Rev. 2008;28(4):638–56.
33. Gramzow R, Tangney JP. Proneness to Shame and the Narcissistic Personality. Pers Soc Psychol Bull. 1992;18(3):369–76.
34. Hendin HM, Cheek JM. Assessing hypersensitive narcissism: A reexamination of Murray's Narcism Scale. J Res Personal. 1997;31(4):588–99.
35. Pincus AL, Ansell EB, Pimentel CA, Cain NM, Wright AGC, Levy KN. Initial construction and validation of the Pathological Narcissism Inventory. Psychol Assess. 2009;21(3):365–79.
36. Poless PG, Torstveit L, Lugo RG, Andreassen M, Sütterlin S. Guilt and Proneness to Shame: Unethical Behaviour in Vulnerable and Grandiose Narcissism. Eur J Psychol.

2018;14(1):28–43.

37. Montebarocci O, Surcinelli P, Baldaro B, Trombini E, Rossi N. Narcissism versus Proneness to Shame and Guilt. Psychol Rep. 2004;94(3):883–7.

38. Stern DB. Partners in thought: Working with unformulated experience, dissociation, and enactment. New York, NY, US: Routledge/Taylor & Francis Group; 2010.

39. Stern DB. Unformulated experience: From dissociation to imagination in psychoanalysis. Mahwah, NJ, US: Analytic Press; 1997.

40. Sullivan HS. The interpersonal theory of psychiatry. New York, NY, US: W W Norton & Co; 1953.

41. Bromberg PM. Standing in the spaces: Essays on clinical process, trauma, and dissociation. New Jersey: Analytic Press.; 1998.

42. Bucci W. Varieties of dissociative experiences: A multiple code account and a discussion of Bromberg's case of 'William'. Psychoanal Psychol. 2003;20(3):542–57.

43. Harris A. "Language is There to Bewilder Itself and Others": Theoretical and Clinical Contributions of Sabina Spielrein. J Am Psychoanal Assoc. 2015;63(4):727–67.

44. Shedler J, Mayman M, Manis M. The illusion of mental health. Am Psychol. 1993;48(11):1117–31.

45. Kernberg OF. Narcissistic Personality Disorders: Part 1. Psychiatr Ann. 2009;39(3):105–67.

46. Morrison AP. Shame, Ideal Self, and Narcissism. Contemp Psychoanal. 1983;19(2):295–318.

47. Ritter K, Vater A, Rüsch N, Schröder-Abé M, Schütz A, Fydrich T, i sur. Shame in patients with narcissistic personality disorder. Psychiatry Res. 2014;215(2):429–37.

48. Ronningstam E. Narcissistic Personality Disorder: A Current Review. Curr Psychiatry Rep. 2010;12(1):68–75.

49. Tracy JL, Robins RW. Putting the Self Into Self-Conscious Emotions: A Theoretical Model. Psychol Inq. 2004;15(2):103–25.

50. Caligor E, Levy KN, Yeomans FE. Narcissistic Personality Disorder: Diagnostic and Clinical Challenges. Am J Psychiatry. 2015;172(5):415–22.

51. Gore WL, Widiger TA. Fluctuation between grandiose and vulnerable narcissism. Personal Disord Theory Res Treat. 2016;7(4):363–71.

52. Jauk E, Weigle E, Lehmann K, Benedek M, Neubauer AC. The relationship between grandiose and vulnerable (hypersensitive) narcissism. Front Psychol. 2017;8:1600.

53. Miller JD, Hoffman BJ, Gaughan ET, Gentile B, Maples J, Keith Campbell W. Grandiose and Vulnerable Narcissism: A Nomological Network Analysis: Variants of Narcissism. J Pers. 2011;79(5):1013–42.

54. Campbell WK, Miller JD. Conclusion: Narcissism and Narcissistic Personality Disorder: Six Suggestions for Unifying the Field. U: Campbell WK, Miller JD, ur. The Handbook of Narcissism and Narcissistic Personality Disorder [Internet]. Hoboken, New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.; 2012 [pristupljeno 28.07.2002]. Str. 485–8. Dostupno na: http://doi.wiley.com/10.1002/9781118093108.oth1

55. Roberts CRD, Huprich SK. Categorical and Dimensional Models of Pathological Narcissism: The Case of Mr. Jameson: The Case of Mr. Jameson. J Clin Psychol. 2012;68(8):898–907.

56. Ronningstam E. Narcissistic Personality Disorder: A Review. U: Maj M, Akiskal HS, Mezzich JE, Okasha A, ur. Personality Disorders [Internet]. John Wiley & Sons, Ltd; 2005 [pristupljeno 28.07.2020]. Str. 277–348. Dostupno na: https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1002/0470090383.ch4

57. Wink P. Two faces of narcissism. J Pers Soc Psychol. 1991;61(4):590–7.

58. Miller JD, Lynam DR, Hyatt CS, Campbell WK. Controversies in Narcissism. Annu

Rev Clin Psychol. 2017;13(1):291–315.

59. Roepke S, Vater A. Narcissistic Personality Disorder: An Integrative Review of Recent Empirical Data and Current Definitions. Curr Psychiatry Rep. 2014;16(5):445.

60. Uji M, Nagata T, Kitamura T. Narcissism: Its function in modulating self-conscious emotions. Bull Menninger Clin. 2012;76(3):211–34.

61. Pincus AL, Lukowitsky MR. Pathological Narcissism and Narcissistic Personality Disorder. Annu Rev Clin Psychol. 2010;6(1):421–46.

62. Paulhus DL. Normal Narcissism: Two Minimalist Accounts. Psychol Inq. 2001;12(4):228–30.

63. Sedikides C, Rudich EA, Gregg AP, Kumashiro M, Rusbult C. Are normal narcissists psychologically healthy?: Self-esteem matters. J Pers Soc Psychol. 2004;87(3):400–16.

64. Nehrig N. Self-reported mental health of narcissists: Illusion or reality? [disertacija]. Long Island University, The Brooklyn Center; 2014.

65. Foster JD, Shiverdecker LK, Turner IN. What Does the Narcissistic Personality Inventory Measure Across the Total Score Continuum? Curr Psychol. 2016;35(2):207–19.

66. Ackerman RA, Witt EA, Donnellan MB, Trzesniewski KH, Robins RW, Kashy DA. What does the Narcissistic Personality Inventory really measure? Assessment. 2011;18(1):67–87.

67. Watson PJ, Little T, Sawrie SM, Biderman MD. Measures of the Narcissistic Personality: Complexity of Relationships With Self-Esteem and Empathy. J Personal Disord. 1992;6(4):434–49.

68. Foster JD, Campbell WK. Are there such things as “Narcissists” in social psychology? A taxometric analysis of the Narcissistic Personality Inventory. Personal Individ Differ. 2007;43(6):1321–32.

69. Gøtzsche-Astrup O, Moskowitz A. Personality disorders and the DSM-5 : Scientific and extra-scientific factors in the maintenance of the status quo. Aust N Z J Psychiatry. 2016;50(2):119–27.

70. Widiger TA, Simonsen E, Krueger R, Livesley WJ, Verheul R. Personality Disorder Research Agenda for the DSM–V. J Personal Disord. 2005;19(3):315–38.

71. Kessler RC. The Categorical versus Dimensional Assessment Controversy in the Sociology of Mental Illness. J Health Soc Behav. 2002;43(2):171.

72. Pincus AL, Cain NM, Wright AGC. Narcissistic grandiosity and narcissistic vulnerability in psychotherapy. Personal Disord Theory Res Treat. 2014;5(4):439–43.

73. Ronningstam E. Narcissistic Personality Disorder: Facing DSM-V. Psychiatr Ann. 2009;39(3):111–21.

74. Lewis M. Shame: The Exposed Self. New York: Free Press; 1995.

75. Scheff T. A social/emotional theory of 'mental illness'. Int J Soc Psychiatry. 2013;59(1):87–92.

76. Scheff TJ. Microsociology: Discourse, Emotion, and Social Structure. University of Chicago Press; 1990.

77. Abrutyn S, Mueller AS. The Socioemotional Foundations of Suicide: A Microsociological View of Durkheim's Suicide. Sociol Theory. 2014;32(4):327–51.

78. Harder DW, Lewis SJ. The assessment of shame and guilt. U: Butcher JN, Spielberger CD, ur. Advances in personality assessment, Vol 6. Hillsdale, NJ, US: Lawrence Erlbaum Associates, Inc; 1987. Str. 89–114.

79. Lewis HB. Shame and guilt in human nature. U: S. Tuttman, C. Kaye, M. Zimmerman, ur. Object and Self. New York: International Universities Press.; 1981. Str. 235–65.

80. Broucek FJ. Shame and the Self. Guilford Press; 1991.

81. Alper G. Self Defense in a Narcissistic World: The New Everyday Addiction to Power

Trips. Lanham, Maryland, USA: University Press of America; 2004.

82. Sousa VD, Rojjanasrirat W. Translation, adaptation and validation of instruments or scales for use in cross-cultural health care research: a clear and user-friendly guideline. J Eval Clin Pract. 2011;17(2):268–74.

83. World Health Organization. Process of translation and adaptation of instruments [Internet]. [pristupljeno 21.07.2020]. Dostupno na: https://www.who.int/substance_abuse/research_tools/translation/en/

84. Kim S, Thibodeau R, Jorgensen RS. Shame, guilt, and depressive symptoms: a meta-analytic review. Psychol Bull. 2011;137(1):68–96.

85. Moss S. Fit indices for structural equation modeling. 2009. [pristupljeno 13.07.2017.] Dostupno na: http://www.sicotests.com/psyarticle.asp?id=277.

86. Ullman JB. Structural equation modeling. U: Tabachnick BG, Fidell LS, ur. Using Multivariate Statistics (4. izd.). Needham Heights, MA: Allyn & Bacon; 2001. Str. 653-771.

87. Schumacker RE, Lomax RG. A beginner's guide to structural equation modeling (2. izd.). London: Routledge; 2004.

88. Browne MW, Cudeck R. Alternative Ways of Assessing Model Fit. Sociol Methods Res. 1992;21(2):230–58.

89. Hu L, Bentler PM. Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. Struct Equ Model Multidiscip J. 1999;6(1):1–55.

90. Bland JM, Altman DG. Statistics notes: Cronbach’s alpha. BMJ. 1997;314(7080):572–572.

91. DeVellis RF. Scale development: Theory and applications. Thousand Oaks, Calif: Sage Publications; 2003.

92. Nunnally J, Bernstein L. Psychometric theory. New York: McGraw-Hill Higher, INC; 1994.

93. Ursachi G, Horodnic IA, Zait A. How Reliable are Measurement Scales? External Factors with Indirect Influence on Reliability Estimators. Procedia Econ Finance. 2015;20:679–86.

94. Abe JA. Shame, guilt, and personality judgment. J Res Personal. 2004;38(2):85–104.

95. Einstein D, Lanning K. Shame, Guilt, Ego Development and the Five-Factor Model of Personality. J Pers. 1998;66(4):555–82.

96. Izard CE, Libero DZ, Putnam P, Haynes OM. Stability of emotion experiences and their relations to traits of personality. J Pers Soc Psychol. 1993;64(5):847–60.

97. Kugler K, Jones WH. On conceptualizing and assessing guilt. J Pers Soc Psychol. 1992;62(2):318–27.

98. Bland JM, Altman DG. Statistical methods for assessing agreement between two methods of clinical measurement. Lancet. 1986;327(8476):307–10.

99. Sedgwick P. Limits of agreement (Bland-Altman method). BMJ. 2013;346:f1630.

100. Altman DG, Bland JM. Measurement in Medicine: The Analysis of Method Comparison Studies. The Statistician. 1983;32(3):307.

101. Choudhary, P. K., & Nagaraja, H. N. (2017). Introduction, in Measuring Agreement: Models, Methods, and Applications. Hoboken, NJ, USA: John Wiley & Sons, Inc.

102. Berchtold A. Test–retest: Agreement or reliability? Methodol Innov. 2016;9:2059799116672875.

103. Giavarina D. Understanding Bland Altman analysis. Biochem Medica. 2015;25(2):141–51.

104. Belyaev D, Roca Z. Contemporary Croatia: Development Challenges in a Socio-Cultural perspective. Lisbon: Edicoes Universitarias Lusofonas; 2011.

105. Moore DL, Tarnai J. Evaluating nonresponse error in mail surveys. U: Groves RM, Dillman DA, Eltinge JL, Little RJA, ur. Survey Nonresponse. New York: John Wiley & Sons; 2002. Str. 197–211.

106. Hooper D, Coughlan J, Mullen MR. Structural Equation Modelling: Guidelines for Determining Model Fit. Electron J Bus Res Methods. 2008;6(1):53-60.

107. Generate a Random Number - Online Random Tools [Internet]. [pristupljeno 21.07.2020]. Dostupno na: https://onlinerandomtools.com/generate-random-numbers

108. Streiner DL. Starting at the Beginning: An Introduction to Coefficient Alpha and Internal Consistency. J Pers Assess. 2003;80(1):99–103.

109. Tavakol M, Dennick R. Making sense of Cronbach's alpha. Int J Med Educ. 2011;2:53–5.

110. Raskin RN, Hall CS. A narcissistic personality inventory. Psychol Rep. 1979;45(2):590–590.

111. Hudek-Knežević J, Kardum I, Mehić N. Dark triad traits and health outcomes: An exploratory study. Psihol Teme. 2016;25(1):129–56.

112. Kardum I, Hudek-Knezevic J, Schmitt DP, Grundler P. Personality and mate poaching experiences. Personal Individ Differ. 2015;75:7–12.

113. Jakšić N, Milas G, Ivezić E, Wertag A, Jokić-Begić N, Pincus AL. The Pathological Narcissism Inventory (PNI) in Transitional Post-War Croatia: Psychometric and Cultural Considerations. J Psychopathol Behav Assess. 2014;36(4):640–52.

114. Tangney JP, Wagner PE, Hill-Barlow D, Marschall DE, Gramzow R. Relation of shame and guilt to constructive versus destructive responses to anger across the lifespan. J Pers Soc Psychol. 1996;70(4):797–809.

115. Gouva M, Kaltsouda A, Paschou A. Psychometric evaluation of the Greek version of TOSCA-3 to measure shame and guilt. Interscientific Health Care. 2012;4(3),27–76.

116. Fontaine JRJ, Luyten P, De Boeck P, Corveleyn J. The Test of Self-Conscious Affect: Internal structure, differential scales and relationships with long-term affects. Eur J Personal. 2001;15(6):449–63.

117. Ströomsten LM, Henningsson M, Holm U, Sundbom, E. Assessment of self-conscious emotions: a Swedish psychometric and structure evaluation of the Test of Self-Conscious Affect (TOSCA). Scand J Psychol. 2009;50(1),71–77.

118. Robins RW, Noftle EE, Tracy JL. Assessing self-conscious emotions: A review of self-report and nonverbal measures. U: Tracy JL, Robins RW, Tangney JP, ur. The self-conscious emotions: Theory and research. New York, NY: Guilford Press; 2007. Str. 443-467.

119. Averill PM, Diefenbach GJ, Stanley MA, Breckenridge JK, Lusby B. Assessment of shame and guilt in a psychiatric sample: A comparison of two measures. Personal Individ Differ. 2002;32(8):1365–76.

120. Harder DW, Cutler L, Rockart L. Assessment of shame and guilt and their relationships to psychopathology. J Pers Assess. 1992;59(3):584–604.

121. Luyten P, Fontaine JRJ, Corveleyn J. Does the Test of Self-Conscious Affect (TOSCA) measure maladaptive aspects of guilt and adaptive aspects of shame? An empirical investigation. Personal Individ Differ. 2002;33(8):1373–87.

122. Tangney JP. Shame and guilt in interpersonal relationships. U: Tangney JP, Fischer KW, ur. Self-conscious emotions: The psychology of shame, guilt, embarrassment, and pride. New York, NY, US: Guilford Press; 1995. Str. 114–39.

123. Ferguson TJ, Crowley SL Gender differences in the organization of guilt and shame. Sex Roles: A Journal of Research. 1997;37(1-2):19-44.

123. Schöonbrodt FD, Perugini M. At what sample size do correlations stabilize? J Res Pers. 2013;47(5),609–12.

124. Sideridis G, Simos P, Papanicolaou A, Fletcher J. Using structural equation modeling to assess functional connectivity in the brain power and sample size considerations. Educ Psychol Meas. 2014;74(5),733–758.

125. Wolf EJ, Harrington KM, Clark SL, Miller MW. Sample size requirements for structural equation models an evaluation of power, bias, and solution propriety. Educ Psychol Meas. 2013;73(6),913–934.

126. Arigo D, Pagoto S, Carter-Harris L, Lillie S, Nebeker C. Using social media for health research: Methodological and ethical considerations for recruitment and intervention delivery. Digit Health. 2018;4:205520761877175.

127. Kernberg OF. Borderline Conditions and Pathological Narcissism. Reissue Edition izd. Lanham, Mar.: Jason Aronson, Inc.; 1995.

128. Gabbard GO. Two subtypes of narcissistic personality disorder. Bull Menninger Clin. 1989;53(6):527–32.

129. Strauss E, Slick DJ, Levy-Bencheton J, Hunter M, MacDonald SWS, Hultsch DF. Intraindividual variability as an indicator of malingering in head injury. Arch Clin Neuropsychol. 2002;17(5):423–44.

130. Strauss E, Hultsch DF, Hunter M, Slick DJ, Patry B, Levy-Bencheton J. Using Intraindividual Variability to Detect Malingering in Cognitive Performance. Clin Neuropsychol. 1999;13(4):420–32.

131. Hu Y, Nesselroade JR, Erbacher MK, Boker SM, Burt SA, Keel PK, i sur. Test Reliability at the Individual Level. Struct Equ Model Multidiscip J. 2016;23(4):532–43.

132. Besser A, Priel B. Grandiose Narcissism Versus Vulnerable Narcissism in Threatening Situations: Emotional Reactions to Achievement Failure and Interpersonal Rejection. J Soc Clin Psychol. 2010;29(8):874–902.

133. Fisher J. The twisted pear and the prediction of behavior. J Consult Psychol.

1959;23(5):400–5.

134. Fromm MG. Lost in Transmission: Studies of Trauma Across Generations. Routledge; 2018.

135. McAfee E. Shame: The Emotional Basis of Library Anxiety. Coll Res Libr. 2018;79(2):237–56.

136. Scheff TJ. Shame and Conformity: The Deference-Emotion System. Am Sociol Rev. 1988;53(3):395.

137. Ikonen P, Rechardt E. The origin of shame and its vicissitudes. Scand Psychoanal Rev. 1993;16(2):100–24.

138. Steiner J. Seeing and being seen: Shame in the clinical situation. Int J Psychoanal. 2015;96(6):1589–601.

139. Mann M. Shame Veiled and Unveiled: The Shame Affect and Its Re-Emergence in the Clinical Setting. Am J Psychoanal. 2010;70(3):270–81.

140. Rizzuto A-M. Shame in psychoanalysis: The function of unconscious fantasies. Int J Psychoanal. 1991;72(2):297–312.

141. Reik T. Listening with the third ear; the inner experience of a psychoanalyst. Oxford, England: Farrar, Straus & Co.; 1948.

142. Smith SR, Archer RP. Introducing personality assessment. U: Personality assessment. 2. izd. New York, NY, US: Routledge/Taylor & Francis Group; 2014. Str. 1–36.

143. Hecker J, Thorpe G. Introduction to Clinical Psychology. London New York: Routledge; 2004.

144. Klopfer WG. The short history of projective techniques. J Hist Behav Sci. 1973;9(1):60–5.

145. Keiser RE. Jung's Word Association Test: Response Norms Annd Patterns of Disturbances. [disertacija]. Chicago: Loyola University; 1980.

146. Shedler J, Karliner R, Katz E. Cloning the clinician: A method for assessing illusory mental health. J Clin Psychol. 2003;59(6):635–50.

147. Mayman M. Early Memories and Character Structure. J Proj Tech Pers Assess. 1968;32(4):303–16.

148. Azar, Beth. IAT: Fad or fabulous? Monitor in Psychology. 2008;39(7),44.

149. Rüsch N, Lieb K, Göttler I, Hermann C, Schramm E, Richter H, i sur. Shame and Implicit Self-Concept in Women With Borderline Personality Disorder. Am J Psychiatry. 2007;164(3):500–8.

150. Bockers E, Roepke S, Michael L, Renneberg B, Knaevelsrud C. The Role of Generalized Explicit and Implicit Guilt and Shame in Interpersonal Traumatization and Posttraumatic Stress Disorder. J Nerv Ment Dis. 2016;204(2):95–9.

151. Grout KM. Reliability and Validity of the Implicit Association Test Measuring Shame. [disertacija]. Milwaukee: The University of Wisconsin-Milwaukee; 2013 [pristupljeno 11.08.2020.] Dostupno na: ProQuest Dissertations and Theses. (UMI: 1550659.)

152. Cramer P. Stress, Autonomic Nervous System Reactivity, and Defense Mechanisms. U: Hentschel, G. Smith, J. G. Draguns, W. Ehlers, ur. Advances in psychology, 136. Defense mechanisms: Theoretical, research and clinical perspectives. Oxford, England: Elsevier Science Ltd.; 2004. Str. 326-49.

153. Starkey DA. The Shame That Lingers: A Survivor-Centered Critique of Catholic Sin-Talk. New York, NY: Peter Lang; 2009.

11. BIOGRAFIJA

Marija Eterović rođena je 11. ožujka 1986. godine u Splitu, gdje po završetku III. (prirodoslovno-matematičke) gimnazije 2004. godine upisuje Medicinski fakultet kao prva na razredbenom postupku. Godine 2007. nastavlja studij pri Medicinskom fakultetu u Zagrebu te ga završava 2010. godine s prosječnom ocjenom 4.97. Godine 2006. i 2010. bila je finalistica Top stipendije, a 2009. godine dobitnica Dekanove nagrade.

Po završetku pripravničkog staža u Kliničkom bolničkom centru Sestre milosrdnice 2012. godine započinje, a 2018. godine završava, specijalističko usavršavanje iz psihijatrije u Kliničkoj bolnici Dubrava, gdje od tada radi kao specijalist psihijatrije. Godine 2019. započela je subspecijalističko usavršavanje iz psihoterapije. Dobitnica je nagrade Sekcije mladih psihijatara Hrvatskog psihijatrijskog društva za najbolji znanstveni rad objavljen u 2015. godini.

Sudjelovala je kao izlagač i predavač na više stručnih i znanstvenih skupova, autorica je i koautorica 11 znanstvenih radova objavljenih u časopisima indeksiranima u Current Contents međunarodnoj bazi, od čega je u osam radova prvi autor. Godine 2010. osvojila je drugo mjesto na Europskom natječaju za scenarije kratkometražnog filma u organizaciji hrvatske podružnice europske mreže filmskih udruga mladih Nisi Masa.

PRILOZI

Prilog I. Test emocija zaokupljenosti selfom-3 (engl. *Test of Self-Conscious Affect-3*) – hrvatska verzija

Niže su navedene situacije iz svakodnevnog života, kao i nekoliko uobičajenih reakcija na te situacije. Na svaku od njih može se reagirati na više načina, kao što se može i reagirati različito u različitim vremenima. Pokušajte se zamisliti u navedenim situacijama. Potom na skali od 1 (nije vjerojatno) do 5 (vrlo vjerojatno) procijenite vjerojatnost vašeg reagiranja na *svaki* od ponuđenih načina.

1. Dogovorite se s prijateljem da ćete se naći na ručku. U pet sati shvatite da ste zaboravili na dogovor.

Pomislili biste: „Baš sam bezobziran“.

1-----2 -----3 -----4-----5

nije vjerojatno vrlo vjerojatno

Pomislili biste: „No dobro, razumjet će“.

1-----2 -----3 -----4-----5

nije vjerojatno vrlo vjerojatno

Smatrali biste da mu se trebate iskupiti što je prije moguće.

1-----2 -----3 -----4-----5

nije vjerojatno vrlo vjerojatno

Pomislili biste: „Šef mi je odvukao pozornost baš prije ručka“.

1-----2 -----3 -----4-----5

nije vjerojatno vrlo vjerojatno

2. Razbijete nešto na poslu i zatim to sakrijete.

Pomislili biste: „Zbog ovoga sam napet. Moram to sam popraviti ili pronaći nekoga da popravi“.

1-----2 -----3 -----4-----5

nije vjerojatno vrlo vjerojatno

Razmišljali biste o davanju otkaza.

1-----2 -----3 -----4-----5

nije vjerojatno vrlo vjerojatno

Pomislili biste: „Danas mnogo stvari nije napravljeno kako treba“.

1-----2 -----3 -----4-----5

nije vjerojatno vrlo vjerojatno

Pomislili biste: „Bila je to samo nezgoda“.

1-----2 -----3 -----4-----5

nije vjerojatno vrlo vjerojatno

3. Izašli ste s prijateljima u večernji izlazak i osjećate se naročito duhovito i privlačno. Čini se da supruga Vašeg najboljeg prijatelja osobito uživa u Vašem društvu.

Pomislili biste: “Trebao bih biti svjestan toga kako se osjeća moj najbolji prijatelj”.

1-----2 -----3 -----4-----5

nije vjerojatno vrlo vjerojatno

Bili biste zadovoljni svojim izgledom i osobnošću.

1-----2 -----3 -----4-----5

nije vjerojatno vrlo vjerojatno

Bili biste zadovoljni što ste ostavili tako dobar dojam.

1-----2 -----3 -----4-----5

nije vjerojatno vrlo vjerojatno

Pomislili biste da bi Vaš najbolji prijatelj trebao obratiti više pažnje na svoju suprugu.

1-----2 -----3 -----4-----5

nije vjerojatno vrlo vjerojatno

Vjerojatno biste duže vremena izbjegavali kontakt očima.

1-----2 -----3 -----4-----5

nije vjerojatno vrlo vjerojatno

4. Na poslu čekate do posljednjeg trenutka da biste isplanirali projekt i konačni rezultat nije dobar.

Osjećali biste se nesposobnim.

1-----2 -----3 -----4-----5

nije vjerojatno vrlo vjerojatno

Pomislili biste: „Nikad nema dovoljno vremena“.

1-----2 -----3 -----4-----5

nije vjerojatno vrlo vjerojatno

Osjećali biste da zaslužujete biti ukoreni za loše upravljanje projektom.

1-----2 -----3 -----4-----5

nije vjerojatno vrlo vjerojatno

Pomislili biste: „Što je, tu je“.

1-----2 -----3 -----4-----5

nije vjerojatno vrlo vjerojatno

5. Na poslu napravite pogrešku i doznate da je Vaš kolega okrivljen za tu pogrešku.

Pomislili biste da firma nije naklonjena kolegi.

1-----2 -----3 -----4-----5

nije vjerojatno vrlo vjerojatno

Pomislili biste: „Život nije pravedan“.

1-----2 -----3 -----4-----5

nije vjerojatno vrlo vjerojatno

Ne biste ništa rekli i izbjegavali biste kolegu.

1-----2 -----3 -----4-----5

nije vjerojatno vrlo vjerojatno

Bili biste nezadovoljni i jako biste željeli ispraviti nastalu situaciju.

1-----2 -----3 -----4-----5

nije vjerojatno vrlo vjerojatno

6. Nekoliko dana odgađate obaviti teški telefonski poziv. U posljednji čas obavite poziv i uspijete voditi razgovor tako da sve dobro prođe.

Pomislili biste: „Valjda sam uvjerljiviji nego što sam mislio.“

1-----2 -----3 -----4-----5

nije vjerojatno vrlo vjerojatno

Bilo bi Vam žao što ste odgađali razgovor.

1-----2 -----3 -----4-----5

nije vjerojatno vrlo vjerojatno

Osjećali biste se kao kukavica.

1-----2 -----3 -----4-----5

nije vjerojatno vrlo vjerojatno

Pomislili biste: „Dobro sam obavio taj posao.“

1-----2 -----3 -----4-----5

nije vjerojatno vrlo vjerojatno

Pomislili biste da ne trebate obavljati pozive koje doživljavate kao pritisak.

1-----2 -----3 -----4-----5

nije vjerojatno vrlo vjerojatno

7. Tijekom igre bacite loptu i ona udari Vašeg prijatelja u lice.

Osjećali biste se nesposobnim jer ne možete ni loptu baciti.

1-----2 -----3 -----4-----5

nije vjerojatno vrlo vjerojatno

Pomislili biste da Vaš prijatelj možda treba malo više vježbati hvatanje lopte.

1-----2 -----3 -----4-----5

nije vjerojatno vrlo vjerojatno

Pomislili biste: „Bila je to samo nezgoda“.

1-----2 -----3 -----4-----5

nije vjerojatno vrlo vjerojatno

Ispričali biste se i pobrinuli da se Vaš prijatelj osjeća bolje.

1-----2 -----3 -----4-----5

nije vjerojatno vrlo vjerojatno

8. Nedavno ste se odselili od svoje obitelji i svi su Vam bili od velike pomoći. Nekoliko puta ste morali posuditi novac, no vratili ste ga čim ste mogli.

Osjećali biste se nedovoljno odraslim/nezrelim.

1-----2 -----3 -----4-----5

nije vjerojatno vrlo vjerojatno

Pomislili biste: „Zbilja nisam imao sreće“.

1-----2 -----3 -----4-----5

nije vjerojatno vrlo vjerojatno

Vratili biste uslugu što je prije moguće.

1-----2 -----3 -----4-----5

nije vjerojatno vrlo vjerojatno

Pomislili biste: „Ja sam osoba od povjerenja“.

1-----2 -----3 -----4-----5

nije vjerojatno vrlo vjerojatno

Bili biste ponosni na sebe što ste uspjeli vratiti dugove.

1-----2 -----3 -----4-----5

nije vjerojatno vrlo vjerojatno

9. Vozeći se cestom, udarite malenu životinju.

Pomislili biste da životinja nije smjela biti na cesti.

1-----2 -----3 -----4-----5

nije vjerojatno vrlo vjerojatno

Pomislili biste: „Grozan sam“.

1-----2 -----3 -----4-----5

nije vjerojatno vrlo vjerojatno

Osjećali biste: „No dobro, bio je to nesretan slučaj“.

1-----2 -----3 -----4-----5

nije vjerojatno vrlo vjerojatno

Osjećali biste se loše jer niste više pazili tijekom vožnje.

1-----2 -----3 -----4-----5

nije vjerojatno vrlo vjerojatno

10. Izađete s ispita u uvjerenju da ste ga jako dobro napisali. Zatim saznate da ste ga slabo riješili.

Pomislili biste: „Pa dobro, to je samo ispit“.

1-----2 -----3 -----4-----5

nije vjerojatno vrlo vjerojatno

Pomislili biste: „Profesor me ne voli“.

1-----2 -----3 -----4-----5

nije vjerojatno vrlo vjerojatno

Pomislili biste: „Trebao sam više učiti“.

1-----2 -----3 -----4-----5

nije vjerojatno vrlo vjerojatno

Osjećali biste se glupim.

1-----2 -----3 -----4-----5

nije vjerojatno vrlo vjerojatno

11. Zajedno s grupom kolega naporno ste radili na projektu. Šef odluči samo Vama dati bonus jer se projekt ispostavio tako uspješnim.

Osjećali biste da šef ne vidi dobro stvari.

1-----2 -----3 -----4-----5

nije vjerojatno vrlo vjerojatno

Osjećali biste se usamljeno i izolirano od Vaših kolega.

1-----2 -----3 -----4-----5

nije vjerojatno vrlo vjerojatno

Osjećali biste da se Vaš naporan rad isplatio.

1-----2 -----3 -----4-----5

nije vjerojatno vrlo vjerojatno

Osjećali biste se sposobnim i bili biste ponosni na sebe.

1-----2 -----3 -----4-----5

nije vjerojatno vrlo vjerojatno

Osjećali biste da ne trebate prihvatiti bonus.

1-----2 -----3 -----4-----5

nije vjerojatno vrlo vjerojatno

12. Vani ste s društvom i narugate se prijatelju koji nije prisutan.

Pomislili biste: „Bila je to bezazlena šala“.

1-----2 -----3 -----4-----5

nije vjerojatno vrlo vjerojatno

Osjećali biste se malim i jadnim... poput nekakvog miša.

1-----2 -----3 -----4-----5

nije vjerojatno vrlo vjerojatno

Pomislili biste da je možda prijatelj trebao biti tamo pa bi se mogao braniti.

1-----2 -----3 -----4-----5

nije vjerojatno vrlo vjerojatno

Imali biste potrebu ispričati se prijatelju i pričali biste o njegovim dobrim stranama.

1-----2 -----3 -----4-----5

nije vjerojatno vrlo vjerojatno

13. Napravite veliku pogrešku na važnom projektu na poslu. Drugi su ovisili o Vama i šef Vas kritizira.

Smatrali biste da je Vaš šef trebao biti jasniji glede toga što se od Vas očekuje.

1-----2 -----3 -----4-----5

nije vjerojatno vrlo vjerojatno

Osjećali biste se kao da se želite negdje sakriti.

1-----2 -----3 -----4-----5

nije vjerojatno vrlo vjerojatno

Pomislili biste: „Trebao sam prepoznati problem i napraviti bolji posao“.

1-----2 -----3 -----4-----5

nije vjerojatno vrlo vjerojatno

Pomislili biste: „No dobro, nitko nije savršen“.

1-----2 -----3 -----4-----5

nije vjerojatno vrlo vjerojatno

14. Volontirate kako biste pomogli na lokalnoj Olimpijadi za djecu s posebnim potrebama. Ispostavi se da se radi o frustrirajućem poslu koji zahtijeva mnogo vremena. Ozbiljno razmišljate o odustajanju. Tada vidite kako su djeca sretna.

Zbog svoje želje za odustajanjem, osjećali biste se sebičnim i mislili biste da ste u osnovni lijeni.

1-----2 -----3 -----4-----5

nije vjerojatno vrlo vjerojatno

Osjećali biste se kao da ste prisiljeni raditi nešto što ne želite.

1-----2 -----3 -----4-----5

nije vjerojatno vrlo vjerojatno

Pomislili biste: „Trebao bih više brinuti o osobama koje se nalaze u nepovoljnijim okolnostima od mene.“

1-----2 -----3 -----4-----5

nije vjerojatno vrlo vjerojatno

Osjećali biste se super jer ste pomogli drugima.

1-----2 -----3 -----4-----5

nije vjerojatno vrlo vjerojatno

Bili biste vrlo zadovoljni sobom.

1-----2 -----3 -----4-----5

nije vjerojatno vrlo vjerojatno

15. Brinete o prijateljevom psu dok je on na godišnjem odmoru. Pas pobjegne.

Pomislili biste: „Ja sam neodgovorna i nesposobna osoba“.

1-----2 -----3 -----4-----5

nije vjerojatno vrlo vjerojatno

Pomislili biste da se Vaš prijatelj zasigurno ne brine dovoljno o svom psu, inače pas ne bi pobjegao.

1-----2 -----3 -----4-----5

nije vjerojatno vrlo vjerojatno

Zakleli biste se samome sebi da ćete biti pažljiviji idući put.

1-----2 -----3 -----4-----5

nije vjerojatno vrlo vjerojatno

Pomislili biste da Vaš prijatelj može naprosto nabaviti novog psa.

1-----2 -----3 -----4-----5

nije vjerojatno vrlo vjerojatno

16. Na zabavi useljenja kolege s posla prolijete crno vino na njegov novi tepih krem boje, no mislite da to nitko nije primijetio.

Smatrali biste da je kolega trebao očekivati poneku nezgodu na tako velikoj zabavi.

1-----2 -----3 -----4-----5

nije vjerojatno vrlo vjerojatno

Ostali biste do kasno kako biste nakon zabave pomogli očistili mrlju.

1-----2 -----3 -----4-----5

nije vjerojatno vrlo vjerojatno

Poželjeli biste da ste bilo gdje, samo ne na zabavi.

1-----2 -----3 -----4-----5

nije vjerojatno vrlo vjerojatno

Čudili biste se zašto je kolega odlučio poslužiti crno vino, kad ima svijetli tepih.

1-----2 -----3 -----4-----5

nije vjerojatno vrlo vjerojatno

Prilog II. Upitnik osobnih osjećaja-2 (engl. *Personal Feelings Questionnaire-2*) – hrvatski prijevod

Molim Vas da za svaki od navedenih osjećaja brojem od 0 do 4 označite koliko ga često doživljavate.

4 = doživljavate ga stalno ili gotovo stalno

3 = doživljavate ga učestalo, ali ne stalno

2 = doživljavate ga ponekad

1 = doživljavate ga rijetko

0 = nikad ga ne doživljavate

____1. posramljenost

____2. blaga krivnja

____3. osjećaj da ste vrijedni ruganja

____4. zabrinutost zbog povrjeđivanja nekoga

____5. tuga

____6. osjećaj da Vas drugi procjenjuju

____7. osjećaj poniženosti

____8. snažan osjećaj krivnje

____9. euforija (povišeno raspoloženje)

____10. osjećaj da ste "budala"

____11. žaljenje (za nečim)

____12. osjećaj da ste djetinjasti

____13. umjerena radost

____14. osjećaj bespomoćnosti

____15. depresija

____16. osjećaj crvenjenja

____17. osjećaj da zaslužujete kritiku zbog nečega što ste učinili

____18. osjećaj da Vam se netko može lako narugati

____19. bijes

____20. uživanje

____21. osjećaj da se gadite drugima

____22. grižnja savjesti

Prilog III. Intenzivirani scenariji Testa emocija zaokupljenosti selfom-3

1. Dogovorite se s prijateljem da ćete se naći na ručku. U pet sati shvatite da ste zaboravili na dogovor, baš kao i prethodni put.

2. Razbijete nešto na poslu, zatim to sakrijete, pobjegnete i pritom izgubite povjerene Vam ključeve važne prostorije na poslu.

3. Izašli ste s prijateljima u večernji izlazak i osjećate se naročito duhovito i privlačno. Partnerica Vašeg najboljeg prijatelja otvoreno Vas zavodi.

4. Na poslu čekate do posljednjeg trenutka da biste isplanirali projekt. Zakasnite s predajom projekta, a projekt se ispostavi vrlo lošim.

5. Na poslu napravite pogrešku i doznate da je Vaš kolega zbog nje suspendiran.

6. Nekoliko dana odgađate obaviti teški telefonski poziv. Naposljetku Vas osoba koju ste Vi trebali nazvati sama nazove. Uspijete voditi razgovor tako da sve dobro prođe.

7. Tijekom igre bacite loptu i ona razbije naočale Vašeg prijatelja.

8. Nedavno ste se odselili od svoje obitelji i svi su Vam bili od velike pomoći. Nekoliko puta ste morali posuditi novac i ne znate hoćete li ga moći vratiti u dogledno vrijeme.

9. Vozeći se cestom, usmrtite malu životinju.

10. Izađete s ispita u uvjerenju da ste ga jako dobro napisali. Zatim saznate da ste pali na ispitu.

11. Zajedno s grupom kolega naporno ste radili na projektu. Šef izdvoji Vas za nagradu u vidu promaknuća jer se projekt ispostavio tako uspješnim.

12. Vani ste s društvom i ispričate im nešto što vam je prijatelj koji nije prisutan povjerio kao tajnu.

13. U kratkom vremenskom periodu u dva navrata napravite veliku pogrešku na važnom projektu na poslu. Drugi su ovisili o Vama i šef Vas kritizira.

14. Volontirate kako biste pomogli na lokalnoj Olimpijadi za djecu s posebnim potrebama. Ispostavi se da se radi o frustrirajućem poslu koji zahtijeva mnogo vremena. Javite nadležnima da odustajete od posla, ali potom vidite kako su djeca sretna.

15. Brinete o prijateljevom psu dok je on na godišnjem odmoru. Pas pobjegne. Ubrzo doznate da ga je drugi pas ozlijedio.

16. Na zabavi useljenja kolege s posla Vam padne cigareta na njegov novi tepih krem boje te ga progori, no mislite da to nitko nije primijetio.

Prilog IV. Inventar narcistične ličnosti (engl. *Narcissistic Personality Inventory*)

Idući upitnik se sastoji od niza parova izjava s kojima se možete i ne morate poistovjetiti, odnosno slagati.

Proučite ovaj primjer:

A. Volim imati autoritet nad ljudima.

B. Nije mi problem slijediti upute.

Koja je od ovih dviju izjava bliža vašim osjećajima o sebi većinu vremena? Ako se više poistovjećujete s time da ‘’volite imati autoritet nad ljudima’’, negoli s time da vam ‘’nije problem slijediti upute’’, trebali biste izabrati opciju A.

Ipak, moguće ja da se poistovjetite i s opcijom A i s opcijom B. U tom slučaju, izaberite onu izjavu koja vam se čini bliža. Ili, ako se ne slažete niti s jednom izjavom, izaberite onu koja je od vas manje udaljena, odnosno onu kojoj se manje protivite.

Drugim riječima, pročitajte svaki par izjava i zatim unutar svakog para odaberite onu koja je bliža vašim prirodnim osjećajima.

1. A. Imam prirodni talent da utječem na ljude.

   B. Nije mi lako utjecati na druge ljude.

2. A. Skromnost mi ne pristaje.

   B. Ja sam suštinski skromna osoba.

3. A. Zbog izazova bih učinio gotovo bilo što.

   B. Uglavnom sam poprilično oprezna osoba.

4. A. Ponekad mi je nelagodno kada dobivam komplimente.

   B. Znam da sam dobar jer mi svi to stalno govore.

5. A. Pomisao da vladam svijetom me strašno plaši.

   B. Kada bih ja vladao svijetom, svijet bi bio bolje mjesto.

6. A. Razgovorom sam se u stanju izvući iz većine situacija.

   B. Nastojim prihvaćati posljedice svog ponašanja.

7. A. Više se volim uklopiti u grupu.

   B. Volim biti u centru pozornosti.

8. A. Bit ću uspješan.

   B. Ne brinem previše o uspjehu.

9. A. Nisam ni bolji, ni lošiji, od većine ljudi.

   B. Smatram da sam posebna osoba.

10. A. Nisam siguran da bih bio dobar vođa.

    B. Vidim sebe kao dobrog vođu.

11. A. Imam dovoljno samopoštovanja da se izborim za svoje ciljeve.

    B. Želio bih imati više samopoštovanja i boriti se za svoje ciljeve.

12. A. Volim imati autoritet nad drugim ljudima.

    B. Ne smeta mi kada slijedim naredbe.

13. A. Meni je lako manipulirati ljudima.

    B. Ne volim kada primijetim da manipuliram ljudima.

14. A. Inzistiram dobiti poštovanje koje zaslužujem.

    B. Obično dobijem poštovanje koje zaslužujem.

15. A. Baš ne volim pokazivati svoje tijelo.

    B. Volim pokazivati svoje tijelo.

16. A. Mogu jako dobro čitati druge ljude.

    B. Ljude je ponekad teško razumjeti.

17. A. Kada se osjećam kompetentnim, spreman sam preuzeti odgovornost za donošenje odluka.

    B. Volim preuzimati odgovornost za donošenje odluka.

18. A. Samo želim biti sretan u razumnim okvirima.

    B. Želim postići nešto značajno u svijetu.

19. A. Moje tijelo nije ništa posebno.

    B. Volim promatrati svoje tijelo.

20. A. Nastojim se ne nametati.

    B. Obično ću se istaknuti, ako mi se pruži prilika.

21. A. Uvijek znam što radim.

    B. Ponekad nisam siguran u to što radim.

22. A. Ponekad ovisim o drugim ljudima kada trebam nešto obaviti.

    B. Rijetko ovisim o ikome kada trebam nešto obaviti.

23. A. Ponekad pričam dobre priče.

    B. Svi rado slušaju moje priče.

24. A. Dosta očekujem od drugih ljudi.

    B. Volim raditi stvari za druge ljude.

25. A. Nikada neću biti zadovoljan dok ne dobijem sve što zaslužujem.

    B. Zadovoljstva prihvaćam kako mi dolaze.

26. A. Komplimenti me zbunjuju.

    B. Volim primati komplimente.

27. A. Imam jaku volju za moć.

    B. Sama po sebi, moć me ne interesira.

28. A. Ne marim za nove trendove i modu.

    B. Volim započinjati nove trendove i modu.

29. A. Volim se promatrati u ogledalu.

    B. Nije mi posebno zanimljivo promatrati se u ogledalu.

30. A. Uistinu volim biti u centru pozornosti.

    B. Ne osjećam se ugodno kada sam u centru pozornosti.

31. A. Mogu živjeti svoj život kako god želim.

    B. Ljudi ne mogu uvijek živjeti svoje živote onako kako bi željeli.

32. A. Biti autoritet ne znači mi puno.

    B. Izgleda da ljudi uvijek prepoznaju moj autoritet.

33. A. Više volim biti vođa.

    B. Nije mi važno jesam li vođa ili nisam.

34. A. Postat ću velika ličnost.

    B. Nadam se da ću biti uspješan.

35. A. Ljudi ponekad vjeruju u ono što im govorim.

    B. U stanju sam uvjeriti bilo koga u bilo što.

36. A. Ja sam rođeni vođa.

    B. Liderstvo je osobina koja za koju treba puno vremena da se razvije.

37. A. Volio bih da netko jednoga dana napiše moju biografiju.

    B. Ne volim da drugi ljudi zadiru u moj život iz bilo kojeg razloga.

38. A. Uzrujam se kada ljudi ne primjećuju kako dobro izgledam u javnosti.

    B. Ne smeta mi biti neprimjetan u javnosti.

39. A. Sposobniji sam od drugih ljudi.

    B. Puno toga mogu naučiti od drugih ljudi.

40. A. Ja sam uglavnom kao i svi ostali.

    B. Ja sam izuzetna osoba.

Prilog V. Skala hipersenzitivnog narcizma (engl. *Hypersensitive Narcissism Scale*) – hrvatska verzija

Molim Vas da za sljedećih deset navoda odlučite koliko su karakteristični za Vaše osjećaje ili ponašanje. Na liniju pokraj svakog navoda napišite broj u skladu s dolje navedenom skalom.

1 = vrlo nekarakteristično, uopće se ne slažem

2 = nekarakteristično

3 = neutralno

4 = karakteristično

5 = vrlo karakteristično, u potpunosti se slažem

___ Razmišljanja o vlastitim poslovima, zdravlju, brigama ili odnosima s drugima me mogu potpuno obuzeti.

___ Lako me povrijede podsmjehivanje ili omalovažavajuće primjedbe drugih ljudi.

___ Kada uđem u prostoriju, često postanem fokusiran na sebe i osjećam se kao da su sve oči uprte u mene.

___ Ne volim dijeliti zasluge za postignuća s drugim osobama.

___ Osjećam da imam dovoljno svojih problema i bez da se brinem o problemima drugih ljudi.

___ Osjećam da sam po temperamentu drugačiji od većine ljudi.

___ Primjedbe drugih ljudi često doživljavam osobno.

___ Lako se udubim u svoje stvari i zaboravim da postoje drugi ljudi.

___ Ne volim biti u grupi, osim ako znam da me barem jedna od prisutnih osoba cijeni.

___ Potajno se uznemirim ili mi smeta kada mi drugi ljudi dolaze sa svojim problemima i traže moje vrijeme i naklonost.

Napomena: Podaci prikazani u ovoj disertaciji korišteni su prilikom pisanja sljedećih znanstvenih radova:

1. Eterović M, Medved V, Bilić V, Kozarić-Kovačić D, Žarković N. Poor Agreement Between Two Commonly Used Measures of Shame- and Guilt-Proneness. J Pers Assess. 2020;102(4):499–507. doi: 10.1080/00223891.2019.1585361

2. Eterović M, Mužinić Marinić L, Medved V, Bilić V. Croatian Version of the Test of Self-Conscious Affect-3: Gender Differences and Agreement with Subjectively Perceived Shame- and Guilt-Proneness. Curr Psychol. 2020 October 6. doi: 10.1007/s12144-020-01084-6 [Epub ahead of print]

3. Eterović M, Medved V, Bilić V. Unresponsiveness to Intensified Shame-Inducing Scenarios Helps Distinguish Between Genuine and Defensive Low Shame in Narcississm. Psychoanal Psychol. 2020 October 29. doi: 10.1037/pap0000329 [Epub ahead of print]

4. Eterović M. Recognizing the role of defensive processes in empirical assessment of shame. Psychoanal Psychol. 2020;37(4):344–349. doi: 10.1037/pap0000306.